

Újvárad

Ára 9,50 lej, 800 Ft

IRODALOM / MŰVÉSZET / TÁRSADALOM / KULTÚRA

Lakatos-Fleisz Katalin
Szentkuthy semmije

Serestély Zalán
apagriff (prózaversek)

Bartha Réka
Örkény-időket élünk

2022
Június

Irodalom

- 41 **Babiczyk Tibor**
A diplomaták;
A száműzetésben; A szicíliai
próféta; Aiolosz (*vers*)
- 6 **Zsidó Ferenc**
Kétszer főtt szilvapálinka (*próza*)
- 9 **Serestély Zalán**
apagriff (kapitalocénben)
(apakrif); apagriff (apakrif)
(*prózavers*)
- 12 **Vida Krisztina**
A szömörcefalvi fenyves (*próza*)
- 14 **Szabó Dárió**
Alvadt reggel; Viharfotó; Az
égtájak fölöslegessé válnak (*vers*)
- 15 **Gagy Judit Eszter**
Élek! Élek!; Nyitott szemmel;
fekszik egy test az ágyon (*vers*)
- 17 **Szlopp Bernadett**
Halhatatlanság (*vers*)

Galéria

- 10 **Horváth Gizella**
A művész műterme, a művészet
otthona

Esszé

- 20 **Lakatos-Fleisz Katalin**
Szentkuthy semmije

Tandem

- 31 **Föedl Nóra, Magyar Sára**
Fiúk, lányok. Gyöngyvirágok?

Dialog/Párbeszéd

- 34 „Reméltem, meg tudjátok nekem
bocsátani azt a hatalmas bűnt,
hogy románnak születtem” –
Pengő Zoltán interjúja Mihai
Buzea íróval

Társadalom

- 30 **Mayer Ágota**
Történelmi szemléletváltás:
célkeresztben a fiatalok

Interjú

- 41 **Fekete Ágnes**
Szükség van egy nagy adag
szerencsére – Interjú Besenyei
Kata rendezővel,
forgatókönyvíróval

Riport

- 44 **Miron-Vilidár Vivien**
Születés-pillanatok Kiotóban

Ketten egy páston

- 40 **Boka László**
Irodalmi lenyomatok, traumák,
tanulságok (?)
Papp Sándor Zsigmond
Tavaszi háború

Kritika

- 22 **Bartha Réka**
Örkény-időket élünk (*színház*)
- 34 **Biró Árpád Levente**
Arról, hogy miért lehet(ne)
kényelmetlen a színház – Boros
Kinga: Kényelmetlen színház.
A politikai tartalomtól
az észlelés politikájáig (*könyv*)
- 30 **Bozsódi-Nagy Orsolya**
A szeretet nyelve – Sian Heder:
CODA (*film*)

Előhívás

- 30 **Kőrössi P. József**
Közöttünk egy művelt
arisztokrata

A hiányzó közép

Újvárad 2022/6

IRODALOM MŰVÉSZET TÁRSADALOM KULTÚRA

II. évfolyam, 6. szám. Megjelenik havonta.

Benkő J. Zoltán, Both Abigél, Gittai István, Fám Erika, Kinde Annamária, Péter I. Zoltán, Szilágyi Aladár emlékére

FŐSZERKESZTŐ: Szűcs László
VEZETŐ SZERKESZTŐ: Kemenes Henriette
SZERKESZTŐK: Biró Árpád Levente (kultúra), Ozsváth Zsuzsa (web), Simon Judit (esszé, kritika), Traian Ștef (dialog/párbeszéd), Szabó Anna-Mária (művészet)
FŐMUNKATÁRSÁK: Boka László, Kőrössi P. József, Magyarai Sára, Tasnádi-Sáhy Péter, Ujvárossy László
MŰSZAKI SZERKESZTŐ: Darabont Éva
KORREKTÚRA: Fodor Judit

Szerkesztőség:
Nagyvárad, 410147, str. Nicolae Titulescu u. 1.
Telefon: +40/725-944-956
E-mail: ujvarad@gmail.com
Honlap: ujvarad.ro

Kiadó:
Holnap Kulturális Egyesület (aholnap.ro)
ÜGYVEZETŐ: Laza Erika (+40/0771-652-005)
FELELŐS KIADÓ: Simon Judit elnök
E-mail: ujvaradkiado@gmail.com

Készült a csíkszeredai Alutus nyomdában.
FELELŐS VEZETŐ: Hajdu Áron

ISSN 2783 – 9567

Előfizetési díjak: 3 hónapra 25 lej (2000 Ft postaköltséggel), 6 hónapra 50 lej (4000 Ft), 12 hónapra 90 lej (7000 Ft).
Online-előfizetés: 3 hónapra 15 lej (1000 Ft), 6 hónapra 25 lej (2000 Ft), 12 hónapra 50 lej (4000 Ft).
A folyóirat előfizethető banki átutalással (RO39BTRLRONCRT0291922201 lejes, RO02BTRLHUF CRT0291922201 forintos); Revolut-kártyával (Laza Erika: 0745-282-178); postai pénzes utalvánnyal (mandat postal, Romániában) az előfizető neve, címe, valamint az Abonament Revista Újvárad megjegyzés feltüntetésével. Asociația Culturală Holnap, Oradea, str. S. Bărnuțiu nr. 14. CUI 34356348; továbbá személyesen a szerkesztőségben (Nagyvárad, Titulescu u. 1.).

Támogatók:

Ülünk a Léda-ház fehér falai között, itt ezen a végre kulturális térré nemesült helyen, ami egykor polgári otthon volt, aztán békéltető bíróság, majd klub, presszó, hogy aztán évekig az üresség lakjon benne. Most pedig ülünk, mondjuk az Alföld folyóirat estjén, éppen Závada Péter versolvasását hallgatva, esetleg a Márton Áron püspök lehallgatási jegyzőkönyveiről szóló könyv remek előadóját hallgatva, netán az előadást figyelve Janus Pannoniusról és kora Váradjáról. Közben a kezdet, a harminc Varadinummal ezelőtti tavasz emlékei tolulnak elő, bizony Szilágyi Aladár pár hét rendkívüli szabadságot vehetett ki a napilap kiadójától a szervezési munkákra, hogy aztán májusra tényleg megmozduljon a város.

Mi maradt ebből a városból, ebből a tavaszi megmozdulásból, leltározzuk az emberöltőnyi városidőt. Mondhatni kilóra megvagyunk, tömeg is tud nőni ott, ahol a gagyi terem. Régi dilemma, hogy kell-e a populáris elem az ilyen kínálatba. Nyilván politikus fejjel gondolkodva több értelme mutatkozik annak, hogy a népet felültessék a bulivonatra. Az összkép azt mutatja, hogy a Festum most tényleg felfelé ívelő, erős kezekben a szervezés, egységes a dizájn, a kommunikáció, letisztultabbak a helyszínek, változatosak a témák, vonzó a vendéglista.

A lehangoló az, hogy a kínálat és a kereslet nem igazán ér össze, nagy üres terek tátonganak a kettő között. Hiába a nívós program, ha a tömegigény nem rezonál rá, de még nagyobb baj, hogy nincs már meg a közép. Eltűnt, elköltözött, megosztott, mozdulatlan, vagy csak fáradt és otthon ül, posztol és kommentel arról, hogy bezzeg mi magyarok, bezzeg a mi kultúránk. A mi múltunk. Míg mind el nem múltunk.

A SZERK.

A CÍMLAPON: Oana Fărcaș: *The portrait of the artist as a young artist*, olaj, vászon, 197×302 cm, 2011 (részlet)

A HÁTSÓ BORÍTÓN: Ion Grigorescu: *L'atelier c'est moi*, szálszedékes hímzés, szövet, 240×130 cm, 1986 (részlet)

Babiczky Tibor

A diplomataák

„Lássátok királyunkat, a fenségesebbet, idegen követek:
nincs jobb szónok nála, legszebb ő a férfiak közt
s többet tud inni bárkinél.”

A követek meghajoltak rezzenéstelen arccal, majd
visszavonultak, hogy megírják jelentésüket.
„Kérünk hazahívást, mert ugyan

mit kezdjünk egy olyan uralkodóval, kinek három
legfőbb erénye egy szofistaé, egy asszonyé, valamint
egy közönséges fürdőszivacsé?”

Ruhától megfosztott testüket kordéra dobva, a szeméttel
együtt szállították a kikötőbe. Jelentéseik a szájukba gyűrve,
mint visszanyelt beszéd, hazatértek.

A száműzetésben

Másfajta hideg van itt, mint otthon. De a
tél az tél – nem panaszkodom. Sok férfi

és nő már meredt tagokkal, hidegen fekszik
a hó alatt, miközben én a csillagokra nézek.

 Irodalom

BABICZKY TIBOR költő,
1980-ban született Szé-
kesfehérváron, Budapes-
ten él.

A szicíliai próféta

Nem az út vagyok, sem az igazság,
sem az élet. A bűn vagyok, az eszköz
és a halál. Az út látható – a bűn
az úton jár, de nem veszik észre.

Az igazságot vágyják és – azt mondják –
szeretik, az eszközt használják, majd
a szemétre hajítják – az igazság mellé
zuhan általában. Az életet ünneplik,

a haláltól félnek, és ezt a félelmet nem
tudják megbocsátani. Jobb híján az élet
számlájához írják, s végül lehajtott
fejjel, sunyin oldalognak el.

Aiolosz

Ennyi a vágyam: lenni a tenger síkja felett
a szél, futni a fájdalom bélyege nélkül,

lenni vitorlák puffedt arca mögött az irány,
és puha zúgásként élni hajósok fülkagyólójában.

Zsidó Ferenc

Kétszer főtt szilvapálinka¹

Körülbelül három hete költözhetett ki Desági Anti a nagyapja tanyájára. Kezdte megszokni, már amennyire egy városi fiatalember a falusi életet megszokhatja. A főbb tataroznivalókkal úgyahogy elkészült, elhatározta, nekiáll vadvackort szedni, hogy majd a télen tudjon pálinkát főzni. A pálinkát ugyan egy porcikája se kívánta, de belátta, jó, ha van. Az ember sose tudhatja, mikor kell elővenni, ki jön a házhoz. Ne mondja senki róla, olyan faszari, az sincs, amivel megkínálja a betérőt.

Csenkér-oldalán, a ciherral felnőtt legelő és az erdő találkozásánál 2-3 vadvackorfát is látott, bőven megrakva gyümölcscsel. Istennek különleges ajándéka ez: míg a fán van, csókra húzza az ember száját, olyan fanyar, hogy legföljebb ecetnek jó, de ha túlérve lehull, s kezd kásásodni, kiváló cefre-anyag, s igazán zamatos pálinka főzhető

Irodalom

ZSIDÓ FERENC 1976-ben született Székelyudvarhelyen. Író, kritikus, a *Székelyföld* folyóirat főszerkesztője. Legutóbbi kötete: *Huszonégy. Blokkregény* (2018, Gutenberg Books).

belőle. Persze, ha az ember nem unja kétrét görnyedve az apró gyümölcsöket felszededegetni, egyik-másikért közelharcot vívva a darazsakkal. Node, július dereka volt, a vackor még nem igazán érett, vadzöldből épp csak kezdett halványsárgába váltani. Anti azonban úgy gondolta, nem vár tovább vele, nehogy megelőzzék mások – esetleg egy torkos medve. Előkerített egy nejlonzsákot, nagyapja rozzant kicsiszekerét kirángatta a fáig, aztán nekifogott, s kínkeservesen leverte a fáról egy hosszú mogyorófakaróval a félérett gyümölcsöt. Alig egy óra alatt tele volt a zsák. Mi legyen vele, hová ürítse, hát persze, a pincében ott figyel a cserefa kád! Valahogy becélte a zsákot,

tartalmát besuvasztotta a kádba, s máris indult a következő adagért. Estig ötször sikerült fordulni, így a kád is majdnem tele lett. Elfáradt istentelenül, néhány darazscsípést is sikerült beinkassálnia, ezzel együtt mégis elégedett volt magával.

A feketeleves két-három nap múlva következett: a vackor a kádban lassan kezdett levet eresztetni, a lé pedig kifolyni az eresztékek között. Jó kis tócsa fogadta, amikor bekukkantott a pincébe. Atyaisten, össze volt száradva a kád, először meg kellett volna vízzel degeszteni!, csapott a homlokára Anti, s szidta magát, amiért ez nem jutott eszébe hamarabb. Körös-körben a dongák mentén szomorkásan csöpögött el a vackorlé. Mi a Szűzmáriát csináljak?, esett kétségbe. Más edény nem volt, amibe átmerhette volna az anyagot, hacsak a káposztáshordót nem számítja, de káposztás edénybe nem szoktak cefrét tenni, mert átveszi az ízét, s különben is, azt is meg kellene először degeszteni. A franc ette volna meg!, dühöngött Anti, de mivel egyetlen okos ötlete sem támadt, azzal próbálta nyugtatni magát, hogy remélhetőleg a vackorlétől is megdeged a kád – mielőtt még az egész nedű elfolya. S ha szükség, majd vízzel pótolja, okoskodott. Másnapra ez a reménye is szertefoszlott, lé már alig maradt, már alig csöpögött..., de csöpögött! A cefre felső része egészen kiszáradt már, s lepni kezdték a muslincák. Fenébe, legalább letakarhattam volna!, morogta kedvetlenül. Ötödnapra kezdett gyanús ecetszagot árasztani a kád: mivel a félérett gyümölcs kevés cukrot tartalmazott, s még annak is elcsöpögött egy része, ráadásul a kád nem volt letakarva, hogy ne kapjon túl sok levegőt, s a muslincák se lephessék, alkoholos erjedés helyett ecetesedés indult be. Megromlott az egész, önthette ki. Lógó orral hordta ki vödrönként a kárba ment cefrét a kert végébe, jó messzire a háztól, hogy bűze lehetőleg ne érződjék.

Közben felmerült benne: tán átok ül rajta, hogy nem akar sikerülni ez a pálinkásdi. Évekkel ezelőtt, gyerekkorában volt még egy hasonló kudarcélménye. Akkor nem a cefrével volt gond, hanem a főzéssel, a főzőkkel. Vagyis az apjával és vele. Történt, hogy egy télvégen, amikor már takarodni kezdett a hó, hazalátogattak az apjával. Ritka alkalmak egyike volt ez, nagy ünneplés még-

¹ Részlet a szerző készülő regényéből.

sem kerekedett, mert a nagypapa ágynak volt esve, krónikus derékfájása gyötörte, vécére se tudott kimenni, a nagymama, ki ekkor még élt, ágytálasztta, mosdatta, etette. A nagypapa káromkodott, a fogát csikorgatta, de orvosról hallani sem akart, az injekciótól jobban félt, mint a pokol összes ördögétől. Nekik viszont módfelett megörült. Écccó jó, hogy pont most ött ki a fene ide!, fordult az apjához nyájasan, éccaka kéne mönni pálinkafőzni... A programálás rég meg vót csinálva, azon módosítani nemigön lehet, mer csak ebbe a hónapba mönyön a főzde. Aki kiesik, azt osztán tologassák. Eriggyetök el, nélkülem is le tudjátok jártatni, gyermekkorodba láttad, mit kell csinálni! Az apján látszott, hogy egy porcikája se kívánja a pálinkafőzést, de röstellt tiltakozni. A cefrét föl kell tőteni az üstbe, osztán már csak fa kell, s türelöm, a többi Laji, a főzde intézi!, folytatta a nagypapa. Csak arra vigyázzatok, hogy az utót nehogy beléengedjétek a rendös pálinkába. Inkább ki se fogjátok! De a rezes, az kell!

Este a szekeret odagardírozták a pince torkához, s valahogy felkínlódták rá a nagy kád cefrét. Az apja, ha lehet, még ügyetlenebbnek bizonyult, mint ő. Fát is raktak a szekérderékba, aztán nekiálltak befogni a lovakat. Az sem volt egyszerű mutatvány. A nyakukba még beakasztotta a hámot az apja, a hátukra is fölígazította, de amikor a farkukat kellett volna kiszedni a farhából, inába szállt a bátorsága. Tétovaságát a lovak is megérezhették, idegesen nyihogtak, lábukkal kapáltak. Hó, kicsi, hó!, nyögte elfúló hangon az apja, és háromszor is nekifogott a kényes műveletnek, de a ló mindannyiszor elfarolt. A helyzetet végül Anti nagymama oldotta meg, aki észrevéve, hogy valami nincs rendjén a befogás körül, mert gyanúsán régóta tart a szöszmötölés a pajtában, kijött, felmérte a helyzetet, elbiggyesztette a száját, aztán rácsapott a ló farára, s gyakorlott mozdulattal kihúzta a farkát a hámból. Ugyanúgy a másikkal.

Végül nagy nehezen elindultak, nagymama elemózsiát is pakolt egy tarisznyába, s egy nagy lópokrócba összekötve szénát is vittek a lovaknak. Kezdetben ment minden, mint a karikacsapás, 10 órára voltak előjegyezve, mire megérkeztek, az előttük lévő gazda már szedelőzködött, csak fel kellett önteni a cefrét a még forró üstbe, s várni, hogy beinduljon az első nagyolás. Amikor a fát, amit hoztak, a katlan szájához készítették, Laji, a főzde ugyan nagyot nézett, majd megvonta a vállát, ennek ellenére egy-kettőre jó hangulat kerekedett, mert amint kiderült, osztálytársak voltak az általánosban, csak aztán az apja bekerült a város-

Az apja nekikeseredett az egyik fűzfának, levágott néhány karvastagságú ágot, úgyahogy legallyazta, méretre darabolta, aztán sietősen felnyalábolták, bevitték, s rárakták a szunynyadozó parázsra. De persze, a nedves fűzfa nem akart tüzet fogni, csak sírt és füstölt, a kazán pedig nemhogy hevülni kezdett volna, hanem lassan egészen kihűlt.

ba; ejsze, te jártál jobban, nem ragadtál itt ebbe a mocsokba, mondta Laji, s töltött egy pohárával, mert milyen pálinkafőzde az, ahol nem isznak?! Ő rakosgatta a fát a tűzre, az apjáiék pedig beszélgettek, iszogattak. A kevergetőgép villanymotorja búgott, a lapátok forogtak, hogy a cefre oda ne süljön. A felhevített üst is tette a dolgát, az alkohol gőzzé vált, aztán lecsapódott a hűtőtartályban, s csordogálni kezdett a nedű. Úgy tűnt, az apja kis időre visszavedlett falusi emberré, vigyorogva, gesztikulálva, nagy hangon beszélt, olykor megveregette Laji vállát. Csak a szeme csillogott jobban a kelleténél. Két nagyolásra való cefréjük volt, szűk három óra alatt le is ment mindkettő, s lecsorgott szinte ötven liter cujka. Mert az ilyen egyszer főttem még nem nevezik pálinkának, ez még csak szőke-zavaros mókuszvíz, újra le kell párolni, abból lesz az igazi ital! Fel is töltötték a tisztázó üstbe, őt pedig kapacitálni kezdték, hogy élessze fel egy kicsit a lángot: míg felforr az anyag, addig erős tűz kell, utána már csak egy-egy vékony hasábot kell dobni az égésterbe. Ő azonban szeptegve jelentette, hogy elfogyott a fa: nem hoztak eleget. Apja nekisápadva nézett Lajira, de az széttárta a karjait, sajnálja, de a fát az kell állja, aki főzet, s különben is, ki hallott még ilyent, hogy fa nélkül jönnek pálinkafőzni, nem jöttünk fa nélkül, csak keveset hoztunk, bosszankodott az apja, amiért városi ember lett belőle, még tudhatná, hogy örökké inkább többet szoktak hozni, nehogy fősüljenek, kelletlenkedett Laji, a tűz pedig közben egészen leszakadt, az üst sustorgása elhalkult. Szinte félóra az út hazáig, amíg otthon a sötétben kiválogatják a megfelelő hasábot (a fenyő nem jó a pálinkafőzéshez, mert gyorsan elég és kicsi a fűtőérték; gyertyán, bükk kell ide), s visszacékléznek,

több mint egy óra eltelik. Szinte annyi, amennyi alatt a tisztázásnak le kellene járni. Mert aztán már jön is a következő gazda. A közelben nem kapunk valami fát?, nézett az apja kétségbeesetten Lajira, az megvonta a vállát, s orrával fitymálón a sarokban lévő fejsze felé bökött. Az apja elkapta a szerszámot, s kiment a sötétbe. Ő utána. Nem értette, mitől lett ilyen kelletlen, már-már rosszindulatú a főzdés, az előbb még milyen jól elvoltak...

A pálinkafőzde a patak partján volt (mert ugye víz is kell ehhez a tevékenységhez), itt-ott néhány fűzfa lengette ágait a sűrű homályban, más semmi. Az apja nekikeseredett az egyik fűzfának, levágott néhány karvastagságú ágat, úgyahogy legallyazta, méretre darabolta, aztán sietősen felnyalábolták, bevitték, s rárakták a szunyadozó parázsra. De persze, a nedves fűzfa nem akart tüzet fogni, csak sírt és füstölt, a kazán pedig nemhogy hevülni kezdett volna, hanem lassan egészen kihűlt. Reménytelen, legyintett egy idő után Laji, ekkorra az apja is belátta, hogy csakugyan, mindegy, ereszd le, hazaviszem így, ahogy van, mondta indulatosan, bassza meg az öreg a pálinkáját! Laji nyersen felnevetett, s lecsorgatta

egy demizsonba a cujkát. Románfődön jól eladhatod, ők így isszák, heccelődött közben. Szégyenszemre hazamentek a cujkával a sötét éjszakában; ez volt az utolsó...!, fogadkozott az addigra teljesen kijózanodott apja a szekéren.

Miután derékfájása alábbhagyott, a nagyapja aztán csak visszavitte a cujkát, s másodszor is lefőzette. Laji egy ideig szabadkozott, hogy má meg ne haragudjék Andris bácsi, tudtam vóna egy kicsi fát szokotálni, ejszen az utánuk következő gazda is adott vóna egy annycskát, s még háborúság se lött vóna, hogy kell várjon egy órácskát, de rájuk hagytam a dógot, me kíváncsi vótam, mit találnak ki, a városi ész mire segíti őket. A nagyapja elboruló tekintettel csak annyit mondott, én nem haragszom réád, Laji. Réád nem. Azt a pálinkát aztán sokáig őrizgette, s ha elővette, hogy valakit megkínáljon, fanyar mosollyal hangsúlyozta, hogy ez igazi *kétszer főtt* szilvapálinka. S ha olyan volt a vendég, el is mesélte a történetét.

Neki is töltött egyszer belőle, amikor már elég nagy suhanc volt az ilyesmihez, de ő csak krárogott tőle elvörösödő fejjel, a nagyapja kacagott, s biztatta, igyad-igyad, félig te főzted!

Serestély Zalán

apagriff (kapitalocénben)

(apakrif)

térdelnek apjuk nyakán, remeg a kezük, a porc ellenáll. Minószra vethetne ilyen pillantást a bikafejű gyermek. nem archéra az arché, hanem a ropogó izomzatú gyermekállat. Knickersnek hívják. annyi izomrostot hordott csontjaira a géntechnológia, hogy a vágóhíd kapitulált. gyönyörű testének mind a háromezer fontját humanitárius gála keretében adományozták a közösségi médiának, hogy a napkeleti égen már sose lobbanjon fény, mely ne hirdetné, hogy bár a tőke vad, de mindig fölszállnak majd a humanitárius ellenlufik.

és lehetne Minósz a férfi, akire pillantást vetett a bikafejű gyermek. nem arché az archéra, hanem a tizenhétgyerekes apára. nyolc válással. vegán génebesz, rendszeresen kocog. műgyűjtő ráadásul, a hatvannyolcas diákfelkelés ereklýeinek megszállottja, aki Nino Baragli hetvenkilences Caligulájára maszturbálva hamarosan szívrohamot kap Valle Giulia-i villája szaunájában.

viszonyuk több is kevesebb is, mint vérség. végül is mit jelent, hogy az apánk nanopipettával simogatta a génjeink? és ki ne vágya erre? mit jelent hogy gyönyör nélkül nemzett? tudhatjuk-e, hogy gyönyör nélkül? a nanopipetta mint nanofallosz – kellene-e valamit gondolnunk erről? de hagyjuk is már a görögöket!

hát ilyenek a fiak. térdelnek apjuk nyakán, remeg a kezük, a porc ellenáll. közel jön az állat, és megkívánjuk meleg-táguló szemét, mely végül minden lázadásból kiírja a törvényt, és visszaadja önmagának minden térdelésünk, és minden térdelésünk becstelenül és befejezhetetlenül térdel már, és nincs ödipális örömóda. a legtöbb fiú végül feláll. nem ír győzelmi dalt (még kíváncsoznék ide, hogy baszódj meg, Freud). tehát feláll. viszi Minósz meleg állatszemet, fogja a gazdátlan, kicsi pipettát. nincs mit mondania róla, már az övé ez a szem, végül ezt írjuk sokféleképpen újra (s lesznek, akik trófeának vélik), az ellenállás szemét.

apagriff

(apakrif)

szétírni, szétszerelni, szétteríteni apámat. 2013-ban még úgy tűnt, van értelme. aztán szétterítették szikék, kemoterápiák, az áldozathibáztató egészségügyi rendszer. ma már jobban érdekelne az össze. valamit még összerakni abból, ami maradt. ott kint és itt bent. valami kis apaminiatúrát. hologramapát. összekaparni az alkoholizmus előtti ártatlanságát (volt ilyen?) valami kis kupidószerű zsebszoborrá. összeírni. hogyan lehetne apámat összeírni? és mit jelentsen ez is, összeírni? összeírni az állatokat. számba venni, felleltározni, megjelölni. vagy összeírni a falat.

SERESTÉLY ZALÁN (1988, Kézdivásárhely) költő, esszéíró. Önálló kötetei: *feltételes átkelés* (versek, 2014); *Az állomás 3 kutyái* (rövidprózák, 2017); *Életmű és környezete. Jorge Luis Borges munkásságának kultúra- és ismeretelméleti, valamint hatalomkritikai vonatkozásai* (doktori értekezés szerkesztett változata, 2017); *One Way Ticket. Jegyzetek a nonhumánhoz* (esszék, tanulmányok, 2018); *közös hűlés* (versek, 2019).

 Irodalom

összepszokolni, kihasználni, összerondítani, nem rendeltetés szerint használni. melyiket jelentse apám összeírása? jelentheti-e egyiket a másik nélkül? vagy inkább valami medret vájni neki, hogy szabadon átfolyhasson rajtam. végül is folyóvizek az apák, előbb saját apjukba torkollnak örvényeket és vöröses-barnás habot verve a találkozás síkjában, hogy aztán a tengerben letegyék végre hordalékaikat. (illik apámhoz ez a kép. ahogy a konyhai füstben az Omega maximumra csavart *Hajnali óceánját* hallgatja. és egy váratlan ziccer: apámban a halak, Isten abjekciói.) de útkon az apák folyton a hátramaradottakba ütköznek, fiaikba és lányaikba, mulasztásaikba és elfojtásaikba. esőzésekkor vagy olvadáskor kilépnek medrükből, hordják a salakot és szemetet a múltból. nincs menekvés, be kell sározódni, iszappá válni, porrá száradni. valami teremtés előtti, néma piszokká. elveszíteni a mértéket, kiabálni a gyerekekkel. szeretnék végre szabad folyást engedni apámnak.

hol vannak az anyaregények? az anyatraumák? a nagy matriarchális leszámolások? mit lehet gondolni a hiányukról? és mit lehet gondolni a műfaj hiányáról? miért írnak nők is aparegényeket? miért írja Suzan Faludi az *Előhívást*? néha azt képelem, az irodalom azért van, hogy szembenézzünk apánkkal (szép kis sovíniszta képzet – ezzel még elszámolandó vagyok). hogy megbocsáthassunk neki, leszámolhassunk vele, megmenthessük, elengedhessük. nehéz eldönteni, hogy ez a képzelgés saját apaélményeimből fakad, vagy az irodalom sajátja. hogy a jelölő fallogocentrizmusáról kellene gondolkodni a jelölő fallogocentrizmusában (kurva életbe, megfogadtam, hogy ebből kihagyom a dekonstrukciót), vagy van kívül is ezen. hogy mindent apám nevében írtam, vagy apám neve is beleírható valamibe, ami már nem ő, a metafizikus apa, a szubsztanciaapa. van-e apám a metafizikán túl? volt-e apám atyámon kívül? apám, törekeny, emberi, megbocsátásra, szeretetre és ingerekre vágyó testtel. egyszerre jelek alatti és jelek fölötti testtel. mért nem tudok szabadulni apámtól? mi ez, apa (sosem szólítottalak így), szeretet vagy az elnyomottak mazochi-narcizmusa? hogyan válasszam szét? hogyan válasszalak szét? miért írtam négy apaverset nyolc év alatt? minden két évre egy apavers. mióta meghaltál, csak egy (szépet futottunk, papa, veled hakniztam körbe az országot, az *apacsenddel*, legalább négy helyen jelentél meg, még a tévében is fölolvastalak, aztán egy nagyszerű antológiába is bekerültél, pazar kis önsajnálát-szeánszok voltak, még egy díjat is nyertünk). kifogytam volna apámból? ki lehet-e fogyni apámból? a szabad folyás mint lecsapolás? lecsapolni egy lápot. lecsapolni a gennyet. kézenfekvő eufémiának tűnt a folyó (lebuktunk apa, megbotlott a nyelvünk, hiszen a folyók nem is fekszenek), de talán magammal is lehetnék kegyetlenebb. lecsapolni apámat? apámat mint testnedvet. nyirkot. (amikor elkezdtem írni ezt a kötetet, azt ígértem magamnak, hogy megtisztítva mutatom fel azokat a kondíciókat, amelyek a *feltételesben* még nem lehettek reflektáltak. hát nem így képzeltem a megtisztulást, bazdmeg. a megtisztulás mint gennyedés. mondd, apa, meddig lehet elmenni önmagam bántásában, hogy még ne téged bántsalak? és meddig bánthatlak téged, hogy még ne önmagam bántsam? és meddig szabad elmenni az erőszak relativizálásában? hiszen esélyem sem volt bántani téged. persze megbánthattalak, de az nem ugyanaz. papa, figyelsz te egyáltalán rám? megint berúgtál? vagy ez már a morfiumtapasz? de a halakról még nem is. négy éve, és egy fényképem sincs rólad. a sírodnál akkor jártam, amikor temettünk [egyébként keresztény szertartással, bocsáss meg nekünk]. tudod, mit, hagyjuk a folyókat, apa, mert benne élsz te minden krónikus arcüreggyulladásomban, élsz és uralkodol)

nem tudom, sikerül-e megbocsátanom neked, hogy a rák kedvéért megtetted, amit értünk sosem: lemondani a piáról, és részben, de csak részben, arról, hogy önmagad ellensége légy. ez árusítás volt a részedről. elárulása mindenkinek, akik akkor is próbáltunk hinni benned, amikor már rég nem hittél sem önmagadban, sem a szeretetben, és egyáltalán semmiben, amiért valaha úgy döntöttél, hogy érdemes lenne megosztanod velünk, a húgoddal és velem a világot.

világos volt, hogy a halál fele élsz, és megbocsátod talán, de a képzelet olyan, hogy valami drámai betetőzést anticipál. valami látványosan elgyászolható, ami méltó ehhez a *danse macabre*-hoz. autóbalesetet, fagyhalált, öngyilkosságot (utóbbival, mentségedre szóljon, próbálkoztál, de csekély meggyőződéssel és meglehetősen prózai utóreggésekkel, idegklinikával és társadalmi stigmatizációval). nem ezt a lábviz keleturópai passiót, tele orvosi műhibával, az egészségügyi ellátórendszer csődjével, sértődékeny orvosokkal, áldozathibáztatással. ha a rendszer összefüggésében gondolkodok rád, áldozatnak látlak, apa, akit emberi méltóságában súlyosan megsértettek.

szeretném azt képzelni, hogy nem csinálhattam volna jobban. hogy óvnom kellett magam attól, amivé változtál. de nyomorodban azért szerethettelek volna jobban, és bánthattalak volna kevésbé, ami végtére is ugyanaz: csinálhattam volna jobban. egy-két évig visszaváltozhattam volna a fiaddá, hogy könnyebb legyen meghalnod (a piczába, papi, nem akarok cinikus lenni, nem ezt akarom írni).

két hónappal a halálod előtt (és két hónappal azután, hogy klinikai értelemben már nem kellett volna élned) alig bírtam megfogni a kezéd. undorodtam tőle. nem a beteg, nyirkadó testedtől, hanem általában a testedtől. szégyellem, hogy undorodtam tőled, és ezzel a szégyennel kell már élnem a saját testem rohadásáig. másrészt túl férfias jelenség voltál ehhez. kevés testi gesztus kapcsolt össze minket, a férfi test férfi testtel való érintkezése, azt hiszem, undort keltett benned, ha ez kimondottan nem is az én testemre vonatkozott.

apa, most gumihalak és legocsónakok közt megfürdöm a gyermekek vizében. melljük már nem férek be. a visszaártatlanodásban nem hiszek, de abban sem, hogy ami elromlik, az végérvényesen romlott el. pedig néha hinnem kellene, apa. van, amit már nem fogunk helyrehozni, mert nem perspektíva, hanem cselekvés kérdése, és a cselekvés ideje – kettőnk között – a haláloddal bezárult. végül is azt tanultam a halálod óta (pontosabb lenne, hogy a halálodból, ha ugyan hinnék abban, hogy a halálból bármi tanulható), hogy a gyász nem azonos a megbocsátással. a gyász annak a tudatosítása, hogy van, ami megbocsáthatatlan, és van, amit azért nem lehet megbocsátani, mert mások helyett is kellene, de a szeretetet ezzel együtt is akarni lehet. bizonyára a szeretet is olyasmi, ami megcselekvésre vár, ám kizárólag az én cselekvésemre, tehát megcselekedhetem irányodba akkor is, ha te már nem lehetsz társam ebben. szálnalmas kaparászás mindez, apa, de tartozom vele neked, magamnak és nem elhanyagolható módon a fiaimnak.

apám 2018 áprilisában halt meg, alig pár nappal a születésnapom és mindössze öt hónappal az unokája születése előtt. amikor év végén egy ösztöndíjbeszámolóban arra hivatkoztam, hogy az eredeti tervtől magánéleti események (magánéleti események? úristen, apa, hallod ezt? már így nevezlek) miatt tértem el, azt válaszolták, hogy túl sok a személyes a részlet. nekem is. emelkedj el a vizekről, szállj fel, apagriff!

Vida Krisztina

A szömörcefalvi fenyves

Szömörcefalván kétszáz ember lakik. Valamikor többen is voltak, de elmentek vagy meghaltak. Busz nincs, vonat sose volt, a legközelebbi bolt a szomszéd faluban. A szomszéd falu nyolc kilométer. Valamikor volt egy kisbolt, de már nem éri meg, nem vásárolnak elegenden. Kocsma van, az még megéri.

Az aprócska falut mindenhol erdő veszi körül. Tölgyesek, bükkösök, gyertyánosok és a sötét fenyves. Az erdőben vannak medvék és farkasok, de az emberek nem félnek tőlük, nem is igen találkoznak velük. A szömörcefalviak egy dologtól félnek igazán, a sötét fenyvestől. Ott lakik a gonosz szellem. A gonosz szellemmel se sokan találkoztak, aki mégis, az már nem tud mesélni róla.

A falu végén, a legutolsó házban lakott az öreg Samu. Fiatal korában a városban dolgozott, a gyárban. A falu akkor még tele volt étellel, busz

valami szép lesz, mormogta valahányszor kedvére való fadarabot talált. Semmit nem dobott el, azt sem, ami nem sikerült. Ott voltak a házban mind a törött lábú medvék, repedt farkú mókusok, fületlen macskák és orr nélküli kutyák. Nem voltak igazán szépek, de kicsit sem érdekelte, örömmel csinálta.

Egy gyönyörű, langyos őszi reggelen sétálni indult az erdőbe. Apró kis ösvény vezetett a hatalmas, öreg fák közé, itt-ott néhány kopott turista-jelzést is fel lehetett fedezni. Az erdő mélyéről gépek, szekerek és nyerítés zaja hallatszott. A favágók már javában dolgoztak. Ne menjen arra, mert elviszi a gonosz szellem, kiáltották a munkások, de az öreg csak mosolygott, hogy ugyan már, szellemek nincsenek, se jók, se gonoszak. Nem igazán hitt az efféle földöntúli dolgokban, templomba is csak hébe-hóba tévedt. Mégsem járt a sötét fenyvesben. Megszokásból, vagy talán mégis félt egy kicsit.

Irodalom

VIDA KRISZTINA (1996, Szatmárnémeti) Nyárádgálfalván él. A csíkszeredai Sapientian tanul fordító és tolmács szakon.

hozta-vitte a munkásokat, voltak gyerekek, volt iskola és megvolt még a kisbolt is, akkor megérte. Az ő gyerekei már felnőttek és idegen országokba vándoroltak. Az öreg jó erőben volt, semmije nem fájt, naphosszat a kertben dolgozott vagy az erdőt járta.

Bolond maga, hogy annyit mind megyen az erdőbe, mondogatta Marika, a szomszédasszony, de az öreg Samu ilyenkor csak annyit felelt, hogy az erdő a legjobb szomszéd. Marika erre egy kicsit megsértődött, de nem tartott ez nála sokáig. Jó, menjen csak, dörmogte, és az öreg Samu ment is. Minden fát, minden bokrot, minden madárfüttyöt és gombát ismert. De volt valami, amit az erdőjárásnál is jobban szeretett, faragni. Faragott tölgyfából, bükkfából, diófából, mindenből, ami csak a kezébe került. Faragott medvéket, farkasokat, rókákat, kutyákat, macskákat. Ez jó lesz, ebből ma

Nemsokára egy hatalmas kidőlt fenyő állta útját. Ennyi. Innen szokott visszafordulni. De most megakadt a tekintete egy fadarabkán. Ezt bizony haza kell vinni, még ha egy seregnyi gonosz szellem lakik is itt, mert ebből lehet valami szépet faragni. Megkerülte a kidőlt fát és belépett a sötét fenyvesbe. Itt már olyan sűrűn álltak a vén fák, hogy alig engedtek be egy csekélyke napfényt. A túlevelek közt áthatoló halovány napsugár megcsillant egy aprócska tó sima tükreán. A tó körül szinte szabályos körben álltak a fiatal fenyők, zsenge zöld hajtásaik világítottak a félhomályban. De hisz ez gyönyörű, gondolta az öreg, nincs itt semmi gonosz, babonás népség vagytok mind. Csak azt találta különösnek, hogy itt a fákon kívül nem volt más élet, nem voltak madarak, pókok, bogarak, hangyák.

Amikor hazaért hirtelen megmagyarázhatatlan fáradtság lett úrrá rajta. Mégsem akart pihenni, mert érezte, hogy most tényleg valami nagyon szépet fog alkotni. Nekilátott a munkának. Ez nagyon jó fa, ebből lesz valami. Talán egy medve, farkas, róka, kutya vagy macska. De a véső sehogy nem akart oda menni, ahová szeretne volna. Olyan volt, mint sok-sok évtizeddel ezelőtt, amikor először jártak a kezében a szerszámok. Valami mégis-

csak alakulni kezdett. Egy arc. A véső tánra kelt a kezében, apró, mélyen ülő szemeket, tömzsi orrot, sűrű, összenőtt szemöldököt, hosszú bajuszt formált. Hiszen ez Dezső, a juhász! Jól emlékezett rá, pedig már három éve volt, hogy utoljára látta. Télen, amikor a nyáj otthon volt, minden este együtt sakkoztak a kocsmában. Aztán egy tavasszal kihajtotta a juhokat, és nem jött többet haza. A kertjében egyik napról a másikra megjelent egy fiatal fenyő. Amikor meg akartak szabadulni tőle, látták, hogy másnapra mindig visszánő. Akárhogy próbálták, se fejszével, se fűrészszel nem lehetett kivágni. Akkor kezdtek először a gonosz szellemről beszélni. Szellemeik nincsenek, gondolta az öreg Samu, medve vagy farkas lehetett. A fenyő az valóban különös.

Most itt volt Dezső, olyan elevenen, hogy majd megszólalt. Csodálkozott az öreg, hiszen próbált ő már arcot faragni, de az soha nem hasonlított senkire. Estére fájni kezdett a dereka.

Reggelre még erősebb lett a fájdalom, és különösen gyengének érezte magát. Öreg vagyok én már, nincs abban semmi különös, hogy fáj ez meg az, gondolta és elindult az erdőbe. Egyenesen a sötét fenyves felé vette útját. Ismét talált egy darabka fát, ugyanott, ahol előző nap. A véső újra megindult a kezében és egy másik arcot faragott.

Nocsak, ez Béla, az erdész. Nagyon értette a dolgát, nem félt az se medvétől, se farkastól, ha dolog volt, ment éjjel is, nappal is, de egyszer csak nem jött haza. Az öreg Samu emlékezett, hogy akkor még a rendőrök is jöttek, átfésülték az egész erdőt, de nem találták meg. Ott volt Pista, Marika fia is, a sötét fenyvesbe egyedül ő merészkedett be. Másnapra beteg lett, a doktorok nem tudták, mi baja, akármit próbáltak, meghalt szegény, pedig fiatal volt, nem volt soha beteg azelőtt. Marika udvarán is megjelent egy fiatal fenyő. Akárhogy próbálták, se fejszével, se fűrészszel nem lehetett kivágni.

Másnap előkereste a botját, mert nem bírt fölegyenesedni. Maga aztán jól megvénült, kiáltott át Marika a szomszéd kertből. Ez vár mindenkire, Marika, felelte fáradtan az öreg, és indult is az erdőbe. Minden erejét összeszedve vánszorgott a sötét fenyvesig. Összegyűjtött minden kis darab fát, amit csak elbírt, ami csak elfért a tarisznyájában. Lehet, hogy többet már nem jöhetnek, lehet, hogy holnapra már elfogyok, gondolta és még egy-

szer körülnézett a néma, sötét fenyvesben. Köszönöm, suttogta. A gonosz szellem hallgatott.

Otthon nekilátott a munkának. Alig bírta már tartani a vésőt és mindene fájt, de a szerszám most is szinte magától dolgozott. Alig egy óra múlva kész lett Pista, Marika fia.

– Nagyon rosszul néz ki szomszéd, hívni kéne a doktort – mondta Marika, mikor este megérkezett egy szelet frissen sült almástésztával.

– Azt hiszem, a doktor rajtam már nem segíthet – felelte halkán az öreg.

Amikor az asszony meglátta a szobrokat, egészen meglepődött, hogy nahát, nem is tudtam, hogy ilyen tehetséges maga. Aztán megpillantotta a fiát, és egészen elsápadt, úgy tűnt menten elájul.

– Ne menjen többet oda! Komolyan mondom, ne menjen többet oda! – kiáltotta Marika, és kisi-etett a szobából.

Ezután az öreg Samu már mindig csak arcokat faragott. Néha még felismert egyet-egyet a falubeliek közül, de többnyire idegenek voltak. Bizonyára kirándulók, akik megörültek a szép helynek, és fogalmuk sem volt a rájuk leselkedő veszélyről. Minden arc egyre szebb, egyre eleve-nebb volt, az öreg Samu ereje pedig egyre fogyott. Elmélyültek arcán a ráncok, nehézkesen vett levegőt és alig-alig bírt felkelni az ágyból.

A faluban mindenki a csodájára járt, hogy mindenki itt van, aki odamaradt az erdőben. Milyen szépek, hogy hasonlítanak! Honnan tud illet az öreg Samu, mikor egész életében csak törött lábú medvék, repedt farkú mókusok, fületlen macskák és orr nélküli kuttyák kerültek ki a keze alól?

Egy reggel aztán a szokottnál erősebbnek érezte magát, és nem fájt semmije. Maradt még egy utolsó fadarab, nekilátott annak is. Hosszú, sovány arc, görbe orr, kócos, ritkás szakáll, a homlokon ráncok, akár az őszi szántás barázdái. Ott volt előtte a saját arca, akár ha tükörbe nézett volna. Mikor elkészült lassan felöltözött, kezébe vette a botját és elindult az erdőbe.

Amikor Marika másnap benyitott a falu végén a legutolsó házba, nem talált ott senkit, csak a fából faragott arcok néztek vissza rá. De a kertben ott állt egy fiatal fenyő. Akárhogy próbálták, se fejszével, se fűrészszel nem lehetett kivágni.

Szabó Dárió

Alvadt reggel

A bőröm minden ébredés után egy újabb tájleírás.
Szájüregemben vihar dúl, aztán sűrűn és aranybarnán
csöpög benne a reggel, mint a méz.
Vihar dúl, ez már társadalom; csöpög, ez már kultúra.
Életlenek a fogaim. Csak fekszem és a sivatagra gondolok. Leírhatatlan.

Viharfotó

Ugyan az utánczás nem támaszt fel semmit, de legalább kellően állatias
gestus.
A természet akkor hamisít, amikor nézem, ahogy egy hegy darabkái
a tó vizébe kíváncsoznak. Puha talajon állok és viharfotót tartok a jobb
kezemben;
balra fehér ágak, szürke part,
tekintetem olvadt viasz.

SZABÓ DÁRIÓ (1996) verseket ír, a *Büntető.com* főszerkesztője, szereti a baseballt.

14 Irodalom

Az égtájak fölöslegessé válnak

Gyomrodban esőáztatta falombok
villámváró kedvét érzed.

Beszélnél kicsit a testről,
de minden szavad átmeneti tájjá változik.
Közeledik az óceán szennyezett hangja.

Kérgék, pikkelyek, odú,
bizalmatlan látomás. Medvebocok osonnak
és szertehordják végtagjaidat.

Az égtájak fölöslegessé válnak,
ilyen egy jó történelmi mozdulat.

Hull a hó egy megfáradt gyárkémény mellett.
Lelassul az emlékezet. Egy távoli faluban
a húsomat őrzik.

Késik a busz,
megmoccan egy beteg felhő,
aztán a sárga fény –
kikerüli a gyomrot.

Gagy Judit Eszter

Élek! Élek!

apám eltapsolta a lovak versenyvágóját
ahogy ledob két kavicsot s egy követ a szíved
addig azt hittem, az embernél mégiscsak
ügyesebb minden, aminek négy lábat adott
a fennvaló – de a terepen megcsúszott velem

hát erre tanított meg, és minden más pótolható
de ami fontos, az olyan, mint a lóláb
– ne akarj az lenni, mert rádjárnak

csak fend meg a kést, mielőtt elindulsz
ezúttal két lábon, baktathatsz
egyszer úgy is lóvá tesznek
hát erre tanított meg

Nyitott szemmel

*az ember minden
évvel boldogabb
mire végül megboldogul*

*Ne menj oda, lelked ne küldd oda,
ne vedd magadra szenvedéseik,
hisz nem tiéd.*

(Kinde Annamária)

Úgy szólsz hozzám mindig mintha
csak a másik szobáig mentél volna
Álmomban még tudod a nevem
szólítás
akár, ha most fel lenne írva
az ottani falakra

Vagy a szobának lenne öntudata, kiterít
magára mindent, amihez köze volt, aztán
egymás után felolvassa, vagy össze-vissza
új kronológiát írva, Milyen lenne

előbb halni meg és csak utána élni, Miért
kell, hogy mindennek legyen folyamata
Az egymásutániságot csak az élők értelmezik
egybelátják, összerendezik, De hol az idő

Irodalom

GAGYI JUDIT ESZTER
(1996, Székelyudvarhely) a Partiumi Keresztény Egyetem vizuális kommunikáció mesterképzésén végzett. Írásai a *Várad* kulturális folyóiratban, a *Látó* szépirodalmi folyóiratban és az *Irodalmi Szemlében* jelentek meg.

abban a szobában – nem számolja magát
csak fekszik bénultan az ágyban
Hirtelen kimerevedik, és belépni
többé már nem lehet, mert a kilincs
a kezében újra meg újra letörik

Mintha valaki nem hagyná
bentről még kiáltana
Csak szólnál hozzám tényleg
mondanád, hogy mossak ablakot
ha már nem látsz ki rajta
És mikor már csüng a kezed
de csüng most még a szád is
Hogy lesz így minden boldogabb

elég lenne annyi, hogy egyszer
kinyitott szemmel is halljalak

fekszik egy test az ágyon

valóban ennyire
egyszerű a halál.

fekszik egy test az ágyon.
az agy-gerincvelői folyadék
vízszintbe szivárog.

fekszik egy test az ágyon.
ott az utolsó nap, ahol
megszakad a fájdalom.

fekszik egy test az ágyon.
a halál nem ennyire
egyszerű

Szlopp Bernadett

Halhatatlanság

Életünk egy verőfényes délutánra esett.
Míg egyformán sújtott mindent a nyár,
mi templomot építettünk a sáncba,
hogy véges tér nyelje el a nyújtózkodást.
Horizont volt az ajtaja,
benne sötét sarkokba húzódott a bizalom,
s a végtelen zöld posztó alatt pihent.
A falalakban tűz nőtt, s minden hajnalon
új zsarnok járkált a kormos cserepek között.
Nem tudtuk, hogy fejünk felett az idő lakodalmat ült,
hogy ivóvizünk vaskádákban poshadt,
szemünk vakablak, s még ma is temetetlen
emlékek erős szaga hajlítgatja bennünk a fákat.
Mi csak öröklébe akartunk bújni,
helyette a ledőlt kéményhez kuporodva
tapsoltuk meg egymást, és néztük,
ahogy a hamis meleg rákéredzkedik a világra.

Irodalom

SZLOPP BERNADETTE
1984-ben született Nagy-
váradon, a Partiumi Ke-
resztény Egyetem Filozó-
fia szakán diplomázott,
jelenleg az egyetem mun-
katársa.

Horváth Gizella

A művész műterme, a művészet otthona

Képzőművész barátaim évek óta panaszkodnak, hogy Nagyváradnak nincs egy rendes kiállítótere. Irigykedve gondolnak a debreceni MODEM-re, ahol annyi nagyszerű kiállítás volt látható az évek során. Nagyváradon az utóbbi időben a várban működött (és még működik, bár úgy tűnik, veszélyben van) a helyi képzőművészeti egyesület kiállítótere, időnként van egy-egy kiállítás a Körösvidéki Múzeumban, a Partiumi Keresztény Egyetem új épületében, és nagyjából ennyi.

Éppen ezért rendkívül öröndetes fejlemény, hogy a római katolikus püspöki palotában Böcs-

A kiállítás nem nagy: összesen két terem, ahol tizenhárom művész munkái láthatóak. Köztük vannak váradiai (Jakobovits Márta, Ujvárossy Kerekes Gyöngyi, Ujvárossy László, Ioan Aurel Mureşan) és olyanok, akik egykor Váradon éltek és dolgoztak (pl. Lia és Dan Perjovschi). Vannak fiatalok (Marius Bercea, Oana Fărcaş, Tincuţa Marin, Ana Maria Micu, Cristian Sida), idősebbek (Marilena Preda-Sânc), van, aki sajnos már nincs köztünk (Paul Neagu), és vannak világsztárok (Ion Grigorescu). Bár a válogatásban sok a helyi és a fiatal művész, a kiállítás mégsem provinciális, igazi érdekességekkel lehet találkozni. A továbbiakban saját szubjektív válogatásomat mutatom be.

A nagyobbik terem egyik falának közepén egy fehér, falméretű textil: egy rúdra akasztott vastag

16 Galéria

HORVÁTH GIZELLA (Nagyvárad) a Partiumi Keresztény Egyetem professzora, szakterülete az esztétika, a művészetfilozófia, a vizuális kultúra. Legutóbbi kötete: *Egy fal között* (Partium Kiadó, 2020)

kei László megyéspüspök és munkatársai átalakították a legfelső szintet kiállítótermékké, ahol két igazán színvonalas tárlatot is láthattunk. Az egyik a Böhm-gyűjtemény egy részét mutatja be, mégpedig a két világháború közötti erdélyi művészek munkáit, és az év végéig látogatható. A másik egy kortárs kiállítás, amelynek kurátora Sorina Jecza, míg a témája a művész műterme. Azért jöhetett létre ez a kiállítás, mert Böcskei László megyés püspök és a kurátor asszony személyes ismerősök, amint a megnyitó beszédek-ből is kiderült. Beszéd, amelyek magyarul és románul hangzottak el, a közös építkezés szándékával, tudatosan hidat építve a román és magyar közösségek, az idősebbek és fiatalok, a különböző nézeteket vallók között.

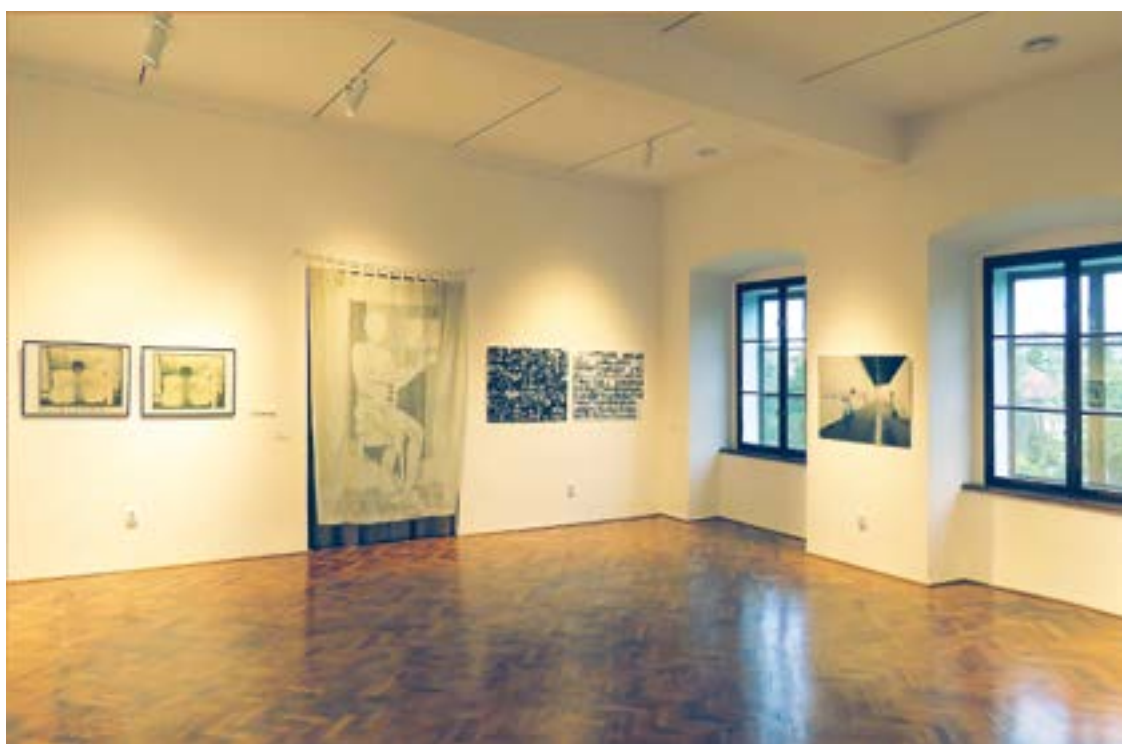

Ujvárossy Kerekes Gyöngyi: *Műhely 2*.
Digitális fénykép, 60×40 cm, 2021

19

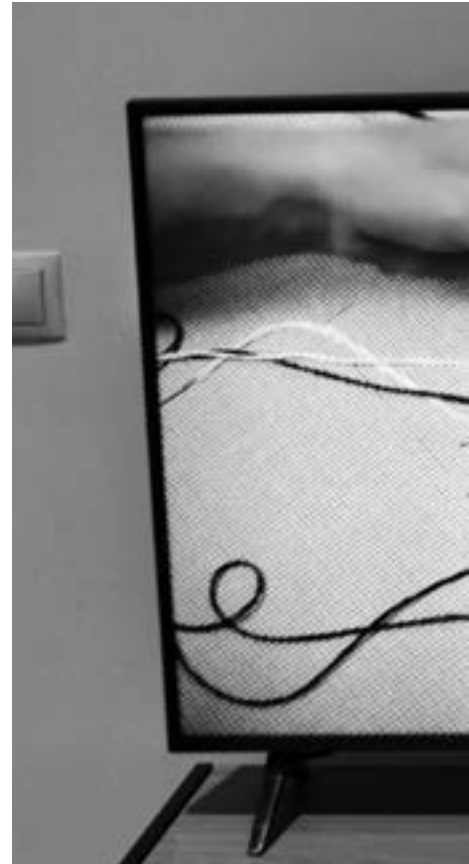
A háttérben Ioan Aurel Mureşan: *A művész műterme*, olaj, vászon, 200×300 cm, 2020

Ujvárossy László,
Ion Grigorescu,
Lia és Dan
Perjovschi munkái
a római katolikus
püspöki palota
kiállítótermében

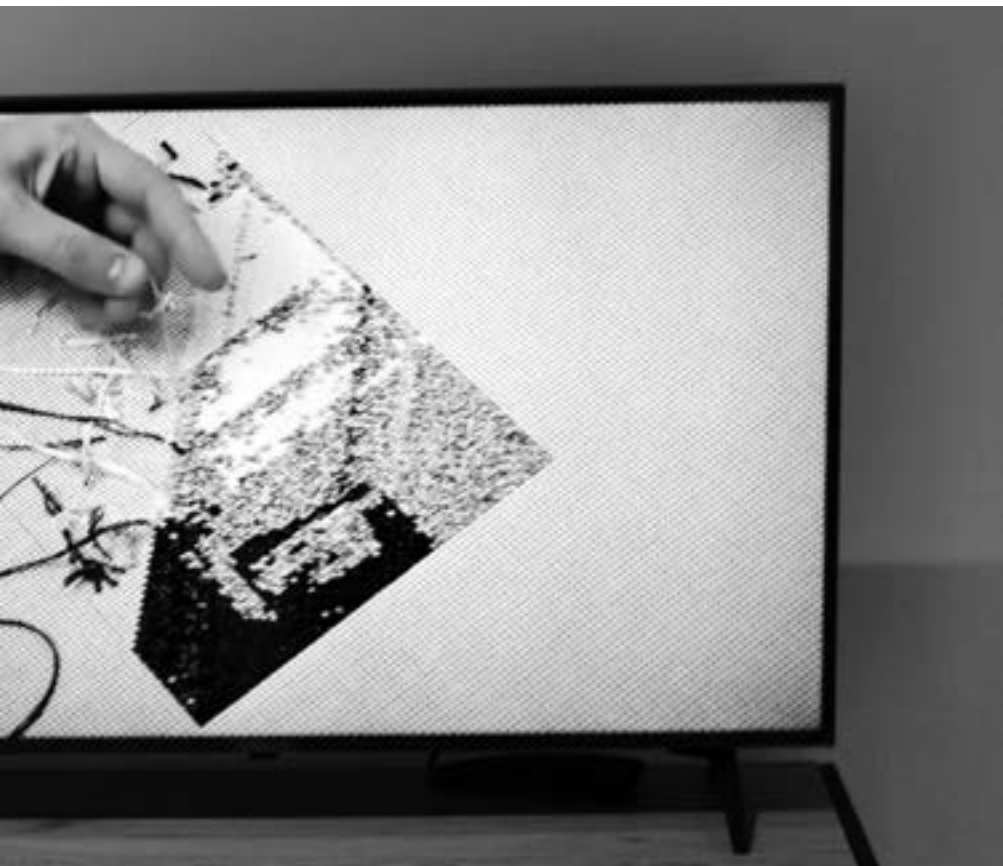
Paul Neagu: *10 fénykép a Műhely sorozatból (1967–1972 körül)*. Ezüst zselatin nyomtatás, 20×30, illetve 20×25 cm (2)

20

Paul Neagu: *10 fénykép a Műhely sorozatból (1967–1972 körül)*. Ezüst zselatin nyomtatás, 20×30, illetve 20×25 cm

Ana Maria Micu: *Homemade Cure for Digital Spleen*, 2016

21

Ana Maria Micu: *Homemade Cure for Digital Spleen*, falikárpit, félkereszt öltés, filctoll, vászon, 71×111 cm, 2016

Cristian Sida: *A műhely kívülről*, olaj, vászon, 45×55 cm, 2020

függöny, mely fehérségében eltakarja a falat, de egyben bele is olvad. A függöny szövetéből a művész kiszedett szálakat – többet, kevesebbet – így a homogén fehér szövetből kialakul egy modulált felület, kirajzolódik a sűrűbbre hagyott felületben egy alak, aki a műtermében széken ülve éppen dolgozik. A művész egybeolvad a műtermével és a készülő munkájával, ő maga a műterme és a munkája. Ugyanakkor, a művész önarcképének klasszikus motívumát Ion Grigorescu *L'atelier c'est moi* című 1986-os munkája merészen átértelmezi. Hagyományos értelmezésben a vászon nem lényeges, csupán a festék, rajz szükséges, de láthatatlan alapja. Itt viszont a vászon maga alakul át a művészi kifejezés eszközévé. Ion Grigorescu a textilhez folyamodik, ami hagyományosan női médiumnak tekinthető. A művész nem fest, ecsettel és festé-

kekkel, hanem dekonstruálja a vászon szövetét. A szemantikai sűrűséget a szövet szó szerinti sűrűségével éri el, azzal, ahogyan a művész alakja tömören kiemelkedik a levegős háttérből. Új Pénélopéként nem halotti leplet sző és bont fel, hanem a művész és munkája egybekelésének leplet alkotja meg, a tele és üres váltakozásának eszközével. Egy leplet, amely egyszerre megmutat és eltakar, elvegyül és elválik.

Rögtön e varázslapel mellett láthatjuk a két évvel előtte készült ofset nyomatot, amely az *Üzenet (fény)* címet viseli. Ujvárossy László itt szintén a megmutatás és eltakarás eszközeivel él, felborítva a klasszikus műfajok szabályait. Portrét vagy aktot kellene látnunk: egy hölgy alakja rajzolódik ki az ablak előtt, sejtetően meztelenül, dús,

23

Marius Bercea: *Field of allusions*, olaj, vászon, 60×40 cm, 2016

Oana Fărcaș: *The portrait of the artist as a young artist*, olaj, vászon, 197×302 cm, 2011

Tincuța Marin: *Bigfoot in the Studio I*, olaj, vászon, 70×100 cm, 2021

fekete hajkoronával. Mivel ellenfényben van, nem látjuk az arcát. Továbbá, mivel egy fehér vásznat feszít ki maga előtt, nem látjuk az alakját. Csakhogy a vásznat átvilágítja a fény, így mégiscsak sejtjük a női test formáját. Nyitva van az ablak, így ezt tekinthetnénk Alberti hagyatékára való utalásként is: a festmény (műalkotás) ablak a világra. Látjuk is a világot az ablakon keresztül, meg nem is: sejtjük, hogy egy urbánus kép tárul elénk, tömbházakkal és parkkal, de igazából nem látjuk, mert a női akt és a lepel eltakarja a látványt, amire ugyanakkor felhívja a figyelmünket. A kompozíció szimmetrikus és mégsem, ahogyan az emberi test szimmetriája is csak részleges. A két ablakszárny lehetne egyforma, de nem az, a fűtőtest és a tömbház vertikális vonalai egymásnak felelnek. És mindezt lehetővé teszi a fény, amely mindent megvilágít, de mindent másképp mutat meg.

A sarkon túl egy fekete-fehér fotósorozatban a művészt (Paul Neagu) látjuk a műtermében. A művész alkot: szöveget ver (látszólag) a tenyerébe, keresztyszerű tárgy együttest emel fel a levegőbe, majd megváltoztatja a tárgyak állását... Fényárnyék játék, szigorú kompozíció, alig hihető, hogy

mindez digitális képszerkesztés segítsége nélkül készült a hatvanas évek végén. A művész a tomboló szocialista realizmus közepette nem árvácskákat fest (Dan Perjovschi kifejezésével élve), hanem kísérletezik a fényvel, árnyékkal, tárgyakkal, önmagával. Olyan frissek a képek, hogy valószínűleg, hogy fél századdal ezelőtt készültek.

Egy másik műterem sokkal intimebb képet fest, ágygal, asztallal, székkal. Az egész fehér, az ágyneműn itt-ott kellemes, meleg színű geometriai formák. Mindent beterítenek a száraz falevelek. 2021 őszén, amikor világunk nyögte a Covid rendkívül ragadós Omikron változatát, és még mindig inkább a házakban kuporodtunk, Ujvárossy Kerekes Gyöngyi behozta a műterembe a természetet. A falevél minden formában a művészno témája – így nem csoda, hogy műterme is erről szól, a természet szimbólumává avanszált falevélről. Poetikus vallomás ez arról, hogy milyen belső kapcsolat van a művészno és a természet között.

Két nagy vászon a festészet eszközeivel mutatja be a művészt a műteremben. Oana Fărcaș 2011-ben festett vásznának címe: *A művész portréja mint fiatal művész*. A női alak egy kaotikus

Marilena Preda-Sânc: *A bolygó felemésztoi*, olaj, vászon, 60×80 cm, 2019

műterem közepén áll. Az élesen kivehető tárgyak keverednek festékpacákkal, valóság keveredik fantáziával. Az összes elem közül a munkaasztalon lévő kinyomott festék a legélénkebb, sugallva, hogy az, amiről szó van, az maga a szín. Érdekes a kép címe: a fiatal (30) éves művésznő megfesti önmagát fiatalnak, mintha tudná, hogy még sok évnyi munka és sok műnek az alkotása vár rá, így ez a kép egy mementó is: ilyen volt a művész fiatalon, ilyen volt a műterme, ez foglalkoztatta. Eleve egy kép, ami nem a jelennek, hanem a jövőnek van szánva, nem a jelent örökíti meg, hanem azt, ahogyan a jövőnek emlékeznie kell a kép jelenére.

A másik nagy festmény Ioan Aurel Mureșan alkotása, 2020-ban készült, *A művész műterme* címet viseli. A műterem tere akár egy színpad, amelyen a művész által vizionált lények (ember, majom, koponya, piros ruhás nő stb.) haladnak át, képeket népesítenek be, tükörben látszanak, míg az egésznek a szélén maga a művész, gondolataiba merülve, inkább a festékeket nézi, amelyekből új lények fognak születni.

És végül a második teremben maga a műhely elevenedik meg: a padlón egy sáv, mint egy futószalag, amelyen sorakoznak Jakobovits Márta kísérletei, égetett kerámiái, finom árnyalatokban, amelyek lehozzák a földre az ég kékjét, az óceán hűvösségét és megtartják a föld melegét. Néhány munka, absztrakt objektok, amelyek pontozzák a futószalag útját, egységbe mutatva azt, amit a néző ritkán lát: a kísérletet és az eredményt.

A műtermet mi, művészetszeretők, kívülállóként, általában nem látjuk, ahogyan vacsoravendégként a konyhát sem szokták nekünk megmutatni. A mű elkészítése bensőséges titok. Ha mégis találkozunk a műteremmel, ez egy önreflexív munkán keresztül történik. Mi, idegenek, belépést nyerünk a boszorkánykonyhába, a titkok földjére, a mester műhelyébe. Talán önmaga ez a gondolat az, ami megmelengette a kiállítás megnyitón résztvevők lelkét. Talán a püspök úr bölcs és a kurátor asszony lelkes szavai. Talán az a gondolat, hogy lám, a kortárs művészet otthonra lelt a nagyváradi római katolikus püspöki palotában.

Lakatos-Fleisz Katalin

Szentkuthy semmije

Szentkuthy Miklós egyik vele készült interjúban élete lényegeként a csodálkozást emeli ki. Még hozzá nemcsak a nagy, életre szóló dolgok, hanem az élet mindennapos apró-cseprő dolgai felett. Kétszólamúságról, párhuzamról beszél, és hogy ebben a párhuzamban a kozmosz kérdései egyenértékűek a déli bableves ízlésbeli kérdéseivel.

„...külön kéjem ez a kontraszt, ez a kétszólamúság, ez a párhuzam: a bablevesben egy kanállal több ecet van vagy nincs, és vajon a Neptunusz bolygónak a legutolsó színképében egy ismeretlen gáz jelent-e meg? Mindezek egymással párhuzamosak. És amennyire a kozmosz reménytelen szerelme-se vagyok, ugyanúgy nemcsak azért, mert ez érdekes kontraszt, de az apró valóságokat, az emberi élet mindennapjait szeretem ábrázol-

Esszé

LAKATOS-FLEISZ KATALIN tanár Nagykárolyban született 1978-ban. Debrecenben és Finnországban doktorált, a BBTE szatmárnémeti tagozatán óraadó tanár. Tanulmányai, esszéi, kritikái jelennek meg hazai és magyarországi folyóiratokban.

ni, mindazt, amiből összetevődik az élet. Ahogy itt ülünk, akik körülvesznek bennünket: hogy reggel mi volt, fáj a hasa, veszekedett a feleségével, a hírnév területén mi izgat-ta... hát én legalább figyeljem meg magamon mindezt, legyen láthatóvá, hogy így néz ki egy ember. A régi kedves párhuzam: a bableves és a vicikvacak villamosjegy és az einsteini zárt vagy nyitott világtér egymás mellett.”¹

Ártalmatlan megnyilvánulásnak tűnik, de ha meggondoljuk, egy ilyen világlátás a művekre

¹ Molnár Márton (szerk.): *Az élet faggatottja. Beszélgetések Szentkuthy Miklóssal*, Hamvas Béla Kultúrakutató Intézet, Budapest, 2006., 117.

meglehetősen nagy feladatot ró. Ugyanis aki ennyire az élet megszállottja, annak nehezebbé esik a forma szempontjából fegyelmeznie magát. Számúzni, kirostálni, ahogy a kertész irtja a gyomokat. A forma hierarchikus dolog. Ami az olvasó számára a befogadhatóság feltétele, az író, Szentkuthy számára mégiscsak szűk kabát, kényyszerzubbony, *kevés* ahhoz a végtelen *sok*hoz képest, ami körülvesz. A csodálkozás alapállásában minden dolog egyenrangú, a mikroszkopikus szem² egy járdaszegélyen nőtt gyomot is jelentősnek ítél.

Mit jelent csodálkozni? A csodálkozás egyfelől lehet gyermeki alapállás, ami zavarba esik az élet végtelen bősége fölött. Tiszta állapot, amikor a dolgok még nincsenek hierarchikus viszonyban egymással. De nincs-e vajon a csodálkozásnak egy nyugtalanítóbb oldala? Amikor nem csak minden egyformán lényeges, de egyenértékű is? Nem csak a bableves emelkedhet fel a Neptun bolygó nagyszerűségéhez, de a Neptun bolygó is leszállhat a bableves apróságához. További Szentkuthy-példákkal élve: az ember legtökéletesebb gondolata lehet a vér egy véletlen áramlásának következménye, a mocsári féreg viszont valami isteni rációt is hirdethet.

A csodálkozás démoni oldala: amikor a gyermek önfeledten eljátszadozik a homokozóban talált kézigránáttal.

Különben is, vajon tud-e csodálkozni az, aki mindenben csodálkozik?

Szentkuthy *Fejezet a szerelemről* (1936) című regényét olvasom. A regény úgy regény, hogy nem regény – de ezt Szentkuthytól már megszokhatuk. Az öt részre tagolt mű esszészzerű fejtegetések és leírások halmaza életről, szerelemről, testről, etikáról, gondolatról és még sorolhatnánk. Egy kicsit napló, egy kicsit történelmi milióbe (korai reneszánsz) ágyazott fikció, történet és időtlen állóképek sorozata. Más Szentkuthy-

² A mikroszkóp mint a dolgok látásának, értelmezhetőségének metaforája gyakran előfordul Szentkuthynál. A látás egy termékeny többlete, általa lehetővé válik, hogy a dolgok új, ismeretlen formában mutakozzanak meg.

művekből ismerős gondolatok, mi több, gondolati műveletek köszönnek vissza; néhol borzas fésületlenségük, néhol szinte mechanisztikusan precíz megfogalmazásuk izgat. Néha viszont sok. A narrátor az élet sokfélesége fölötti csodálkozását minden válogatás nélkül zúdíttja olvasójára. A szöveg hullámozó tengerén túl nincs semmi, világos partokat hiába keresnénk. Néhol kivergődünk ugyan egy-egy sommás megállapításhoz, vagy egy-egy aforizmaszerű gondolat szilárdságához, mint például: „*halat vízben kívül látni: világos ésszel saját megörülésünket végignézni.*” A következő mondat a teljes regény mottója lehetne: „*a világban sohasem az csodálatos és problematikus, hogy miért van ez így, ahogy van, hanem miképpen is olyan az a dolog, mint amilyen.*” (Kiemelés a szerzőtől.) Az ilyen és ehhez hasonló mondatokat olvasva egy-egy pillanatra fellélegzik az olvasó. Mígnem kiderül, amit szilárd talajnak vélt, az maga is csak úszó sziget.

A regény első, *A polgármester* cím alatt futó részében – amely minden bizonnyal Szentkuthy szerelemről szóló szövegeinek egyik legragyogóbb darabja – a címszerelő nagybeteg, halálához közeledő feleségéről is olvasunk. A szerető alakjához kötődő szerelem alapszólamát követi a halál párhuzamos szólama. Miközben a halál felé zuhanó nő maga is inkább csak ürügy a halál csodálkozni-való jelenségével való találkozásra. A halál semmije az írásban válik ezerágú realitássá.

„A fiatal orvos most közvetlenül szemben állt az «életerővel», melynek vizsgálatát tűzte ki élete céljául. Mit látott benne, mit leshetett vagy tanulhatott el az asszony groteszk reflexeiből? Semmit: a vegetáció központja, az élet legelső forrása hozzáférhetetlen – egypár rossz mozdulat, kísérteties karikatúra az egész, amit látunk. Egyéb semmi.”

A konvencionális regényformát a mű annyiban tartja meg, hogy az olasz városka polgármesterének meglátásait, gondolatait kommentálja a narrátor. „*Így emlékezett vissza...*”, „*soha életében nem érezte ennyire...*” – ilyen és ehhez hasonló mondatokkal tartja fenn a regény látszatát. Mert ezek a regényszerű formák csak allűrök a szövegben. Szentkuthy nem akar a halálról regényt írni, gyászoló férjéről meg végképp nem. Sőt még a szerelemről sem akar. Ha azt mondom: xy érezte, tudta, azt gondolta... stb. izgató feszültség teremődik, valami *van*-ság. A másik ember belső, lelki életének valósága. Szentkuthyt viszont a másik ember belső élete nem érdekli. Irodalmi szenzációkat sem akar mindebből.

Akkor mégis hova akarja olvasóját eljuttatni a beszélő? Minek ezek a késhegyre menően precíz (pontoskodó?) leírások életről, halálról, szerelemről, testről, etikáról, gondolatról? Úgy tűnik, a narrátor a maga kiérlelt szentenciózus megállapításait sem veszi komolyan. Hiszen az, ami van, és ezért *szóba kerül*, egykettőre dekoráció, futó benyomás lehet. Akkor honnan tudjuk, mi a lényeg?

„Mi ez a kék éjszaka? A Sátán moralista színpada? Az angyalok szent tükre? (...) Mi a konzekvenciái, vagy minek az okozata? Nem tudni. Akármilyen lehet, ha gondolkozunk róla, s ha nem gondolkozunk: oly abszolútan éppen csak az, ami, hogy a glosszátlan öazonosságának ez a feszültsége már a semmivel azonos az ember számára.”

Akármilyen lehet, ha gondolkozunk róla. Szentkuthy beszélője több művében állítja (ennek vajon hihetünk-e?), hogy a gondolkodásnak nincs lényegi formája, meghatározatlan és bárhova vezethet. Ha ez így van, tehát valóban bármiből bármi lehet, a gondolati műveleteknek, sőt manővereknek semmi sem szab határt. Innen a sok meghökkentő szembeállítás, paradoxon, átfordítás Szentkuthynál. A nő lehet üres impresszionisztikus váz, futó benyomás, nüanszok egyvelege, természeti jelenség, vagy épp legemberibb ember, morál stb. A halál lehet mindennek a semmi-pontja, jelentéshiány, de ellenkezőleg, lehet „megtetesülés” is, amikor az ember a halálban kap igazán testet. A halál a test születése is lehet, de nem az örök körforgás keleti mítoszának értelmében: *A Fejezet...* egyik helyén így olvasunk erről:

„Az a női mell, mely az öleléseink alatt hullámozott szökni akaró nyúlként, micsoda absztrakció, szintelen, érzékelhetetlen valami azokhoz a mellekhez képest, melyeket a halál kotor maga előtt az útjából, mint a hólapátoló két semmirevaló kölöncöt.”

Ha gondolkozunk a dolgokról bármi bármi lehet. A teljes nyitottságban a folyton változó azonosság démonikussága.

Ha viszont nem gondolkozunk a dolgokról, számunkra nem lesz jelenvalóságuk.

Egyetlen szilárd van a *Fejezet...* című regényben – akárcsak Szentkuthy többi regényében – a narrátor, ez a mindennek fölött lebegő beszélő hang, és ennek a beszélő hangnak világgal való találkozása. Ahol is ez a világ a legáltalánosabban

vehető. Azaz minden. Én és a világ kapcsolata: ahogy *érzékelem* a világot és a dolgokat. Ez azt jelenti, hogy mindig van köztünk egy szét nem húzható függöny. Ez a függöny az egyetlen témája – megkockáztatandó nemcsak ennek – de minden Szentkuthy-műnek. Ez a függöny lehet az impresszió, a milió, a táj, a szexus, a társadalmi maszk, a művészet, de legáltalánosabban mégis a látás. Hogy ki a főszereplő, kinek az érzéseit használja alibiként a narrátor, teljesen mindegy. Azonosulni szereplőkkel amúgy sem tud az olvasó.

A látásnak az irodalomban a leírás felel meg.

A leírás szövegbe ültetett látás.

De hogyan lehet a halálról beszélni? Megfogalmazni a megfogalmazhatatlant? Csakis körülírásokkal, a tátongó szakadékot kerülgetve. A szakadék a semmi, az értelmetlenség nagy realitása. A halálról beszélni a függöny mögé kukucs-kálás folytonos próbája. Saját létünkben beszélni a nemlétről, idiótán szemlélni a bomlást, nyelvet találni hozzá szinte lehetetlen feladat.

De miért kell a halálról egyáltalán beszélni?

30 Minden történetet a kimondhatatlan tart egyben. Ugyan a kimondhatatlan, nem önthető szabatos nyelvi formába, a kimondottnak mégis ez ad hatósugarat. A kimondottat a kimondhatatlan holdudvara veszik körül. Nélküle a kimondott formátlanul szétesne.

Így van ez legalább is a hagyományos, történetelvű szövegekben.

Szentkuthy viszont a kimondhatatlant nem a szavak mögötti hajtóerőként működteti, hanem témává emeli. Azaz mindig ugyanarról beszél.

Innen szövegeinek monotoníája, egyfajta nemes veretű unalma. A hagyományos olvasó történeteket akar, belefeledkezést valami másba, ami aztán egyfajta kerülő úton mégis visszavezesse saját életéhez. Szentkuthynál viszont a történet csak szétkenődött, halvány akvarellkép. A *Fejezet* polgármester hőse ugyanolyan idegenül teng-leng jegyességében, szeretője szobájában, mint felesége halálos ágyánál.

Szentkuthy regényének beszélő hangja folyamatosan csodálkozik, de ez a csodálkozás negatív. Titokra ítélttség, titkokba való belevettség inkább, mint titkok ölen való megpihenés. A *sok* fölötti zavarban, a nyelv dzsungelében irányt, tájékozódási pontokat keres. Szentkuthy művében értelmetlen volna a narrátor, szereplők, a tér és idő megkülönböztetése. Ezeket egész egyszerűen nem tartja fontosnak. Mert csakis egyetlen dolog fontos: az a mindent látó, vizek fölött lebegő szem, amely tudatában van annak, hogy a teremtés felemás. Írás nélkül nincs teremtés, a szó viszont nem tudja megteremtteni a dologgal való egységet. Mert a szó világosságát a semmi árnyékolja.

„Semmit sem mondtunk el egymásnak, s ha meghalsz, ott állok a sírod mellett, mint egy idióta, aki harmincöt évig fecsegett, ölelkezett, evett és szenvedett veled, anélkül hogy egyetlenegy szótagot, egyetlen hangot mondtam volna, mely valóban miránk, valóban viszonyunk lényegére vonatkozott volna. Persze az egész illúzió: «lényege» nincs, se nekem, sem neked, sem a viszonyunknak, az élet éppen abban áll, hogy egyformán fejleszti ki bennünk ezt a neurózist a nemlétező «lényeges» dolgok iránt, s ugyanakkor barokk lendülettel halmozza a lényegtelenség bizonyítékait is.”

Nem Kiss Jenő gyermekverses kötetéről lesz szó mostani írásunkban, hanem a nemzetközi gyereknap alkalmából arról tande-
mezünk, milyen különbségeket észle-
lünk a kisfiúk és kis-
lányok nevelésekor.
Milyen alapvető
viselkedési mintáza-
tok mutatkoznak
meg már kisgyermek-
korban? Ezen a
napon a gyermekek
jóléte is előkerül, nem
csak testi értelem-
ben. Mostani tande-
mezésünk témája,
hogyan vajon ehhez a jóléthez szükséges-e tudatosí-
tani a bennünk futó nemi alapprogramokat vagy
inkább tegyünk úgy, mintha ezek nem is létezné-
nek...

(Föedl Nóra)

Szeretem azt hinni magamról, hogy pedagó-
gusként elfogadó vagyok a rám bízott gyerekek
különbözőségét illetően. Sőt, azt gondolom,
aki nem elég együttérző, vagy akár elnéző, az
nem fogja magát jól érezni a bőrében ezen a
pályán.

Az otthon azonban egy teljesen más had-
színtér, hiszen, amíg az iskolában lehet érvelni,
indokolni, hogy mit miért akarok, addig ez egy
jelenleg hároméves nőszeméllyel nem mindig jár-
ható út. Persze, délelőtt még bájos történeteket
tudok kitalálni, de este, némileg megviselten,
már nehezebb újabb állatok, csodalények bőrébe
bújva, hőstettekkel előállni, érvként. A legalja-
sabb aduászoktól viszont, be kell vallanom, nem
riadok vissza, mint például: „ha ezt a Mikulás/
Jézuska/húsvéti nyúl” meglátja. Húha, jön a nyá!
Valaki?

A mindenkori történelmi korokra visszate-
kintve, a ma fejlett és fejlődő országokban a leg-
klasszabb, akarom mondani überkirály, atomzsír
gyerekek lenni. Bölcsőhalál, gyermekbénulás és
borzalmas társaik jóformán a múlt kódébe vesz-
tek, valamint a szegénység sem a 19. századi érte-
lemben kerül a statisztikákba. Ezzel szemben az az
elvi kavalkád, amivel már egy kisgyerek is találko-
zik, felnőttek számára is embert próbáló. Általános
iskolában tanítok, alsóban és felsőben is, így ez az
a paletta, amit jobban ismerek, de a már említett
Júliám három éve alatt a szülői koncepciók garma-
dája özönlött ránk.

Nem is olyan rég a déd- és nagyszüleink életé-
nek ritmusát nemcsak az évszakok és napok válta-
kozása határozta meg, hanem az egyes napok fel-
adatainak sorrendje is. Mindenki tudta
például, mikor illik
nagy mosást tartani,
sőt egy sváb dalocska
arra is vetemedik,
hogy elzengje, melyik
nap mit főzzenek. A do-
logtiltó napok, az ün-
nepek rítusai nem-
csak keretet adtak, de
biztonságérzetet is. A
nem túl szerencsés
tény, hogy 40 felett

letterem szülő, egyik pozitív hozadéka, hogy kiforrot-
tabb elveim, ha jobban tetszik, mániáim is vannak,
mint a húsz évvel ezelőtti önmagamnak. De el
tudom képzelni, hogy egy fiatal, bizonytalan anyu-
ka milyen lelki tusákat vív eleinte, amelyek, lássuk
be, a gyereken csapódnak le.

Kezdődik a természetes szülés versus csá-
szárral (mintha utólag ezen lehetne változtatni

Magyar Sára rovata Fiúk, lányok. Gyöngyvirágok?

Tandem 31

FÖEDL NÓRA (1975, Nagyvárad) tanító és némettanár.
Nagyváradon és Budapesten tanított német nemzetiségi
iskolában, jelenleg GYES-en van 3 éves lányával, Júliával.

bármit is), kit meddig szoptattak, tápszer-anyatej
csata, bio hozzátáplálás, szülőkkal együttalvással,
majd folytatódik azzal, hogy mikor ehet először
cukrot, nézheti először You Tube-on Halász
Juditot és nézhet-e Bogyó és Babócát. Van, ahol a
televízió a blaszfémia szinonimája, van, ahol ki
sem kapcsolják. Mindez csak a jéghegy csúcsa. Ha
az egymás véleményének iskolapéldájáról akarnak
disszertációt írni, véletlenül se olvassák el a kis-
mamacsoportok kommentjeit.

Később a kör persze csak tágul. Ott vannak a
játékok. A Montessori-elv szerint csak néhány
játék legyen elől, az igényes, fából készült játékokra
egy tetemes vagyont kell szánni, de elérkezünk egy
sarkalatos ponthoz is, a fiús vagy lányos játékok
polémiahoz. Kaphat-e babát egy kisfiú? Mi legyen,
ha a kislányunk nem babázik, ellenben egész nap

berregve tologatja a kisautóit? Vegyünk-e játék-fegyvert a gyerekeknek? Ki adja meg a jó választ: mi vagy a gyerekünk? Pedagógusként engedhetem-e, hogy a gyerek a zsebpénzét a kirándulásra kardra költse, amikor tudom, hogy a szülők ellenzik, de másik három cimborája már megvette?

Lehet, megérne egy misét egy olyan felmérés készítése, hogy egy-egy pedagógus fiúkat vagy lányokat szeret-e jobban oktatni. Én összesítésben a fiúk pártján állok. Az indok: a fiúk zöme egyszerűbben kezelhető, alig vannak játsszmák. Az egymás közötti konfliktusaikat is letisztultabban kezelik, nem gondolják túl, nem rágódnak, gyártanak elméleteket. Sőt, ha valaki igazán remekül akar szórakozni, az hallgasson bele érdeklődő, értelmes kamaszfiúk beszélgetésébe, egymás kószolgatásába.

Anyaként szeretném a lányomat a nőiességében erősíteni, ugyanakkor a saját árnyékomban sem tudok átlépni. Nem vagyok a rózsaszín lelkes rajongója, de be kell látni, a tény, hogy a gyerekek is van szabad akarata (de még mekkora) ez a szín (na, jó, hívjuk színnek) megkerülhetetlen. Bájos, aranyos, dacos, kategorikus lányommal már jócs-

Tandem

MAGYARI SÁRA nyelvész, újságíró, a PKE docense. Rovata van a *Temesvári Rádióban* és a *Nyugati Jelenben*. Legújabb kötete: *Sügérségtől incelegig – női szemmel* (HKE, 2021).

kán vannak élményeink az öltözéssel kapcsolatban. Az első meglepetés másfél éves korában ért minket egy boltban, ahol nemes egyszerűséggel lekapott egy szerinte neki való felsőt, bedobta a kosárba, és hihetetlen sebességgel vonszolta a kasszák irányába.

Az alsós kisfiúk, tapasztalatom szerint, a leg-egyszerűbben öltöztethetők. Anya ezt készítette ki, azért így öltözött. Ők ellenben azok, akik az új ruháikat hetekig nem ismerik meg, akkor is vehemensen tagadnak, ha bele van írva a nevük. A kislányok egy részén már az iskolába lépésnél látszik, milyen párbeszédnek zajlottak le otthon. A szülők ugyanis az időjárásra és a józan észre hallgatva meleg nadrágot adnak lánykájukra, aki azonban már hajnalok hajnalán királylánynak látja magát, így a cicanadrág-pulcsi kombinációra felvesz valami csillogót vagy tüllt.

Aztán az évek során ezek a tündérek és királylányok szépen lassan átalakulnak varjakká. Jobb esetben dolmányossá, így a fekete mellé kerül egy kis szürke is. Nem tudom, a tyúk vagy a tojás, de ha kamaszok által preferált ruhaüzletekbe kirándulnának, hamar észre fogják venni, hogy eltűnnek a színek.

Mire iskolába kerülnek, már sok a befolyásoló tényező, addigra már így vagy úgy a környezet megtanította a gyerekeknek, hogy milyen egy kislány, avagy egy kisfiú, illetve még mindig hangsúlyos sok családban az „ilyet egy kislány/kisfiú nem csinál” mantra.

A lányommal hihetetlen tapasztalás, hogy mennyire nő. Körülbelül másfél éves volt, amikor kifejlesztett egy olyan nézést, hogy szinte bármit kérhet az apjától, ő elbűvölten teljesíti. Szerencsére sikerült egy olyan hisztit megörökíteni, abból az igazi földön fetregős, ordítós fajtából, amikor egy pillanatra abbahagyva, észrevette, hogy a szandálja elmozdult. Abbahagyva az ordítást elrendezgette, majd üvöltött és süvöltött tovább. De ámulatba ejt a gondoskodása is, épp, hogy járni kezdett, már etette, altatta a babáit. Nem volt még kétéves, amikor egy baráti család kisbabáját látogattuk meg. Miután megkérdezte – a család nem kis döbbenetére –, hogy meleg-e valóban a tápszer, ő akarta etetni a pár hetes csecsemőt.

Mindegy, fiú vagy lány, ha az ember egy, vagy akár ötéves, egy biztos pont mindenképpen van: a kukásautó. Azt kell mondanom, amióta a lányom érdeklődésének középpontjába kerültek, azóta én is odavagyok a kukásainkért. Ha meglátják Julcsit az ablakban, integetnek, jobb napokon, amikor a túloldalon vannak, akkor is. Lánykám karriertervei közt is szerepel egy sajátos változat: „Ha nagy leszek, kukásautó-vezető leszek. Amíg hátul pakolnak, addig én elől olvasok!”

(Magyar Sára)

Aki gyerekekkel foglalkozik, mármint hús-vér gyerekekkel, és nem csak elméletben ismeri őket, biztosan látott már olyat, hogy a kislányok már pár éves korukban is pörögnek a ruhácskájukban, szépítik magukat, öntudatosan fordítanak hátat valakinek, aki megbántja őket. A fiúcskák pedig előszeretettel burrogatják a kisautókat, másznak fára, cipelnek mindenféle vizesüveget egyik sarokból a másikba. Ezek sztereotípiák. Vagy azok is lehetnének, ha nem ez lenne a gyakoribb viselkedés. Persze vannak kivételek – igen kevesen, de vannak.

Gyerekekről tandemezőnk. Mondjuk úgy a 3-5 évesekről. Azért érdekes ez a kor számomra, mert ilyenkor még erősen működnek az úgynevezett nemi alapprogramok, miközben az identitás messze nem alakult ki. Elvileg már működik a felnőttek utánzása, de ha belelátunk egy-egy család életébe, sokszor rácsodálkozunk: hát ezt meg kitől tanulta a gyerek?! Tény, hogy „a gyerek” sok mindent tanul, de az is tény, sok mindent zsigerből tesz. Kutatások bizonyítják, hogy a körülbelül két-hónapos magzatnál már megkezdődik a nemi hormon termelődése, elkezd kialakulni a férfi vagy női agyszerkezet, ami sok mindenben különbözik. Aztán pár napos babáknál megfigyelhető már a nemi viselkedés sajátossága: például a kislányok a fény-árnyék játékokra, az egymáshoz való viszonyulásra koncentrálnak, a kisfiúk arra figyelnek inkább a játékok és azok mozgása során, hogy azok élesek-e, hegyesek-e, gyorsak-e vagy lassúak, azaz veszélyesek vagy sem. Két különböző program aktiválódik: a fiúknál a védelmezésért felelős program, a lányoknál az érzelmek felismeréséért, a gondoskodásért felelős program. Aztán majd jön a nevelés, a minta, és ezek vagy erősebben, vagy gyengébben lesznek jelen az életünkben, de a mélyben ott vannak, és hatnak.

Az egyik kedvenc megfigyelésem, amikor egy benzinkúthoz bejött egy pár a 9-10 éves forma fiúkkal. Vásároltak három félliteres üdítőt. Anyu áll a kasszánál, fizet, mellette a fia, aki elvinné a másfél liter folyadékot, és egyenes tartással cipelné kifele, mikor mama ráüvölt: *Hagyd! Majd én!* És belepréseli a három üveget a ridiküljébe. Mindennapi jelenet, de izgalmas a tanulság. Anyu *házisárkány* és házi *rabszolga* egyben, majd ő mindent megcsinál, és bele is hal a sok melóba. Apu (már) nem segít, nem is fizet, mert ő vagy *papucs*, vagy *basa*, de semmiképpen sem társ. Kölyök pedig így válik kiszolgált basává papucsszerű beütésekkel.

Szülői értekezleteken sokszor kellett mondanunk, hagyják a szülők a gyermekeiket „kibontakozni”. Hagyják a fiúkat férfivá érni, a lányokat nővé. Átlagosan a férfitest felső része háromszor erősebb, mint a női test felső része, a lábak pedig kétszer erősebbek. Ezért cipelik a férfiak a nehezebb dolgokat. Nem azért, mert így illik, hanem azért illik így, mert ő képes rá mindenféle szenvedés nélkül. Ha pedig kap egy kis dicséretet, ha megdi-

csérjük, milyen erős, akkor az ereje megtízszereződik. Félreértés ne essék, a nők is képesek cipelni, nehéz dolgokat. Csak ennek hosszútávon meglesz a böjtje.

Tanítóként is, majd tanárként is észleltem már, hogy nem a kognitív képességeikben különböznek a fiúk és a lányok, sokkal inkább valami másban: például a munkához való viszonyban, abban, hogy másképp lehet őket motiválni, a világ dolgaihoz való viszonyulásokban. Ma, kutatóként ezt úgy mondanám, hogy másképp érzelik a valóságot a fiúk és másképp a lányok. Nem lehet és nem is szabad azt mondani, hogy az egyik jobb a másikkal, vagy a másik értékeesebb az egyiknél. Nem. *Másképp*. Még hozzá kiegészítőleg. Valahogyan úgy mondanám, hogy a világ egyik felét látja a férfi, a másik felét a nő. Az agyi struktúra miatt. Ugyanaz az információ más jelentést kap a fiúgyermek agyában, mint a kislányéban. Más területeket aktivizál egy-egy információ.

Persze idővel a gyerek megtanul a normákhoz igazodni. Az éppen aktuális normához, amely mostanság inkább ideológiai alapú, mintsem a természetes működés, az alapprogram hozadéka. Sok mindent el tudunk magunkban nyomni, van, amit el is kell. Nem haraphatom meg négyévesen a szomszéd kisfiú kezét, és huszonevésen sem lőhetek le bárkit, aki engem bánt. Illetve, ha megteszem, annak negatív következménye lesz rám nézve is, és a másokra nézve is.

A gyermekek jóléte nem csak a fizikai állapotukra vonatkozik, ez csak a biológiai életben maradás minimuma. A jóléthez az is hozzátartozik, hogy olyan körülmények között élhet, ahol megtanulja kihozni önmagából az önmagához méltó életet. Azaz a képességei, készségei és alapprogramjai működésével összhangban él. Amikor a lányokkal elhittetjük, hogy valaki vagy szép, vagy okos – akkor inkább nem akarnak szépek lenni. És nézzük meg a mai divatot, mit tesz a lánykák. Amikor a fiúk úgy nőnek fel, hogy a fizikai erő, az erős hang agresszív, és vagy izmos, de bunkó, vagy nyápic, de okos, akkor nem tud mit kezdeni a fiatal felnőtt a pattanásig feszülő izmaival. Inkább eszik még egy kicsit, és még játszik egyet a gép előtt. Ezek nem tudatos választások. De egyre szomorúbb emberi sorsok. S mi tehetünk úgy, mintha az alapprogramjaink nem üzemelnének. Tehetünk. Tehetünk?

„Reméltem, meg tudjátok nekem bocsátani azt a hatalmas bűnt, hogy románnak születtem”

Pengő Zoltán interjúja Mihai Buzea íróval

A maga korában magyar körökben Vulkánu Józsefként ismert nagyváradi irodalmárról, irodalomszervezőről és népművelőről, Iosif Vulcanról írt regényes életrajzot Mihai Buzea, *Vulcan – Napnyugatról jön a fény* címmel. A Polirom kiadónál megjelent kötetnek hangsúlyos magyar vonatkozásai vannak: egyik központi figurája Irinyi János, a biztonsági gyufa feltalálója, Vulcan unokatestvére, s megjelenik benne Ady is, akiben rövid fogházbüntetése idején gyengéd érzelmek ébrednek a nála idősebb Aurelia, Vulcan neje iránt. A merész, sőt provokatív műről, mely legalább annyira szól a magyarokról, mint a románokról, a szerzővel beszélgettünk.

Dialog

MIHAI BUZEA (1971, Bukarest) író. Román nyelv és irodalom szakon diplomázott. Volt tanár, biztosítási ügynök, segédmunkás, seftelő és riporter. A *Timpul*, a *Dilema Veche* és a *Familia* folyóiratok munkatársa. Első kötete, a *Berile de aur* 2006-ban jelent meg. Azóta további hat kötetet publikált. *Vulcan* című új regényét a Polirom kiadó gondozta.

Honnan jött az ötlet, hogy Iosif Vulcan regényes életrajzában főleg magyar személyiségeken, Ady Endrén és Irinyi Jánoson keresztül mutasd meg a címszereplőt? A koncepciót még merészebbé teszi a tény, hogy román gyökerei ellenére, vagy talán éppen azért, Irinyi lelkes magyar hazafi volt, legalábbis a regényben annak láttatod.

Természetesen nem a saját ötletem volt. Vulcannal első ízben 1995-ben találkoztam, amikor dokumentálódtnam az államvizsga dolgozatomhoz, melyben Eminescut és Edgar Allan Poe-t, a XIX. század két utolsó komoly romantikusát hasonlítottam össze. Akkor tudtam meg, éppoly megrökönyödéssel, mint bármelyik román, hogy

Eminescut nem Eminescunak, hanem Eminovicinak hívták (a *Familia* folyóirathoz beküldött első verseit Eminoviciciként írta alá), a főszerkesztő pedig, egy bizonyos Iosif Vulcan, önhatalmúlag megrománosította a nevét. Ez meglepett. A nagyapám mesélte, hogy a mi családunkat sem hívták mindig Buzeának, hanem amikor az ő nagyapja, erdélyi telepések tízezreivel egyetemben átkelt a Dunán, a határőrök Burjánról Buzeára változtatták a nevét, ami nagyon gyakori volt Brăila környékén, ahol 1879-ben, útban Dobruđa felé, komppal átkelt a Dunán. Arrafelé a Burjának nem volt valami hazafias hangzása. Tehát, amikor nagyban dolgoztam az államvizsga dolgozatomon, nem volt időm erre a titokzatos Keresztelő Józsefre, de valahol mélyen elraktározódott bennem. Amikor a Polirom kiadótól megkaptam az esélyt, hogy írjak egy regényes életrajzot, pillanatil sem haboztam: Vulcan, pontkum! Arra számítottam, hogy egy megveszekedett román hazafit fedezek fel, helyette azonban egy nagyon ügyes magyar állampolgárra leltem. Íme, egy sokatmondó apróság: Józsefet 1891-ben választották a Román Akadémia tagjává, a Kisfaludy Társaságba

azonban 20 évvel korábban választották be. Hogy visszatérjek a kérdés lényegéhez: a XIX. század végének Nagyvárad, a maga magyar többségével, roppant mód különbözött a XXI. század eleji, román többségű Nagyváradtól. Úgy ítélt meg, ahhoz, hogy megérthessük Józsefet, az embert, nem Józsefet, a hazafit, fontosabb a kortársai körében ábrázolnom őt, mintsem a történelemkönyvek stílusában. S mit tehettem, ha az ő váradi társadal-mi köreiben magyarok voltak, nem pedig románok.

Ady, s még inkább Irinyi, a román olvasók által kevésbé ismert személyiségek. A szöveg tobzódik a románok számára még kevésbé ismert személyiségekre és eseményekre történő utalásokban, ami miatt a könyvnek van egy hangsúlyos kódolt jellege. Előre megfontolt szándékkal provokáltad az olvasóidat?

Határozottan így van, kockázatot vállaltam. Azt, hogy megérte-e, majd az idő dönti el. Lehet, hogy ez a kódolt jelleg, ahogy nevezted, távol tartja a hagyománytisztelő közönség egy részét. Azonban a fiatalokat talán vonzani fogja a szövegnek ez a titokzatossága, egyesek esetleg késztetést éreznek, hogy megfejtsék, hogy többet tudjanak meg, hogy túllépjenek a történelem túlzott leegyszerűsítésén. Számomra, személy szerint érdekesnek tűnik, hogy új dolgokat tudjak meg, hogy megnézzem, mi van a tükör túloldalán. Szeretném azt hinni, hogy vannak még hozzám hasonlóak, hogy a fiatalok, elsősorban a gimnazisták, megőriztek magukban érintetlenül egy adag kíváncsiságot, felfedező ösztönt. Természetesen a magyar olvasók számára a szöveg nem jelent nehézséget, csak hogy a romániai magyarok elsőpró többségének nem szokása román irodalmat olvasni. Ez teljes mértékben érthető, ugyanakkor kár, a románok ugyanis már nem azok, akik 1989-ben voltak.

Vulcanról nem festesz túlságosan hízelgő képet, a javíthatatlan középszerűség megtestesítőjeként ábrázolod, akiben sokkal több volt a jószándék, mint a tehetség. Tudatosan mentél szembe a kánonnal vagy az életműve alapján ilyennek látod?

A könyv megírása négy hónapot vett igénybe, a könyvészet elolvasása azonban nyolcat. Egyrészt József nagyon sokat írt, másrészt az általa használt román nyelv nehézkes, napjainkban nehezen olvasható. Ami azonban még fontosabb, a Iosif Vulcant tárgyaló könyvészet maga is terjedelmes, annyi év alatt sok könyv összegyűlt, jobbak és kevésbé jók egyaránt, s mindet el kellett olvasnom, nem volt választásom. Átrágya magam az életművén, az életrajzokon és az értel-

mezéseken, kialakítottam egy véleményt. Íróként, a szavakkal dolgozva, József nem haladott meg egy bizonyos szintet. Furcsamód, éppen ez eredményezte számára a közönség sikert, a nem túl igényes olvasók elismerését. Nem írt kifinomult, de az olvasóinak sem voltak nagy elvárásai. Adja magát, hogy összehasonlítsam a helyzetét a mai írókéval: nagyon jók, de senki sem olvassa őket. Nincs közönségük. Feltettem magamnak a kérdést, ami megfogalmazódott Vulcan sok magyarázójában is: így írt, mert ennyi tellett tőle, vagy azért írt így, hogy érthető legyen, fogyasztható az olvasók tömegei által? A könyvben nyitva hagytam a kérdést, hogy minden olvasó maga dönthesse el. Ami a magam véleményét illeti, a regény végén világosan kifejtettem: nem az irodalom volt József életcélja, hanem a terv, melynek ő is része volt. Talán nagybetűvel, Tervnek kellene írnom, hogy világos legyen.

„A magyarok (...) nem mások, mint Huckleberry Finn tutaja. Az ő élő, valós, igazi életük ott van a tuta-jon, minden más pedig csak díszlet, papírmásé, egy külső, s mint ilyen, az ő szemszögükből nem valós szín-játék” – írja Aurelia, Vulcan özvegye fiktív naplőbe-jegyzésében. Így lát bennünket Mihai Buzea?

Párbeszéd

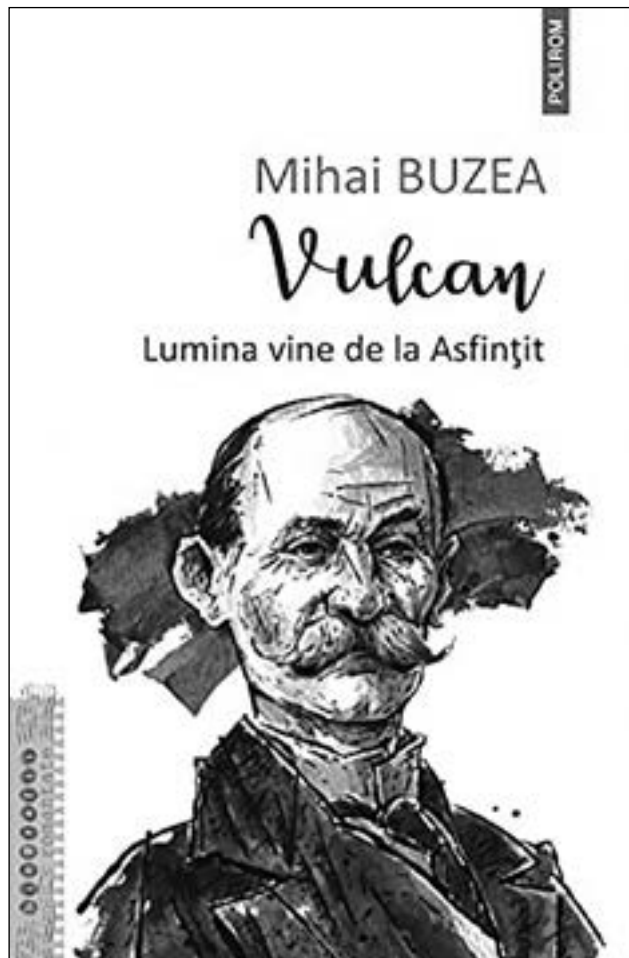
PENGŐ ZOLTÁN (Nagyvárad, 1967) újságíró, világutazó, gazdasági szakíró, a Maszol.ro portál munkatársa.

Így lát benneteket Mihai Buzea, mert a magyarok arra tanították, hogy így lássa őket. „Extra Hungariam non est vita. Si est vita, non est ita” (A XV. századi olasz neoplatonikustól, Coelius Rhodiginustól származó szállóige: Magyarországon kívül nincs élet, ha van is élet, az nem olyan – szerk. megj.). Rég tisztában vagyok vele: vannak emberek, akiket minden létező dolog érdekel, és vannak, akiket csak a saját falujuk dolgai. Falusi vagyok, tudom mit beszélek. Egyszerű családban nőttem fel, mely nem érzett késztetést, hogy átnézzen a kerítésen túlra. Egyszerűen nem érdekelte őket az, ami ott van. Ha olyasmit meséltem nekik, amit egy könyvből tudtam meg, a válasz mindig ugyanaz volt: „Mástól fáj nekem a fejem.” Amikor Londonban dolgoztam, ugyanezzel az attitűddel találkoztam: ami az Egyesült Királyságban történt érdeklődésre tartott számot, ami a „kontinensen”, az nem. Más szóval nem csak az egyének falusiak, hanem a nemzetek is. Nem egy politikailag kor-

rekt vélemény, de mit csináljak? Minek áltatnálak, én így látom. Vannak magukat nagyra tartó, tehát önmagukra koncentráló nemzetek. S vannak magukat kicsinynek látó nemzetek, mint például a románok, melyek kifelé figyelnek, az érdeklőket, ami ott történik. Megkérdeztem egy jó barát-nőmet, miért nem olvas román irodalmat, ő pedig nagyon őszintén válaszolt: „Hát hülye vagyok én? A szegények irodalmát? Ha van időm, japán, amerikai, izraeli és spanyol regényírókat olvasok. Nem bolondultam meg, hogy románokat olvassak.” Nem mondom, hogy a magyarok jobbak, mint a románok, amiért el vannakelve magukkal, s azt sem, hogy a románok rosszabbak a magyaroknál, amiért annyira lebecsülik magukat. Azt azonban állítom, hogy a magyar íróknak vannak magyar olvasói, a román íróknak ellenben nincsenek román olvasói, s ez utóbbi igencsak sajnálatos.

A publicisztikai munkásságodból is kitűnik, hogy erősen érdeklődsz minden iránt, ami a magyarokkal kapcsolatos. Mi ennek az érdeklődésnek a forrása?

Ennek az érdeklődésnek a forrása a kisebb-rendűségi komplexus. Soviniszta szellemben neveltek, a legalávalóbb előítéleteket szugerálták belém a magyarokat illetően... Azt hiszem, hogy egész közösségek vannak még Olt, Dolj, Teleorman és Giurgiu megyékben, melyek úgy gondolkodnak, mint azok, akik engem neveltek. Ez a csomag volt az útravalóm az élethez: „A magyarok rosszak, a magyarok az ELLENSEÉG.” Ha megnézzük a szerencsétlen Oroszországban készült közvélemény-kutatásokat, világossá válik, hogy milyen csomagra utalok. Aztán pedig, durr! Eljutottam Budapestre. Ez a 90-es évek elején történt, amikor Bukarest egy szeméttelp volt a szó szoros értelmében, ahová egy turista sem jött. Én pedig egy európai nagyvárosban találtam magam, ahol nyüzsögtek a világ minden tájáról érkezett turisták, és senki észre sem vett engem, meg a kis provinciális előítéleteket, melyekkel a tarisznyámban érkeztem. Időbe telt, míg rájöttem, hogy átverték, jóhiszeműen, de hazudtak nekem. Akkor felismertem, hogy csak magamra támaszkodhatom, ha meg akarom különböztetni a barátokat az ellenségektől, mivel az, amit odahaza kaptam, hazugság volt. Mondjuk, hogy generációs hazugság volt, mert ez olyan intellektuálisan hangzik. Nem azt akarom mondani, hogy akkortól minden magyar a barátom lett, hogy a magyarság, az a mód, ahogy a magyarok szemlélik a világot meghódított, az enyém lett. Erről szó sincs. Rájöttem azonban egy egyszerű dologra, ami nem tudom miért nem evidens a románok számára: számomra, románként a magyar a legközelebbi Másik. Ha még a magyart

sem tudom megérteni, akkor mit kezdjek a nagyvilággal, mely napról napra egyre nagyobb lesz? 1989 óta nemzetek tucatjai jelentek meg, s kéri a jogaik elismerését, helyet az asztalnál. Mit tehetek én? Vakarjam a fejemet, mint szegény apám, s magyarazzam magamnak, hogy a „horvátok is egyfajta szerbek”, meg hogy „az ukránok is valamilyenféle oroszok?” Példának okáért, próbáld meg elmagyarázni az olvasóknak, hogy mi a különbség a dél-szudániak és az észak-szudániak között. Halljam!

Az a benyomásom, hogy Vulcan életrajza inkább való a magyar, mint a román olvasóknak. El tudod képzelni, hogy vevők lennének rá?

Ezt tényleg nem tudom. Szeretném hinni, de attól félek, hogy a könyvben keményebb voltam a boldog békeidők magyarjaival, mint a románokkal. Ami indokolt is: milyen boldog békeidőket éltek meg az erdélyi románok, akiknek a túlnyomó többsége paraszt volt? Az Ókirályságban legalább létezett egy gyengécske román polgárság, a Birodalomban azonban még csak alakulóban volt. Ahogy az egyik szereplő, Vulcan felesége mondja

a könyvben: „Csak lett volna időnk, csak ne jött volna a háború...”

„A történelem nem úgy folyt, ahogy József remélte, de miért volna ez az ő hibája? A történelem nem zárult le végérvényesen a trianoni békével! Ha ez béke, mert nekem nagyon nem úgy tűnik... nem ilyen egy igazi béke, ostoba, sem látni, sem hallani nem akaró románok és kiengeszteltlen, dühödt magyarok között” – írja a könyvben Aurelia Vulcan, ami számomra a leginkább provokatív részlete a közel 190 oldalas szövegnek. Valóban azt gondolod, hogy Erdély egyesülése Romániával, úgy, ahogy azt kívitelezték, csalódás lett volna Vulcan számára, ha megéri, egyet jelentett az ő víziójának a kudarcával?

Igen, az lett volna. Ismétlem és hangsúlyozom: az Ókirálysággal való egyesülés Vulcan generációjának az álma volt, de nem így. Ezzel ő nem volt egyedül. Sokan voltak az egyesüléspártiak – bár az erdélyi román értelmiségiek nem voltak kivétel nélkül egyesüléspártiak, sőt, meggyőződéses egyesülésellenesek is voltak köztük – de a víziójuk nem a bekebelezés révén történő egyesülés volt. Távolról sem. Az ő elképzelésük a tárgyalásos egyesülés volt, aminek az eredménye egy föderatív vagy konföderatív berendezkedésű, a mai Ausztráliához, Indiához, Kanadához vagy Németországhoz hasonló állam lett volna. A túlcentralizált francia modellel egyáltalán nem rokonszenveztek. Hogy igazuk volt-e, arról fogalmam sincs. Jugoszlávia tragédiája arra utal, hogy talán nem volt igazuk. Belgium bámulatos sikere azonban, vagy Svájcé azt mutatja, hogy igazuk lehetett volna. A történelem azonban úgy folyt, ahogy folyt, a minimum pedig, amit megtehetünk, az, hogy ne hazudozzunk. Ahogy Gabriel Liiceanu, a filozófus mondja: „Ha nem vagy képes jót hozzáadni a világhoz, legalább tartózkodj a rossz elkövetésétől”.

Mit gondolsz, milyen véleménye lenne Vulcannak 2022 Romániájáról?

El volna ragadtatva tőle. Tudom, hogy nem ezt akarod hallani, nem ezt szeretnék hallani az olvasók. De kitartok a véleményem mellett: Vulcan azért kínlódott, hogy egy kis világosságot gyújtson analfabéta, kegyetlen, mohó, korlátolt parasztok fejében, hogy felemelje ezt a tömeget. Nem én jellemzem így őket, hogy érdekesnek tűnjek, megtette ezt Rebreanu regényében, a Ionban. A 2022 Romániájában élők fényévekre vannak attól az emberanyagától, mellyel Vulcan dolgozott. Pontosítok: személy szerint semmi bámulatra

Rájöttem egy egyszerű dologra, ami nem tudom miért nem evidens a románok számára: számomra, románként a magyar a legközelebbi Másik. Ha még a magyart sem tudom megérteni, akkor mit kezdjek a nagyvilággal, mely napról napra egyre nagyobb lesz?

méltót nem látok sem 2022, sem az elmúlt egy évszázad Romániájában, mivel, ha látnék, nem hagytam volna el az országot. Nem könnyű idegennek lenni az országban, ahol adót fizetsz. Magyar vagy, tudod miről beszélek.

„A magyar nemzet (...) soraiban tulajdonképpen két nép él együtt, melyek halálosan gyűlölik és kölcsönösen ki akarják irtani egymást” – írod a könyvben. Szerintem tökéletesen fogalmaztad meg a magyarság lelkiállapotát. Hogy ismertél ki bennünket ennyire jól? Vagy már odáig fajultak a dolgok, hogy ez nem is nehéz?

37

Egyáltalán nem ismerlek benneteket, s épp ez az, ami megőrjít. Hogy megtudjam, mit gondol egy romániai vagy erdélyi magyar, ha utóbbi jobban tetszik, el kell mennem Pestre, s angolul kell társalognom egy tősgyökeres ottanival, aki elmeséli nekem, hogy mit beszélt a csíkszeredai vagy szamosújvári unokatestvérevel. Miért nem kérdezhetem meg közvetlenül a csíkszeredai vagy a szamosújvári magyart arról, hogy mit gondol valójában? Természetesen megkérdezhetem, de ő nem mondja el. Nem hazudik, mégsem mondja el. Nem egy emberrel beszél, hanem egy románnal. És nem ítélem el, elvégre én sem beszéltem soha emberként egy oroszral sem, hanem mindig oroszként. Valós példával éltem, hogy lásd, nem haragszom a „kétszínűségért”, melyet az erdélyi magyarok mutatnak, amikor velem beszélnek. Nem haragszom, megértem, de azért fáj. Hogy is mondjam: sosem fogok megbocsátani az oroszoknak mindazért, amit a népemmel tettek, csinálhatnak bármit is a jövőben. De reméltem, hogy meg tudjátok bocsátani nekem azt a hatalmas bűnt, hogy románnak születtem. Ebben az életben nem adatott meg ez nekem. Talán legközelebb, ki tudja?

Történelmi szemléletváltás: célkeresztben a fiatalok

Az európai, tágabb értelemben a nyugati világ és annak közvéleménye egységesen elítéli Oroszország Ukrajna elleni agresszióját. Különösen erős az orosz politika elleni ellenszenv Közép-Kelet-Európában: az Európai Unió szláv államai a legvehemensebb segítők a fegyverszállítás terén is az ukrán ellenállóknak, s a balti államok is ugyanezt a politikát követik. Románia fegyverszállítások tekintetében sokkal óvatosabb, de így is egyértelmű a kiállása Ukrajna mellett. Történelminek mondható Németország katonapolitikai fordulata, és az is, hogy Finnország és Svédország, e két hagyományosan semleges állam is a NATO-hoz akar csatlakozni az orosz agresszió miatt. Mindezeknek a politikai döntéseknek erős társadalmi támogatottságuk van az illető országokban. Oroszország támadása megerősítette az Európai Uniót, szolidaritásra készítette a kormá-

amelynek történelmi sorstragédiáiban Oroszország játszotta a(z egyik) negatív főszerepet, a magyar nemzet szabadságért való küzdelme az elmúlt évszázadokban a keleti birodalom miatt vallott kudarcot. Ezért a magyar nép generációkon átívelő nemzettudatának egyik sarkalatos kérdése megóvni a szabadságot az orosz hatalom agresszív és kényszerítő befolyásától, és ezt töri kerékbe a mostani fejlemény: Oroszország azt teszi, amiben komoly gyakorlatot és tapasztalatot halmozott fel, azaz megtámadott egy szuverén államot, de a magyarok egy jelentős része ahelyett, hogy ebben a veszélyt látná, Oroszországgal tart.

Hogy az orosz-ukrán háború megosztja a magyar közvéleményt, arról az utóbbi időben végzett közvélemény-kutatások eredményei tanuskodnak, valamint a közvélemény közvetlen megnyilvánulása a közösségi hálókön. A Medián intézet által április 26. és április 30. között végzett közvélemény-kutatáshoz hasonlóan készített 2018 januárjában, tanulságos összevetni a négy év alatt történt változásokat. Az országok elfogadottságát egy százfokú skálán mérik, amelyben a 100 pont a legjobb véleményt, a 0 a legrosszabbat jelenti. Jellemzően csökkent a magyarok bizalma a nagyhatalmak iránt. Az Amerikai Egyesült Államok megítélése négy év alatt 10 ponttal esett, 54-ről 44-re, Kína bizalmi indexe a négy évvel ezelőtti 51-ről 47 pontra csökkent, Oroszország megítélése pedig a teljes népesség körében 48 pontról 32 pontra zuhan. A megítélés változása összefügg a politikai preferenciákkal. A fideszesek 2018-ban 59 pontot adtak Oroszországnak, most 43-at. Az ellenzékiek korábbi, 40-es bizalma már csak 15 pontos. A párton kívülieknek 44-ről 29-re süllyedt az oroszokba vetett bizalma. Még nyilvánvalóbbak a különbségek, ha az a kérdés, kivel tartson fenn szorosabb kapcsolatot Magyarország, Oroszországgal vagy az Egyesült Államokkal. Összességében 45 százalék az USA-val tartana, 38 százalék Oroszországgal, de a Fidesz-szavazóktól az USA már csak 24 pontot kapott, Oroszország pedig 55-öt. Az ellenzékieknél ugyanez 82 a 13 ellenében. A kutatás egyik fontos eredménye, hogy a fideszesek oroszpártisága leginkább a párt fiatal szavazóit jellemzi. A 18 és 39 év közötti kormánypártiak 65 százaléka gondolja úgy, hogy jobb lenne Moszkva felé orientálódni. Ahogy idősöd-

Társadalom

MAYER ÁGOTA szociológus, 1985-ben született Budapesten, tíz éve Erdélyben él.

nyokat és a nemzeteket. Van azonban kivétel: a magyar közvélemény kimarad ebből a konszenzusos szolidaritásvállalásból.

Magyarország geopolitikai, geostratégiai érdekeiről energetikai kiszolgáltatottságáról már sokan sok mindent leírtak, ebbe nem mélyednék bele, annál is inkább, mert olyan információk, szempontok, egyezségek, háttéralkuk is befolyásolják, illetve befolyásolhatják a kormány döntéseit, amelyekre releváns információk hiányában nincs rálátásunk. Arra viszont érdemes figyelmet fordítani, mert van adat róla, hogy milyen mértékben történt meg a magyar közvélemény elfordulása, avagy elfordítása az orosz ideológiai, politikai narratíva elfogadása felé.

Ez annál meglepőbb, mert a magyarokról szólván (mint Közép-Kelet-Európa minden más népéről egyébként) olyan nemzetről beszélünk,

nek a kormánypárti szimpatizánsok, úgy csökken az oroszokban bízók aránya. Hann Endre, a Medián igazgatója „generációs felejtésről” beszél: az átlagosnál oroszpártibb 40 alatti kormánypárti csoport nem is élt, vagy kisiskolás volt a rendszerváltáskor, nincs saját élménye a négy évtizedes orosz megszállásról vagy 1956-ról. Szerinte közrejátsszik ebben a fejleményben az is, hogy a fideszes fiatalok előszeretettel fogyasztják az orosz propagandát.

Romániában is végeztek hasonló közvélemény kutatásokat. Az INSCOP áprilisi felmérése szerint a románok amúgy sem erős bizalma az oroszok iránt gyakorlatilag összeomlott. Tavaly márciusban még a megkérdezettek 16-18 százaléka volt bizalommal Oroszország iránt, ez idén áprilisban, az ukrán háború kitörése nyomán 7,5 százalékra esett vissza. Romániában is a fiatal, 18-29 év közötti korosztály, valamint az AUR párt szavazóbázisa az, amelynek körében magasabb az oroszok iránti bizalom, de még ezekben a csoportokban is drasztikus csökkenés mutatható ki. A katonai konfliktus előtt az AUR-szavazók mintegy húsz százalékának volt nagy vagy nagyon nagy bizalma Oroszország iránt, ez az arány a háború kitörése után 14 százalék lett, míg a 18-29 éves auros fiatalok körében a háború előtt 30 százaléknyi volt az Oroszország iránt bizalommal viseltetők aránya, ami a háború kitörése után 12 százalékra esett vissza. A PNL és a PSD szavazók körében mindössze 7 százalék, az USR-Plus szavazók körében 5 százalék volt az Oroszországra bizalommal tekintők aránya, az RMDSZ szavazók nem jelennek meg ebben a kutatásban. Romániában is megfigyelhető, hogy minél idősebb generációról beszélünk, annál kisebb Oroszország bizalmi indexe: a 30-44 éves korosztály körében tíz, míg a 45-59 évesek és a hatvan felettek esetében mindössze öt százaléknyan bíznak Oroszországban.

Az Avangarde Intézet március 20-22. között végzett kutatásában a megkérdezettek 68 százaléka válaszolta, hogy nem jogos és nem igazolható Oroszország katonai agressziója Ukrajna ellen, és mindössze 8 százalék értett egyet az orosz állásponttal. Ebben is kikérték az emberek véleményét Oroszországról, és a válaszadók hét százalékának volt jó, illetve nagyon jó véleménye az orosz birodalomról, míg a kutatásban részt vevők 53 százalékának rossz, 28 százalékának pedig nagyon rossz véleménye volt. Sajnos ezekből a kutatásokból nem derül ki a megkérdezettek etnikai hovatartozása, vagyis az, hogy az erdélyi magyarok milyen válaszokat adtak, viszont van egy nem tudományos, de figyelemre méltó és jelzésértékű

jelenség, amiből képet kaphatunk erről a kérdésről is: az interneten fellelhető, Oroszországgal és az orosz-ukrán háborúval kapcsolatos cikkekre adott reakciók, és a szociális hálón megjelenő egyéb megnyilvánulások között az erdélyi magyarok körében túlnyomó többségben vannak az oroszpárti reakciók.

A magyarországi és a romániai adatok párhuzamba állításával leszűrhető néhány következtetés. Először is az, hogy a generációs felejtés csak részben magyarázat a magyar fiatalság oroszpártivá válásában, mert ott van maga a tény, az orosz támadás, amit mindenféle előzetes tapasztalat és lexikális tudás nélkül is fel lehetne fogni a maga reális valójában, ahogy történik az a romániai fiatal generáció körében, akik közül a korábban oroszok iránt szimpátiát mutatók is bizalomvesztéssel reagáltak. A magyar közegben a felejtés mellett jelentős szerepet kell tulajdonítani a kormányzati célkitűzéseknek és az ennek szolgálatába állított oroszpárti propagandának. Ezt igazolják a Publicus Intézet által végzett közvélemény-kutatások. A március eleji kutatásban a megkérdezettek 64 százaléka tartotta agresszornak a háborút indító Oroszországot, a május közepén elvégzett felmérésben 56 százalékra csökkent ez az arány. Közben 15-ről 25 százalékra nőtt azoknak a köre, akik a támadást inkább Oroszország védekezésének tartják. Az intézet is azzal magyarázza ezt a jelenséget, hogy a magyar kormány által ellenőrzött médiában az orosz kormánypropaganda érveit sulykolják, aminek hatása begyűrűzik Erdélybe is. Ehhez adódik a közösségi médiában terjedő közvetlen orosz propaganda, amelynek jellemzője, hogy meghamisítja a (geo)politikai realitásokat, figyelmen kívül hagyja a történelmi tényeket, ráadásul sok esetben feltűnően helytelen magyarsággal van megfogalmazva. Ezeket a gyakran kamuprofilról megosztott üzeneteket az orosz narratívára fogékonyra tett, autentikus Facebook-profillal rendelkező magyarok lelkesen terjesztik tovább. Kitapintható tehát az a folyamat, ahogy a magyar közvéleményben zajlik egyfajta fordulat az évszázadok alatt formálódott negatív Oroszország-kép átalakítására, ami békeidőben talán nem lenne baj, de erre Oroszország támadásának a kontextusában törekedni aggályos vállalkozás. Az orosz propaganda aktivitása persze érthető, annál baljóslatúbbnak tűnik a magyar hírközlés gyakorlata. A kormányközeli médiában gyakorlatilag egységesen és nyíltan folyik az oroszbarát propaganda, feltehetően a kormányzat hosszú távra tervez, hiszen a perspektívák között szerepelhet Magyarország szövetségi rendszerének a megváltoztatása.

Ezek csak feltételezések, de a kormánynak szinte minden lépése ebbe az irányba mutat: a nyíltan felvállalt oroszpárti propaganda, az Oroszország elleni egységes uniós embargók késleltetése; az orosz energiaforrásoknak való súlyos kitértetés, a magyar miniszterelnök kiszólása arról, hogy a magyarországi országgyűlési választások kampányában Zelenszkij ukrán elnök volt a kormányzó párt ellenfele, ezzel mintegy kódolt üzenetet fogalmazva meg arról, hogy Magyarországnak Oroszország a szövetségese ebben a háborúban. Ide illik az egyik legutóbbi eset, melyben Magyarország Törökország érzékenységére hivatkozva fejezte ki aggályait Finnország és Svédország NATO-csatlakozása ellen. Mindezek és sok más jel is azt a benyomást kelti, mintha Magyarországnak szuverenitás-deficitje lenne, de nem az Európai Unióban, amellyel a kormány folyamatosan hadakozik, hanem Oroszországgal szemben, melynek érdekeit következetesen képviseli gyakran saját érdekeinek a rovására.

Egyetlen fejlemény gyengíti ezt a benyomást: Novák Katalin hivatalba lépése államfőként. Ő korábban is Oroszország ellen foglalt állást a háború kapcsán, majd beiktatási beszédében is nyíltan elítélte az orosz agressziót, anélkül, hogy a továbbiakban az ukránok bűneiről beszélt volna, mint teszik azt szinte kivétel nélkül a kormánypárti véleményvezérek, akik csak pro forma ítélik

el Oroszországot, mert üzeneteik valójában Ukrajna ellen szólnak. Nem lehet tudni, hogy Novák Katalin önálló gondolatait közvetíti-e az ukrán-orosz háború kapcsán, azaz a kormányétől tudatosan eltérő külpolitikát kíván folytatni, vagy ő az, aki a menekülő útvonalat kell előkészítse a kormánynak, ha Oroszország elveszíti a háborút, és Magyarország ott maradna az Unión belül szövetségesei nélkül. Ugyanis azt látjuk, a lengyel-magyar barátság is csorbát szenvedett, kialakulni látszik helyette a lengyel-ukrán barátság. Beszédes, hogy Novák Katalin első államelnöki útja Lengyelországba vezetett, ahol szintén elítélte az oroszokat, amivel nyilvánvalóan szerzett néhány piros pontot Magyarországnak a lengyelek körében, de kérdés, ez mire elég, az uniós szövetségesek mennyire fogják autentikusnak tekinteni a magyar államfő megnyilvánulásait, főként, ha azokat nem támasztja alá a kormányzati politika. Novák Katalin fellépése Magyarország konjunktúrális fordulatót is jelezheti a magyar-orosz viszonyban, de a fiatalokat töretlenül célzó orosz-barát propaganda mégis arra utal, hogy hosszú távon Magyarország Oroszországban látja saját jövőbeni jótévőjét. Ha ez így van, érdemes figyelmeztetni a múlt tanulságaira: a történelem eddig soha nem igazolt Oroszországgal kapcsolatban effajta optimizmust.

MAYER ÁGOTA

Szükség van egy nagy adag szerencsére

Interjú Besenyei Kata rendezővel, forgatókönyvíróval

Szalontán születted, gyerekkorod nagy részét ott töltötted. Mit adhatott szülővárosod, ami arra inspirált téged, hogy rendezést kezdj el tanulni? Azért is kérdezem ezt, mivel a már befutott román rendező, Marian Crișan is szalontai születésű. Van valami az ottani levegőben?

Talán mikor Crișan volt gyermek és kamasz, még működött a mozi Szalontán, nekem arról már csak néhány kisgyermekkorú emlékem maradt. Ott néztem meg *A kincses bolygó* című Disney rajzfilmet, ami fantasztikus élmény volt. Egy egész falnyi mese! Utána viszont a mozi bezárt, úgyhogy nem igazán tudom, mi lehetne az origója ennek.

Egy korábbi interjúban mondtad, hogy kamaszkorodban kezdted el igazán érdeklődni a filmzés iránt, majd továbbtanuláskor a kolozsvári Sapientia egyetemre esett a választásod. Hogy látod, egy hároméves filmes képzés elegendő ahhoz, hogy az ember rendező legyen?

Nem. Nem tudom, hogy ez minden filmiskolára igaz-e, de nekem legalábbis nem volt elég. Én annyira amatőrként kerültem oda az egyetemre, hogy az egyértelmű volt, három év után még nem állok készen semmilyen nagy dologra. Amit az egyetem adott, az a kollégák, akikkel éjjel-nappal együtt voltunk. Így biztonságos környezetben lehetett kísérletezni azzal, hogyan is érdemes dolgozni, ezt úgymond egymáson gyakoroltuk. Közeli barátok lettünk, sokszor verbális kommunikáció nélkül is tudtuk, hogy a másikkal mi van.

Az alapképzés után Bukarestbe, a Caragiale Színház- és Filmművészeti Egyetemre (UNATC) jelentkezted – újból alapképzésre, majd elköltöztél Budapestre.

Nem felvételizhettem mesterire, mivel Bukarestben az volt a követelmény, hogy minden jelentkezőnek legyen egy nyersanyagra, filmre forgatott munkája. Erre nekünk nem volt lehetőségünk, az államvizsgámat digitálisra forgattam. Így maradt az alapképzés, amit egy év után abbahagytam. Egy olyan tanár osztályába kerültem,

akivel sehogy sem tudtuk megérteni és tisztelni egymást, úgy éreztem, csak az időmet vesztegettem ott. Itt Pesten már minden feltétel adott lett volna, hogy a mesterképzésre felvételizzek. Először azonban a járványhelyzet miatt tolódott a jelentkezés, majd az SZFE elfoglalása következett, ami miatt elmaradt a beiratkozásom. Már elengedtem ezt.

Jól érzékelem, hogy amikor Budapestre költöztél ismeretlenül, kihívás volt a filmes szakmában elhelyezkedni? Hogyan sikerült ezen felülkerekedni?

Egy volt évfolyamtársam szerzett nekem munkát, filmes díszletfestőként dolgoztam, aztán az *Oltári csajok* című sorozatba kerestek fiatalokat, és ott lettem scriptes. [Naplóvezető, a filmes

Interjú 41

FEKETE ÁGNES színésznő, Nagyváradon született. A BBTE-n diplomázott, 2020–2023 között a Magyar Művészeti Akadémia ösztöndíjasa.

stáb tagja, aki a kontinuitásért felel a jelenetekben és a jelenetek között. – a szerk.]

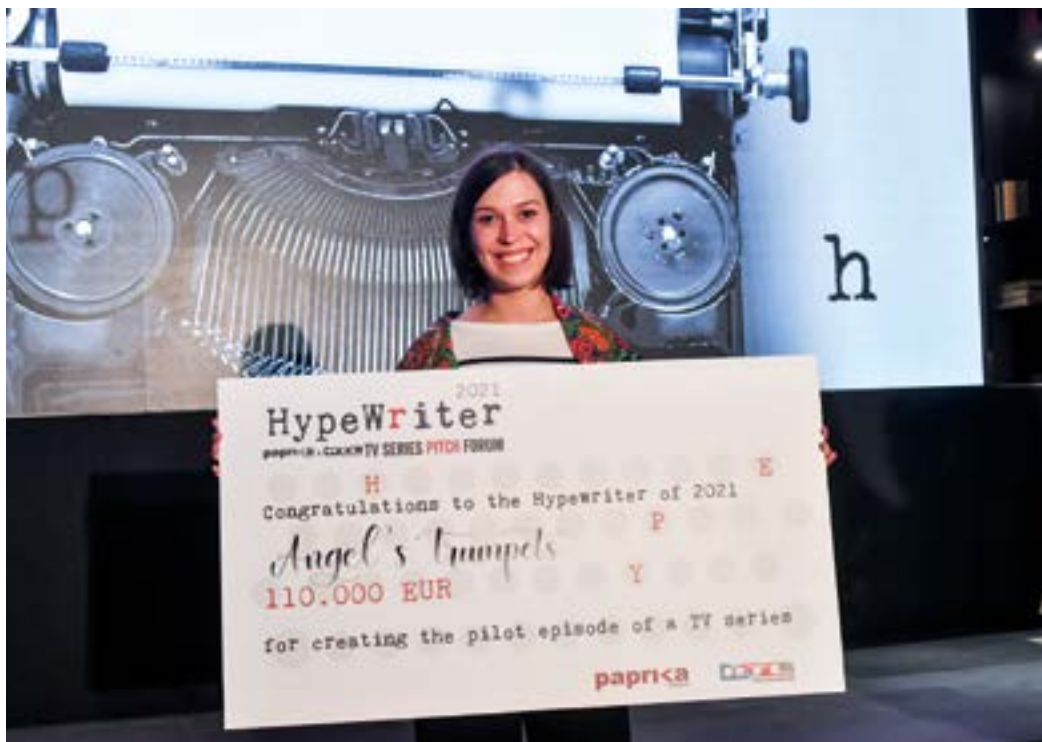
Mit tanácsolnál egy most végzős sapientias diáknak, hogyan lehet érvényesülni a szakmában?

Nagy előny, ha az ember lokálisan végezte az egyetemet. Sokkal nehezebb úgy Budapesten érvényesülni, ha valaki Kolozsváron, Bukarestben, vagy akár Londonban végzett, mert nem itt van az elsődleges ismeretségi köre. Továbbá szükség van egy nagy adag szerencsére is.

A díszletfestés és sorozatforgatás mellett honnan merítettél időt, ihletet és energiát az írásra?

Én alapvetően nem szeretek scriptelni. Jó memória kell hozzá, és nagyon figyelmesnek kell lenni. Ez számomra sokkal megerőltetőbb, mint

Besenyei Kata
a 2021. évi
Hypewriter
sorozatotlet-
pályázat fődíjával

Fotó: RTL Magyarország Marketing és Kommunikációs Igazgatóság

42

írni. Nem szeretnék hosszú távon nem-írással foglalkozni, úgyhogy arra jutottam, az a legbiztosabb, ha nekiállok dolgozni, mert anélkül nem fog történni semmi.

Inkább az írás érdekel, mint a rendezés?

Az elmúlt két évben az írásra koncentráltam. Ez nem jelenti azt, hogy lemondtam a rendezésről, csak miután az ember elfogadja azt, hogy a világon semmit nem tud, valahol el kell kezdeni tanulni. Az írásnak neki lehet állni otthon is, ami után folyamatosan érezni lehet a fejlődést, hogy mennyivel könnyebb leülni nap mint nap írni, mert rutinná válik. Az utóbbi időben sok forgatókönyvet olvastam, sok íráselméleti anyagot, voltam kurzusokon is. Az egyik képzést Várkonyi Zoltán forgatókönyvíró tartotta, ez kifejezetten sorozatokról szólt, és voltam Szekeres Csaba rendezőnél is egy kurzuson, mindkét helyen sokat tanultam, de nem gondolom azt, hogy ezek nélkül ne lehetne otthon megtanulni írni. Egy idő után érezhető volt, mennyivel egyszerűbben jönnek ki belőlem a mondatok, ami nagyon motiváló, és ad egy kis bátorítást ahhoz is, hogy ismét a rendezés felé forduljak. Itt ugyanolyan tanulófolyamatot kell elkezdenem, mint amilyenben az írással voltam.

2021 októberében megnyerted a Hypewriter sorozatotlet pályázat fődíját, Angyaltrombiták című

forgatókönyveddel. A sorozat pilot epizódját az Arany Medve-díjas és Oscar-jelölt Enyedi Ildikó rendezi majd. A történeted középpontjában két lány áll, akik emberkereskedelem áldozatai lettek. Mi inspirálta a forgatókönyvet?

Még egyetemista koromban láttam egy tanárom, Felméri Cecília dokumentumfilmjét a Tranzit Házban, *Eladó remények* a címe, ami kényszerprostitúcióból már szabadult, de még védett házban élő lányok interjúiból áll össze. Ez akkor is nagyon szíven ütött. Tudat alatt hordozhattam ezt a dolgot magammal, mert nemrég jutott eszembe, hogy Bukarestben terveztem egy dokumentumfilmet egy olyan védett ház lakóival, ahol az ott élő lányok, bár még nem töltötték be a tizennyolcadik évüket, már túl vannak ezen a borzalmas traumán. Végül ez nem valósult meg, azért csak motoszkálhatott ez a téma bennem.

Melyik az a része ezeknek a történeteknek, amely annyira fontos, hogy beszélned kell róla?

Soha senki nem kéne olyan helyzetbe kerülni, ami ilyen szinten borzalmasan megalázó. És ezt még tudnám jelzőkkel fokozni. Engem az érdekel, hogy egy ilyen tapasztalat után hogyan lehet talpraállni, egyáltalán lehet-e? Meggyőződésem, hogy van rá mód, de nagyon izgat, hogy ha az ember túl van egy ilyen életszakaszon, hogyan tud rehabilitálódni?

Korábban nyilatkoztad, mennyire örültél neki, hogy Enyedi Ildikó lesz a rendező, mivel pár éve az ő osztályába akartál jelentkezni az SZFE-re. Enyedi Ildikó a forgatások alatt miben számít rád, hogyan megy eddig a közös munka?

Ha a forgatáson merül fel, hogy a szövegen változtatni kell, az általában a rendező feladata, csak emiatt nem kell ott álldogálnom a forgatókönyvíró, így a forgatáson, mint scriptes leszek jelen. Nem szerettem volna úgy részt venni a felvételeken, hogy nekem ott nincs dolgom. Az előkészületekben is részt veszek, nem érzem úgy, hogy bármiből ki lennék zárva. Ildikó nagyon érti, hogy ez a történet miről akar szólni, milyen akar lenni. Nem volt még arra precedens, hogy ő egy másik vágányon indult volna el egy gondolatból, mint amit én elképzeltem. A kommunikáció folyamatos, castingolunk, helyszínt keresünk. A történet a Viharsarokban játszódik, de igyekszünk Budapesthez közelebbi helyszíneket találni. A színészekről elmondhatom, hogy alapvetően szeretjük volna felfuttatni a fiatal, még ismeretlen színésztehetségeket. Nem gondolkodtunk húzónevekben, és kifejezetten amatőr sincs a listánkon. Május végén, június elején forgatunk.

Mindezek fényében, milyen a viszonyod most az otthonoddal? Tervezel hazaköltözni?

Én már itt fogok maradni, Budapesten. Nem akartam elköltözni Romániából, de azért tudjuk, igazán komolyan vehető filmipar Kolozsváron nincs, és a közeljövőben nem is lesz. Bukarest nekem nem csak olyan szempontból nem működött, hogy az egyetemen nem találtam meg a számításaimat, de a várossal sem tudtam megbékélni. Úgyhogy jelenleg a hazaköltözés nem opció.

Hogy látod a román és a magyar filmzés helyzetét?

A román újhullámnak hatalmas rajongója voltam, de az utóbbi néhány évben „lejöttem erről a szerről”. A magyar filmekkel kapcsolatban azt érzem, sokszor fals nézői elvárásokba ütközünk, mivel a szemünk a hollywoodi filmekre van edzve. A különbség nem minőségbeli, inkább úgy

Sokkal nehezebb úgy Budapesten érvényesülni, ha valaki Kolozsváron, Bukarestben, vagy akár Londonban végzett, mert nem itt van az elsődleges ismeretségi köre.

látom, más a filmnyelvünk, mint az amerikaiknak. Ezért is örültség egy 30 millió forintból készült inkubátoros filmet összehasonlítani egy Marvel szuperprodukciónak. A filmkészítés alapvető tőkéje a tehetség, ebben Magyarország nem szűkölködik, reméljük, lehetőséget is kapnak a filmkészítők arra, hogy alkotassanak, és a következő években nem csak nagy történelmi mozikat láthatunk.

Egyébként mostanában többnyire sorozatokat néztem, amúgy is a sorozatírás foglalkoztatott. Az *Eufóriá*, a *Hétköznapi vámpírok*, a *How to with John Wilson* című HBO-s sorozatot, és kijött a *Besúgó*, az HBO új magyar sorozatának első része, amire kíváncsi vagyok.

43

Ha bárkit rendezhetnél, kivel dolgoznál együtt?

Ez egy furcsa kérdés, mert lehet meghalnék, ha megtudnám, hogy rendezhetem Frances McDormandet, de mit tudnék én mondani neki? Mit tudnék én hozzáadni az ő dolgához? Kicsit így vagyok vele, bár tényleg fantasztikus lenne, ha egy plakáton szerepelne a nevünk.

Min dolgozol a következő időszakban az eddigiek mellett?

Elkezdtem gondolkodni egy minisorozaton, illetve Laky Dórával egy kisjátékfilmre adtunk le pályázatot a Friss Hús Pitch Fórumon, amit, ha minden jól megy, szeretnénk még idén leforgatni.

FEKETE ÁGNES

Miron-Vilidár Vivien

Születés-pillanatok Kiotóban

Az élet nem steril, ahogy a szülés és a születés sem. Mindenkinek van születéstörténete, ami egyben az Anyáink szülésének a története. Te ismered a történeted? Ismered Édesanyád szülésének történetét? Két teljesen más szemszög, megélés, kint-bent, de a történet egy. A születés egy trauma, a szülés nem minden esetben az. Mindkettő egy átmenet, egy átváltozástörténet. A születés azért trauma, mert amikor eljön az idő, az Anyaméh kivet magából, és megszűnik az a paradicsomi állapot, ami odbent volt. Vagy gumikesztyűs orvosi kezek ragadnak meg és azok vesznek ki az Anyaméhből. Fontos az idekinti fogadtatás. Az Aranyóra a megérkezés pillanata, a megpihenésé Anyánk mellkasán felülírhatatlan pillanat, amit mindegyik kórházi protokollba bele kellene írni. Mert ott a levegőben nem csak oxitocin érezhető, hanem az ősbizalom szaga. Valaki írja bele a protokollba, kérem,

44 Riport

MIRON-VILIDÁR VIVIEN (1991, Nagyvárad) fotográfus, a BBTE Hungarológia Doktori Iskola néprajz-antropológia szakának doktorandája. Hat hónap szakmai gyakorlatot töltött Kiotóban.

és azt is, hogy az élet természetesen: nem steril. És ez így van jól.

1991. október, Nagyvárad szülészetére van, aki bejön, ordít kettőt és kint is van a gyerek. Van, aki bejön és órákig vajúdik azon a szülőágyon, sűrögnek-forognak körülötte, aztán nagyon nehezen, de megszüli a gyermeket. Van, aki napok óta bent van, nem tágul, felteszik arra a bizonyos ágyra, és elkezdik nyomni a hasát. A nő fájdalmában ordítani kezd. A szülés nem indult be. Nem meglepő. Van, akit megcsászároznak, még csak kérnie sem kell, és van, aki térden állva kell könyörögni, hogy császározzák meg.

„– Alig van már magzatvíz, lehet mégis meg kellene császározni.

– Szívhang?

A CTG-s csóválja a fejét.

– Jól van, császározzuk meg.”

A nő fellélegzik és várja, hogy elaltassák.

A magzatot senki nem kérdezi, hogyan szeretne megszületni. Úgy születik meg, ahogy tud, abban az adott körülményben. És olyan is akad, aki nem születik meg, mert máshogyan döntenek róla a terhesség egy korai szakaszában, és olyan magzat is van, aki saját maga gondolja meg magát az anyaméhben. És olyan is akad, akiről máshogyan döntenek, de ő mégis megszületik és felnő. És olyan babák is vannak, akik a születésük után gondolják meg magukat és nem nőnek fel. Van olyan baba, akit kiszippantanak anyja vaginájából egy porszívószerű eszközzel. Van, aki előbb a fejét dugja ki és van, aki a farát. Van, aki beakad, és segítenek neki. Van, aki először az emberi bőr helyett egy gumikesztyűvel érintkezik. Van, és még mennyi féle-fajta születés van.

Van olyan nő, aki természetes úton akar szülni és van olyan nő, aki császárral. Van, akinek az akarata nem számít, és van, akinek igen. Vannak helyzetek, amikor a császár indokolt, és van, amikor nem. Van, amikor egy császárt akkor is elvégeznek, ha nem indokolt, és van amikor nem akarnak császármetszést végezni, pedig a helyzet megkívánja. Van, amikor a császármetszés életet ment és van, amikor nem.

A papíron az állt, hogy a császármetszés életet mentett. Egy szorosan bepólyált csecsemőről készült kép is volt a szülészeti dokumentumhoz csatolva. A baba nem tűnt vidámnak, alsó ajkait biggyesztette, szemét összeszorította. A kép sírásközeli állapotot örökített meg, és egyben egy állítást is rögzített: a baba él.

2019 tavaszán megérkeztem Kiotóba. Az első dolog, ami történt velem, az, hogy eltévedtem. Nem várt senki, internetem sem volt, és ebben az országban nincsenek utcatáblák. Ha lettek volna sem tudtam volna elolvasni. Szorongás és izgalom folyt az ereimben. Te jó ég, hisz itt vagyok megérkeztem, annyira vártam, akartam, ez volt az álmom, s most itt vagyok Kiotóban, Japánban. S most merre? Egy magyar családhoz tartottam, a Barna-Sinka családhoz, Gergőhöz és Jankához. Meg volt beszélve, náluk lakom ez alatt a hat hónap alatt, amíg szakmai gyakorlatomat töltöm Japán régi fővárosában. Biztonsággal töltött el, hogy van hova mennem, hogy valahol 20 perc sétára Kiotó egy régi negyedének egyik állomástól van egy ház, ahol várnak. Már csak az utat kell meglegyelmem. Leszólítottam idegeneket, és az idegenek elképesztően segítőkészek voltak. Szaporán róttam az utcákat, szekrény méretű fekete bőröndömmel és a szívem úgy dobogott, mintha sprinteltem volna. Minden utca ugyanolyannak tűnt, minden ház és a házon az ajtó és az ablak, és mégis minden olyan más. Felhívtam Gergőt, hogy eltévedtem, azt sem tudom megmondani, hol vagyok. Gergő elmondta melyik szentélyhez van közel a

házuk, és hogy kérdezzem azt az emberektől. Hát jó, Hozuichio utca, azértis megtalállak. Vagy Te találsz meg engem? Ennél az útkereszteződésnél mintha már jártam volna. Vagy nem?

– Vivien! – kiáltott valaki utánam.

45

Megfordultam. Egy kedves arcú nő a biciklije mellett állt és mosolygott rám. Janka volt az. Akkor láttam először. Túlmentem a házon, de Janka észrevett.

– Már Suguru-t is elküldtem, hogy keressen, na de akkor megvagy, de jó!

– Megérkeztem, igen, huh!

Így kezdődött.

Együtt lakni egy háromgyerekes családdal, úgy, hogy csak a szobád a tied, elég kihívásokkal teli. Legalábbis eleinte. A régi japán házak földből, bambuszból, papírból készültek. Ez a ház, ahol laktam, egy ilyen régi japán háznak volt a felújított, kissé átépített változata. De az újítás nagyon figyelt arra, hogy a régi építés megmaradjon, az az alap. A japán építészetben csak akkor rombolják le a régit, ha az már teljesen használhatatlan, veszélyes. Ha még tart, csak kiegészítésre szorul, tovább építik. A régihez szépen kapcsolódik az új. A mi házunknak nem a hangszigetelés volt az erőssége. Mégis, hamar megszoktam az új zajokat, zörejeket. A család hangjainak a beengedése segített abban, hogy még inkább a része legyek az életüknek. Nem

csak a házban voltak újak a hangok, hanem az utcán, a város többi részén. Máshogy szólnak a jelzőlámpák, más hangon beszélnek az emberek egy idegen nyelvet, amiből jó esetben egy-két szót el tudtam csípni. Más a szupermarketben a bemondó hangja, hanglejtése, tónusa. Minden hang valahogy más, más hangszínnel rendelkezik. S nem csak a hangok másak. Mintha más lenne a színe a lemenő napnak, itt a felkelő nap országában. De a legkülönösebb, hogy ebben a másban, ebben az idegenben otthon éreztem magam.

Janka és Gergő mesélnek. Megelevenednek a gyerekek születéstörténete. Kirajzolódik Janka szülésélménye, amelyben Gergő először mint megmentő, másodjára mint támogató, s harmadjára, mint társ, kivel osztozni lehet az élményben, úgy van jelen. Kerek egész ez a család és kerek ebben minden gyermek világrajövele. Janka első születtörténetében jelen van a félelem, erre felkaptam a fejem. A félelem az ismeretlentől, a fájdalomtól, attól a folyamattól, ami visszafordíthatatlanul történik a női testben. „Az első szülésnél minden nagyon váratlanul ért, mert annyira új tapasztalat volt, és mivel nem éltem át még ezt a folyamatot ezért félelmekkel társult. Nem tudtam, hogy meddig megy el a fájdalom, meddig fog tartani a folyamat, és hogy tényleg tud segíteni az, aki mellettem van. (...) Az első szülésnél azt éreztem, hogy egy hullámokon vergődő hal vagyok, és mivel nem ismertem a folyamatot, így az magával ragadt és sodort. Ez hozta azt, hogy a második szülésnél készültem arra, hogy teljesen tudatosan fogom végigvinni, légzőgyakorlatok-

kal, félelem nélkül, mert tudom már, milyen. És valóban, Ume-nél végig táncoltam, mozogtam és énekeltem a fájások között és nagyon hamar és könnyen megszületett. A Misinél, a harmadik gyermekemnél ez a kettő egyben volt, már tudtam, mire készüljek, de hagytam, hogy történjen ösztönösen, nem akartam irányítani.”

Hullámokon vergődő hal vagyok. Ez akár egy fél haiku is lehetne. Vagy egy teremtéstörténet kezdete. De hiszen az, hiszen ez volt az átmenet, amelyből egy csodálatos kislány született.

Amikor Kiotóban elkezdtem foglalkozni a szülés-születés témájával, már volt valamennyi fogalmam, hogy az otthoni szülés témája rendszeren megosztja az embereket: van, aki szerint felelőtlenség, van aki szerint ez az út a háborítatlan, szabad szüléshez. Megtudtam, hogy Japánban a nők egy százaléka szül bábával, nagyon kórházcentrikus a szülés Japánban. Janka kivételes példa, ő kétszer szült otthon és egyszer a kórházban. „Nekem az otthoni szülés és a kórházban szülés között az volt a különbség, hogy a kórházban hiányzott az, hogy nem a földön szültem, egy tatamis szobában, hanem egy kórházi ágyon. Nem hatott természetesnek, hogy fel kell másszak egy ágyra.”

Otthon vagy kórház, te mit választanál? Kiotóban viszont találtam egy „középutat”, ez pedig a születésházak, ami az otthon és a kórház ötvözete. Sikerült beszélnem egy nővel, aki egy ilyen születésházban szült. Ő azt mondta, a szobája otthonos volt, és több terem is a rendelkezésére állt, az ételek finomak voltak kifejezetten kismamáknak, és bárhogy, bármilyen pózban szülhetett, medencés szülésre is volt lehetőség. Ez a szülés-születést segítő hely számomra ismeretlen volt. Később, rövid kutakodás után kiderült, hogy van születésház Magyarországon is. Milyen jó lenne, ha Romániában is lenne! Vagy lehet, hogy van, csak nem tudok róla? Ha van, miért nem tudok róla?

Koshiyama Shigeyo, a bába, aki Jankának a bábája volt a szüléseknél. Shigeyo-san meghallgatta történetem és megbeszéltük, hogy beavat a bábák munkájába és a japán szülés-születés világába. Cserébe fotózok.

Három év telt el azóta, és most itthon a nagyváradi íróasztalom mögött üldögélve jöttem rá, mennyire hálás vagyok a fotográfának ezért. Mert a megörökítés e fajta művésze a szülőszobába is bejárást enged – akár még egy távoli ország szülőszobájába is.

Shigeyo-san-nal rendszeresen mentem egy várandós anyukához, aki negyedik fiat várta, ő Naoko-san. A várandósság elején a bába kéthavonta tett látogatást, később ezek az alkalmak sokkal sűrűbbek lettek, tehát volt egy folyamatos kapcsolat közte és a várandós nő között. A „check-in”-ek azzal teltek, hogy kérdezett a várandós nő hogyléte felől, megmérte a pocakot, tehát követte a magzat növekedését, szívhangot hallgatott, mindezt lejegyezte egy naplószerűségbe, jó tanácsokkal látta el a leendő anyukát, és az esetleges kérdéseire válaszolt. Röviden: támogatta őt és figyelemmel követte a várandósság folyamatát, ezáltal egy erős bizalmi kapcsolat alakulhatott ki közöttük. Számomra ez egy kardinális része annak, amit tanultam a várandósságról és a szülésről: hogy van egy ember, akiben a nő bíz, aki segíti és támogatja őt. Naoko-san szülésén Shigeyo megkérte Naoko-san-t, hogy járjanak egy-két kört, másszanak lépcsőt, hogy a medencéje táguljon. Mikor elviselhetetlenül fájt Naoko-san dereka, a bába elkezdte masszírozni, néha még a nyakát és a fejét is masszírozta. Testileg és lelkileg is támasza volt. Vajon volt-e ilyen segítő ember Édesanyám mellett, mikor születtem? Vajon most ha várandós lennék, ki lenne ez a segítő?

A bába mesélt nekem arról, milyen hihetetlenül csodálatos a női test működése, mennyire érzékeny, teljesen átrendeződnek a szervek, hogy helye legyen a méh gyümölcsének. Arról is mesélt, hogy a magzatok mennyire ügyesen kivárnak, ha indokolt a helyzet. Számomra az volt a legelképseztöbb, hogy a női test létrehoz egy teljesen új szervet, amivel 9 hónapig táplálja a gyermeket, ez a méhlepény. Voltam egy szülésfelkészítőn, ahol bár sokat nem értettem, abból ami körülöttem zajlott, kedvemre fotóztam. Voltam egy egynapos baba fürdetésén is, ahol miután a babát szépen megmérték, lábacskájáról nyomatot készítettek, a szülők egy kis fokhagymás, gyömbéres ágyon megpirították a méhlepényt és elfogyasztották. Rengeteg vitamint tartalmaz a placenta. Aztán a bába mesélte, van olyan család, aki inkább elülteti a méhlepényt a kertbe, és ráültet egy fát. El is képzeltem, hogy a kertünk fenyőfája alatt ott lapul a méhlepény, amin keresztül Anyám táplált. De a valóság visszazippantott, és egyből készítettem egy fotót a kis fa dobozkában gondosan össze-

keret köldökzsinórról. Milyen szép hagyomány a köldökzsinórt megtartani.

„Minden szülésnél azt éltem meg, hogy ez egy óriási esély a változásra, mert ez egy olyan transz, ami után újra kell építened magad, amiben sikerül elengedni olyan részeidet, amikre már nincs szükséged.” Érdekes volt hallgatni Jankát, kirajzolt olyan képeket előttem a szülésről, amelyekről eddig nem volt fogalmam. Kirajzolódott előttem az is, hogy a várandósság és szülés valamilyen láthatatlan szinteken kapcsolódik a halálhoz és még a gyászhoz is. A nő gyászolja az enjét, amelyet nem fog többet úgy és abban a formában „viselni.” Gyászolhatja a testét, mert teste is megváltozik, átalakul – s olyan mint volt már nem lesz többé. És olykor ez az átalakulás nagyon nehéz és kellemetlen. Átalakul az anyag és a forma, a szív kinyílik. Mi a várandósság, ha nem a legnagyobb alkotás, amelynek az utolsó stádiuma a szülés-születés? S mint minden alkotási folyamatban az alkotó, az ihletett állapotban érzékeny. A szülő nő éppen ilyen sebezhető ebben az állapotban. Kiszolgáltattott. Más tudatállapotban volt Naoko-san is a vajúdas előrehaladtával. Nem pózolt többé, mikor fotózni készültem őt, mert már nem törődött velem. Úgy tűnt, nem tud kapcsolódni a környezetével, hogy máshol jár. Teste átvette az irányítást. „Mint ahogy egy gáton áttörne a víz, és olyan intenzív lesz a szülés, hogy alig tudtam állni a lábamon. Nagyon erős fájdalmaim voltak, és érdekes volt, mert mikor azt éreztem, hogy mindjárt belehalok, akkor maradt abba a fájás. Amikor már tényleg azt éreztem, hogy tovább már nem bírnám.”

Nem szültem. Hogy fogok-e szülni valaha, mára már azt gondolom, ez nem csak az én döntésem. A félelmem a szülestől és a gyerekvállalástól hosszú és tanulságos úton vitt végig, amiért hálát érzek. A fotózás megtanított még valamire: észrevétlenné lenni. Észrevétlenül voltam jelen Naoko-san szülésén és később itthon Iszlai Renáta szülésén. Hallgattam és szemlélődtem. Amit a lencserendszeren keresztül láttam, rögzítettem. S amit senki sem látott, mert láthatatlanul történt, az az, hogy hogyan oldódott fel, és íródott át az a valami, amit születésemtől fogva magamban hordtam: „a szülés-születés átélhető, megélhető és túlélhető.”

Kietlen pusztán

Lebegett a sötétség

Magából szült fényt

HÁBORÚ ÉS IRODALOM

Boka László

Irodalmi lenyomatok, traumák, tanulságok (?)

A „hosszú 19. század” elmélete szerint az 1800-as évek legfontosabb eseményei, vívmányai és az ekkor indult komplex társadalmi folyamatok főként az évszázad második felében indultak, majd csak az I. világháborúval (akkor közkeletű néven a Nagy Háború kitörésével és pusztításával) értek igazán (és drámaian) véget. A folyamatok, amelyek az említett század második felében indultak (polgárosodás, társadalmi modernizáció, ipari fejlődés, a kultúra intézményesülése, színház, irodalom, sajtó kiemelt szerepe, a nemzeti ébredés, illetve társadalmi csoportok emancipációja, stb.) hatásukat és érvényüket tekintve átnyúltak az új század első két évtizedének derekáig. A „boldog békeidők”, vagy a számos tekin-

napjainkban, a naptár szerinti 21. század első két évtizedével zárul végérvényesen le.

Mindez drámaian hasonlítana az 1910-es évtized zárlatához, amikor a Nagy Háború mellett a spanyolnátha is tizedelte az emberiséget, s egy új – akkor sokak által átmenetinek remélt – világrend alakult ki Európában, amit egy még véresebb, (utólag sorszámozott) II. világháború tetézett. Az első világegés előtt több generáció nőtt úgy fel, hogy nem ismerte az igazi háború fogalmát. Talán ennek is volt köszönhető, hogy 1914-ben a „világháborúnak” remélt harcokba önként és dalolva mentek csukaszürke zubbonyos fiaink (nem csak a „kutya Szerbiát” kiáltók!), a pálinkagőzös hangulatban az értelmiség java, konzervatív vagy haladó gondolkodású is egyetértett abban, hogy a háborúra „szükség van”. A helyzet fonákságát jól mutatja, hogy a hangulat Európa-szerte ilyen volt, kevesek látták előre, hogy ez a Háború az emberiség (és addigi értékeik) pusztulását, devalválását is jelenti. Mészöly Miklós írja, hogy az első világháborúról a szembenálló felek is, „még valamenynyire résztvevő írhatott olyan irodalmat, amiben a saját részvételéhez – így vagy úgy –, de objektív igazolást is talált. S ez már távlatot tudott adni az ábrázolásnak”. Ehhez képest a második világháború: „és a hozzá kapcsolódó ideológia, új fejezet. Vízválasztó.” Nekünk, magyaroknak a 20. század sikertelen vagy egyenesen ostoba háborúiból semmi jó nem származott, így érthetően nincs is a magyar irodalomban igazi háborús nagy mű. Az utólagos veszteségek sok mindent és mindenkit évtizedekig némaságra intettek, a traumák pedig nem könnyen dolgozhatók fel.

40 Ketten egy páston

BOKA LÁSZLÓ (Nagyvárad, 1974) József Attila-díjas irodalomtörténész, kritikus, egyetemi docens, az [MTA] Irodalomtudományi Intézet tudományos főmunkatársa.

tetben – így a művészetekben és irodalomban – az „öttörés korának” is nevezhető időszak tehát nem állt meg a századfordulón, hanem tovább hatott, gazdagította, bonyolította annak eltérő fejlettségű társadalmait és Európa-szerte azok mindennapjait. Mégis hozott egyfajta globális szemléletet, s mindennek majd a háború vet tragikusan véget. Mi itt Közép-Kelet-Európában, a Monarchia szétesése után mindmáig megérezzük mindezt. Meglehet e minta alapján a rákövetkező „véres 20. század” sem marad afféle csonka század az európai történelmi és kulturális emlékezetben, utóbbi is úgy marad majd fenn, mint aminek utolsó évtizedeiben elindult geopolitikai, társadalmi és technológiai fejlődési folyamatait egy világjárvány és egy újabb értelmetlen, véres háború szakította félbe, s az általa okozott – egyelőre beláthatatlan káosz – időszaka jelent majd igazi cezúrát. Vagyis, hogy a 20. század is

Ott van persze Kuncz Aladár *Fekete kolostora* (1931) mint kivételes fogságnapló, mely örök tanúságtétel is az emberi humánium mellett. Ahogyan Markovits Rodion *Szibériai garnizonja* is, mint háborús fogságregény, mely 1928 után világsikert aratott. (Az orosz hadifogságba esett Markovits harcolt az orosz polgárháborúban is, sőt Szejkkal együtt utazott az „aranyvonaton” is, ami a cári kincseket szállította el bolsevik

parancsra). A lírát tekintve az első világháborús évekből nem a harcokat éltető tömegek felszínes hangjai, fűzfapoéták sora, korabeli háborús antológiák kitüntetettjei maradtak fenn, hanem Ady háthoronzongató sorai, Babits kiszakadó ajakkal elmondott „elég”-je, s még jónéhány pacifista darab, Dutka Akostól, Lengyel Menyhértől, Kaffka Margittól, Biró Lajostól, melyek (utólag is szörnyű látni) törpe kisebbséget képeztek a háborús háttország propagandazajában. A második világháborús során is örökbecsű lírai remekek születtek, leginkább a szörnyűségeket legmélyebben átélők, azt megtapasztalók tollából. Gondoljunk csak Radnóti soraira, s majd mindazokra, akik életét – és írói sorsát, de akár későbbi eszköztárát is – a második világháború változtatta meg: Pilinszkyre, Nemes Nagyra, Ottlikra, vagy a már említett Mészölyre.

Az egyéni vagy kollektív tragédiák sorában nem feledhető, hogy nők, zsidók, gyermekek, nemzeti kisebbségek egész sora szenvedett, pusztult el a frontvonalaktól távol is! Az oroszok által megerőszakolt Polcz Alaine, aki később Mészöly felesége lett, első házasságát még 1944-ben kötötte Kolozsvárott. A háború miatt Csákvárra menekült, de három hónapig ott is hullámozott a német–orosz front. A háborúban átélt szörnyűségek (félelem, éhezés, fertőzések, nemi erőszakok sora) megváltoztatták egész későbbi életét. *Asszony a fronton* (1991) című önéletrajzi műve megdöbbentő nyíltsággal beszél minderről. Ott van aztán Cseres *Hideg napokja* is 1964-ből, mely egy börtöncellába összezárt négy tanú visszaemlékezéseiből építi ki a maga tragikus világát. Cseres a tisztánlátásnak és az önbecsülésnek arra a magaslatára jutott, ahol a kíméletlen kritika adhatott csak némi reményt a kölcsönös megbocsájtásra és a közös emlékezéssé oldódásra. Kár, hogy a remélt kölcsönösség a háborús bűnök felfejtésére szerb részről elmaradt... A szerző ettől még példamutató bátorsággal sorakoztatta az érveket, azokat is, miszerint elvetemült gazemberek 1942-ben elkövetett bűneiért két évvel később már ártatlanok ezrei fizettek az életükkel.

Külön kategória a holokauszt magyar irodalma. Kertész saját korában messze nem értékén kezelt regénye, a *Sorstalanság* (1975) cselekménye ugyan a háború „alatt” zajlik, de mondandója, akárcsak a problémakör eredői összetettebbek, mélyebbek, tragikusabbak. Ugyanígy említhető Konrád *Elutazás és hazatérése* (2001). A fentebb említettek vagy ezek a személyes emlékekből építkező regények, a valós eseményekre mint hasznos kulisszákra építik a fikció leginkább belső hangú

Az igazi alkotók kétellyel és önkritikával fordultak a háborúban saját nemzetük, társadalmi csoportjuk részvétele, részt vállalása felé is, ami – Mészöly kifejezését használva – „egyensúlytalan egyensúlyt” is adott a legjobb szépirodalmi munkáknak.

univerzumát. Hiteles és esztétikailag is kidolgozott darabok, amelyek az önéletírás és a traumák feloldásának, feloldhatatlanságának merőben új dilemmáit tárják az olvasók elé. Leginkább azok elé, akik a szerzőkhöz hasonlóan ismerték a kort és annak hangulatát, többes arculatát, az idősíkok – a korábbi (többnyire békés) és az elkövetkező (többnyire borzalmas) – mindent megváltoztató tengelyét, ezért aztán látszólag a múltba tekintve saját jelenüknek s a jövődönök is üzeni akartak: leginkább azt, hogy ilyet soha többé! Az igazi alkotók kétellyel és önkritikával fordultak a háborúban saját nemzetük, társadalmi csoportjuk részvétele, részt vállalása felé is, ami – megint csak Mészöly kifejezését használva – „egyensúlytalan egyensúlyt” is adott a legjobb szépirodalmi munkáknak, hogy azokból az olvasóban a katarzisz élménye is megszülethessen.

49

A szembenézés művészi formaváltozatai nem kapcsolódnak mindig közvetlenül a háborúhoz, annak tágabb kontextusát adják. De érdemes hangsúlyozni, hogy a tényfeltárással, vagy a terápiászerű, utólagos gyógyításra, melyhez a szépirodalom is alkalmat nyújtott, az államszocializmus évtizedeinek cenzurális tiltásai miatt sem kerülhetett sor. Ha pedig igen, féloldalúan, máskor lehetetlenné tették a szembenézés a nyilvánosság tereiben. A korlátozott nyilvánosság ezért is kedvezett a „sorok közötti olvasás” gyakorlatának és a „cinkos akusztikának”, mely a szépirodalomban fejlesztett ki áthallásos virágnyelvet, s vette át 1989-ig a nyilvánosság emlékezetkulturális funkcióinak egy részét.

Az egykori háborús események – és ezek elmondhatatlansága –, akárcsak a későbbi évtizedekben a diktatorikus rendszer(ek) embertelen rémtettei mindmáig javarészt kibeszéletlenül élnek velünk. Zoltán Gábor 2016-ban megjelent, letaglózó *Orgiája* a háború „közvetett” hatásait fir-

tatva a hátország eseményeit, a gyűlöletheadjáratokban kondicionált ezrek elvakult emberi alávalóságait és rémtetteik poklát jeleníti meg elemi erővel, felzaklató képekkel. A második világháború utolsó éveiben a budapesti nyilas-terror történéseit bemutató könyv ma sokunkban a szomszédunkban zajló mészárlások képeit is óhatatlanul felidézheti. A bucsai rettenet arra figyelmeztet, hogy az emberiség jelentős része (legfőképp vezetőik) nem olvasták a „véres 20. század” tanulságos szépirodalmi műveit. Azt pedig csak remélni lehet, hogy előbb-utóbb a többség kényszerűen belátja: a manipulált álhírek és a bizonytalan hitelességű információdömping, valamint a napi politikai pro-

paganda korába léptünk, egy valóban új korszakba és új évszázadba, amelyben helyesebb lenne nem becsukni félszemünket, s nem vakhittel felmondani, amit felénk bármilyen ideológiai irányokból sulykolnak. Hanem odafigyelni emberi értékeinkre, építeni a történelmi tapasztalatainkra. Arra például, hogy minden aggályunk ellenére, mely az újabb nyugati értékek vagy a mai EU irányítói felé irányul, az nem feledhető, hogy az elnyomó hatalom, mely Közép-Kelet-Európát csak egy alárendelt pufferezónának, vazallusi területnek tekintette, s annak sajátos kultúráját, diverzitását megkérdőjelezte, hosszú évszázadok óta Keletről jött. A háború itt van, ha elfordulunk előle, ha nem.

Papp Sándor Zsigmond

Tavaszi háború

50

Épp az *Élet és sors*ba kezdtem bele, amikor Oroszország „benézett” Ukrajnához. Régi nagy adósság Grosszman remekműve, talán a *Háború és béke* ilyen még, vaskos lelkiismeret-furdalás néz rám a polcra, hogy még nem vettem kézbe. De talán épp ez a baj a hasonló méretű klasszikusokkal, hogy nem lehet kézbe venni, hatalmas téglá, lehúzza a kezét, belesajdul a váll, pózt kell váltani ötpercenként. Nem is nagyon lehet csak úgy, a hónunk alá csapva magunkkal vinni, testidegen a villamoson. Meg kell birkózni vele minden értelemben, ez adja az örömet, az egymásnak feszülés, amely csak részgyőzelmet ígér. Háborút felfogni másként nem is nagyon lehet, főként egy olyan generációnak, amely nem szagolta, nem látta, nem érezte. Amelyiknek csak történet a polcon. Persze volt már háború az én életemben is, szétesett Jugoszlávia, a NATO is bombázott a balkáni háborúban, láttam, ahogy az idősebb Bush is rendet tett az öbölben, vagy hogy kell ezt mondani, és abban is biztos voltam, hogy itt a harmadik világégés, amikor láttam, hogy füstölög a Pentagon 2011-ben.

Valahogy mégis más volt. Inkább a tévében zajlott, semmint a valóságban, vagy én nem fogtam még fel igazán, épp a béke és a fiatalság előnyeit élveztem, mindent, ami nem diktatúra. Most viszont a közelbe csapott be, és jött is vele az az alakatlan félelem, ami eddig csak a jó regények lapjaiból áradt. A „mi lesz most” körvonalazatlan

rettegése, ami bármit beteljesíthet. Félre is kellett tennem Grosszmant, nem tudtam olyat olvasni, amelyben épp az oroszokat próbálják megroppantani Sztálingrádban, egy egészen másik világban, az empátia ellenük dolgozott, és úgy meg nem lehet olvasni, ha pusztán az információ kedvéért tuszkoljuk magunkat előre a lapokon.

Egy régebbi regényt vettem elő újra, Antti Tuuri, az egyik legolvasottabb és legtermékenyebb finn író művét, *A téli háborút*. Ki ne tudná, hogy a lomha Szovjetunió, mielőtt igazán elkezdődött volna a haddelhadd Európában, szép suttyomban megtámadta Finnországot, ám a hübrisz és az étvágy akkor is nagyobb volt a kelletténél. A regényből kiderül, hogy a gőgnek és a rossz katonai tervezésnek már akkor is a bakák itták meg a levét. Látjuk, hogyan lőttek a finnek a sokszor fedezék nélkül rohározó „hosszúkabátosokra”, akik nem tudtak olyan gyorsan futni, ahogyan az előttük haladó páncélosok törtek előre. Így aztán úgy szedték le őket, mint a „fajdtyúkokat”, hogy a végén „a sztyeppék legényei barna batyuként heverték szanaszét a földeken”. Hiába volt a túlerő, a mínusz harminc fok és a felkészültebb katonákból álló finn csapatok a háború első két hónapja alatt mintegy 27 ezer elesett oroszral jelezték, hogy rossz ötlet volt megtámadni őket. Ám a lassú haladáson és sikertelenségen felbőszült Sztálin újabb 45 hadosztállal végül felőrölte az ellenállást.

Mit tesz majd a szintén felbőszült Putyin, aki szintén joggal lehet elégedetlen a „náciatlanítás” eredményével, néztünk össze a nejemmel. Mert volt olyan pillanat, amikor tétet emelt a szájkaratában, azzal a különbséggel, hogy akkor (most is) már bármit kinéztünk belőle, bármelyik gombot megnyomhatja az egyre kisebbé váló asztalán. Hirtelen örülni kezdtünk annak, hogy Ausztria, ahol most élünk, semleges ország, bár, tettük hozzá némi szkepszissel, ha Európában tényleg beindul a gépezet, akkor ki nézi már a véletlenül, útközben lehulló bombákat? Ha valóban csapkodni kezd a medve, sokan már a lendületbe is belehalnak.

Tuuri kiváló olvasmány azoknak, akik talán értetlenül állnak az ukrán ellenállás sikerei felett. (Emlékezzünk csak vissza, a konfliktus elején az amerikaiak is alig egy hetet jósoltak Kijevnek.) Tán nem ártott volna a Kremlben is belelapozni, bár ott eleve alternatív történelmet írnak a második világháború kapcsán, mintha a téli háború vagy Katyn meg se történt volna. De hát mindig ezekből a meg nem történt dolgokból fakad fel a genny, a rendszerszintű elhallgatásokból. A szépen karbantartott frusztrációkból. A háború is valahol itt kezdődik, a túl nagy hazugságoknál, amelyeknek aztán a golyó, a kartács, a rakéta próbál nyomatékot adni. Ideig-óráig.

Én igazából azokat a regényeket várom, amelyek majd orosz részről dolgozzák fel ezt a méltánytalan háborút. A németek kapcsán is mindig ez érdekelt. Vajon mit tett vagy tehetett a Harmadik Birodalomban a hozzám hasonló értelmiségi, aki nem támogatta a rendszert, de nyíltan szembeszállni nem mert volna, hiszen félti a családját, és a saját – copyright by nagyapám – tyúkszaros életét. Milyenek voltak a jó németek a kompromisszumot nem ismerő náci gépezettel szemközt? Catrine Clay brit dokumentumfilmes és író könyve épp erre válaszolt, többek között Rudolf Ditzén (az olvasók inkább Hans Fallada néven ismerik) példáján keresztül. Békeidőben csak egy lenne a szokásos írók közül: morfiumfüggő, alkoholista, hazudozó és nőcsábász. Több klinikát és elmeorvosintézetet is megjárta, hogy megszabaduljon szenvedélybetegségeitől. „Gyenge ember vagyok, de nem vagyok rossz ember” – írja egy kivételesen tiszta pillanatában az anyjának. Ő az írást választja az ellenállás eszközeként, az olvasókat szólítja meg a tisztességes német kisember mindennapi küzdelmeivel. De vajon meddig lehet ellenállni Goebbels felkéréseinek, hogy méltassa a nemzetiszocialista rezsim érdemeit? Amikor ezek lassan már nem is felké-

Vajon milyen lehet most Ulickajának vagy az oknyomozó Svetlana Alekszijejicsnek, akinek a riportkönyveit olvasva világossá vált a köznapi orosz gondolkodás olyan katasztrófák közepette, mint a világháború vagy Csernobil.

rések. Köt néhány kompromisszumot, még szerencse, hogy az olvasói kitartanak mellette. De vajon a *Jó németek* mintájára mikor olvashatunk majd a Jó oroszokról, mert egy pillanatig sem akarok elfeledkezni azokról, akiknek volt bátorságuk kimenni tüntetni a hátszországban, vagy kimondani azt, ami egyrészt nyilvánvaló, másrészt a nyilvánvalósága miatt tiltott: háború ez, és nem hadművelet.

Vajon milyen lehet most Ulickajának vagy az oknyomozó Svetlana Alekszijejicsnek, akinek a

Ketten egy páston

PAPP SÁNDOR ZSIGMOND (1972, Radóc) író, újságíró, Budapesten él. Legutóbbi kötete Gyűlölet címen a Jelenkor Kiadó gondozásában jelent meg 2018-ban.

riportkönyveit olvasva a legtöbbet köszönhettem atekintetben, hogy világossá vált a köznapi orosz gondolkodás olyan katasztrófák közepette, mint a világháború vagy Csernobil. Mit és hogyan írhat az új üdvöske, Guzel Jahina, aki oly érzékenyen ábrázolta a kisebbségeket, legyenek azok tatárok vagy a Volga mentén egykor letelepedett németek? Vagy a tekintélyes orosz irodalmi hetilap, a *Lityeraturnojaja Gazeta* főszerkesztője (ha még az egyáltalán), Jurij Poljakov? Mit írnak otthon maguknak, és mit a kikerülhetetlen felkérésre? Sarokba szorultak ők is? Vagy csak az elveik miatt kénytelenek elvonulni? Talán idővel megtudjuk...

Dolgozik ebben egy kis remény is. Mármost, hogy véget ér, és nem terjed tovább a háború, lesz még értelme megírni a sorsunkat. A megmaradt életünkkel együtt.

Örkény-időket élünk

Arra, hogy 43 évvel a halála után, micsoda fantasztikus, helyenként hátborzongató aktualitása van Örkény István írói világlátásának, először március közepén figyeltem fel, amikor – késve ugyan, de – sikerült eljutnom a sepsiszentgyörgyi Tamási Áron Színház Bocsárdi László által rendezett *Tóték* című tragikomédiájára. Elhűlve figyeltem, ahogy a két főszereplő, Tót (Mátray László) és az Őrnagy (Kónya-Ütő Bence) látszólagos, de valójában egyenlőtlen „húzd meg, ereszd meg” játékból kegyetlen hitelességgel rajzolódnak ki a diktatúrának és terrornak az, a ma is érvényes mechanizmusa, amely az orosz-ukrán háború kapcsán egyre láthatóbb a hírfolyamom tartalmaiból is. Ott van az eszelős, hazudozó, kis termettel és veszélyesen grandomán egóval rendelkező elnyomó, és ott van a normalitást egyre haloványabban jelképező, a terror gépezete által lépésről lépésre bedarált kisember, akinek

Színház

BARTHA RÉKA (Brassó, 1978) kulturális újságíró, kritikus. A BBTE teatrológus szakán diplomázott. Kötete: *Graiuri, emoții, valori: identități în dialog (román nyelvű interjúk a hazai kisebbségi nyelvekről)*. Az Etnikumok Közötti Kapcsolatok Hivatala tanácsadója. Brassóban él.

végül gyilkossá kell válnia ahhoz, hogy mentse a még menthető, maradék lelki-testi épségét. Mindez pedig egy felejthetetlenül pontos színházi játékban tárul elénk, amelyben a sepsiszentgyörgyi előadás teljes szereposztása kiveszi a részét.

Örkény István 1967-ben dolgozta át színházi változáttá az eredetileg kisregényként megírt történetet. Ennek, barátok közt is, 55 éve. A kortárs színházi szerzők pedig szinte bosszankodhatnak is, hogy milyen nehéz ma egy hasonlóan zamatos, friss szöveggel előrukkolni, amely ennyire pontosan illusztrálja azt, hogy miben vagyunk, hogyan darálja be a betegelméjűség az épeszúséget. Hát pontosan így, ahogy több mint másfél évszázada Örkény megmintázta.

Mivel manapság szokás különböző statisztikai érveléseket – nagyon helytelenül – egyetlen tapasztalatra felépíteni, nem hagytam annyiban a „jaj, de aktuális Örkény” felkiáltásom bizonygatását a sepsiszentgyörgyi produkció kapcsán, hanem a magyar abszurd szülőatyja születésének 110-ik évfordulóján megnéztem a *Nézzünk bizakodva a jövőbe* című felolvasószínházi produkciót is, amelyvel a budapesti Örkény Színház névadója előtt tisztelgett Mácsai Pál színész, rendező és színdirektor vezényletével, aki kezdő szólamként kifejtette: 2004-ben játszották először a produkciót és meglepődve tapasztalták, hogy milyen sokan voltak kíváncsiak rá idén is, ami Örkény kitartó, folyamatos időszerűségére enged következtetni...

Az előzőleg említett színházi produkciótól teljesen eltérő műfajú előadásról lévén szó, itt a szerep elsősorban a szövegé volt, Örkény egyperces novelláinak sziporkázó humoráé, amelynek tudatosan és kellő alázattal alárendelte magát a civil ruhába bújt színházi játék. Itt szélesebb perspektívában szemlélhettem az életmű aktualitására vonatkozó meglátásomat, és szinte libabőrös lettem attól, ahogyan elem tárták (az ÖrkényStream segítségével, ami élő színházi előadás közvetítését tette lehetővé, tehát „real time” követhettem a budapesti színházi eseményt) nemcsak az örkényi önkény-ábrázolás legihletettebb darabkát, hanem napjaink kommunikációs rövidzáratainak látens okait, indokait, a jellegzetes, ma is ugyanúgy tetten érhető „magyar gög” röhögtető agyalágyultságát, amelyet a közéletünk margóján is aprólékosan megfigyelhetünk, a kivagyiságnak az elkészerítő fejlődésképtelenségre utaló látleteit, és végül a háború kilátástalanságát, illetve a gyermeknevelésben elkövethető hibákat, amelyek kapcsán az egyén igen korán szembesül a fölötte való hatalmaskodás abszurd szabályrendszerével és az ezzel szembeni tehetetlenségével. Magyarán: ma Örkény egy olyan szépirodalmi fegyver, hogy bárki is használná munícióként (értsd: korrajzként és társadalomkritika gyanánt), bizonyosan célba talál. A budapesti előadásban az életmű márkajegyeként fungáló egyperceseket én a szellemi ellenállás valamiféle utolsó védőbástyájaként értelmeztem a közönség megnyilvánulásából, nevetéséből, kuncogásából, hiszen a streaming szemlélője számára az is a produkció egyértelmű része volt, hogy a

nézők pontosan melyik örkényi szövegkanyarban és humorhajlatban nevték el magukat. A szereplők közül magabiztosan kiemelkedett színészként is a rendező, Mácsai Pál, aki három egypercest mutatott be (köztük az előadás címadóját, a *Nézzünk bizakodva a jövőbe!* címűt).

A budapesti előadás szélesebb perspektívájából fókuszálnék rá emitt Örkény háborús társadalom- és jellemrajzára, amelyet a már említett sepsiszentgyörgyi *Tóték* mutatott be lehengerlően és hatásosan. Azt itt gyorsan meg kell jegyezni, hogy manapság nem igazán szoktunk mondandójában ennyire sűrű színpadi szöveghez, amely nemcsak stilárisan tömény, hanem a közvetített gondolatiság tekintetében is. Ilyen megközelítésben is hatékony dramaturgiai „fogásnak” tartom azt, hogy a leíróbb és filozofikusabb szövegrészek tolmácsolására egy narrátort idéztek meg a színen. Beczásy Áron itt magát a fátumot, az eleve elrendeltet jeleníti meg azzal a színpadi szöveggel felvértezve, amelyet általában „szerzői utasításnak” tekintenek, így nem szokás beidézni az előadásba, amely itt az eredetileg kisregény formájában megírt *Tótékből* is beemel leíró részeket. A 2021. november 21-én bemutatott előadásban, a közeli háború árnyékában, kihangsúlyozott szerepet kap Tót (Mátray László) és az Örnagy (Kónya-Ütő Bence) „párviadala” és nagyon érdekeltté teszi a nézőt az elnyomás gépezetének alapos megfigyelésében. A Tót család itt gyakorlatilag egy mikrokozmoszt mintáz, amelyben ott van a megalkuvás (Tótné és Ágika) és a meg nem alkuvás (Tót) pislákoló lángja is: harc dúl belül is meg kívül is, ennek keresztüztében pedig majdnem összeroppan Tót, aki végül ledobja magáról a helyenként nagyon kifinomult eszközökkel, máshol pedig nagyon brutálisan operáló elnyomás rabigáját. A Bocsárdi László megmutatta Örkény-univerzum csak ennek a gépezetnek a bemutatásában egyértelmű és nyers. Nagy erénye viszont az, hogy a dobozolás jelképezte értelmetlenséget, szervezett fölöslegességet és rögeszmét nem szállítja le a prózai konkrétum posványába, hanem az Örkény-univerzumot működtető rendezőelvvé szublimálja (a díszlettervező, Bartha József elképzelte színpadkép segítségével). És ez nagyon erős gondolati töltet, mert a nem látható abszurdum és hiábavalóság fájalmasabb, mint annak a tömörked doboznak a látványa, ami ezt illusztrálhatná, és a leggyakrabban illusztrálja is a Tóték-rendezésekben. És ez hiány nagyon szép megfogalmazása annak a léthelyzetnek, amelyben most mindannyian leledzünk, na meg annak is, ami félelmeinket táplálja: a láthatatlan és megfoghatatlan bizonytalanság, a pszichés terror, aminek oka nincs szem előtt. A sepsiszentgyörgyi előadás

tökéletes szimfónia a szereposztás tekintetében is: ritka, amikor ennyire eszményi valamennyi alakítás hozzájárulása a nagy közös hangzásokhoz. Azt, hogy Örkény-időket élünk, ennek a produkciónak a pulzusából is le lehet mérni. „Kortársai közül Örkény fogalmazza meg a legradikálisabban a történelmi méretű vereségek rettenetének és ugyanakkor a túlélés mindennapi képességének ellentmondásos tapasztalatát. A humanista hagyományokat rendületlenül őrzi, de parodisztikus módon tudomásul veszi, hogy ez a hagyomány sokszorosán sérült, romokban hever” – írja erről az irodalmi érzékenységről Reményi József Tamás, és ez mind a sepsiszentgyörgyi, mind pedig a budapesti előadásban száz százalékosan visszaköszön.

BARTHA RÉKA

SEPSISZENTGYÖRGY TAMÁSI ÁRON SZÍNHÁZ

ÖRKÉNY ISTVÁN: TÓTÉK

RENDEZŐ: Bocsárdi László

DRAMATURG: Kali Ágnes

DÍSZLETTERVEZŐ: Bartha József

JELMEZTERVEZŐ: Cs. Kiss Zsuzsanna

ZENE: Bocsárdi Magor

VILÁGÍTÁSTERVEZŐ: Bányai Tamás

SZÍNPADI MOZGÁS: Bezsán Noémi

SZEREPLŐK: Mátray László (Tót), D. Albu Annamária (Tótné), Vass Zsuzsanna (Ágika), Kónya-Ütő Bence (Az örnagy), Erdei Gábor (Gyuri atyus, postás), Nemes Levente (Cipriani professzor), Szakács László (Tomaji plébános), Gizi Gézné (Gajzágó Zsuzsa), Derzsi Dezső (A lajt tulajdonosa), Pignitzky Gellért (Lőrinczke), Pál Csaba (Elegáns örnagy), Fekete Zsolt, Kolcsár József (Inas), Beczásy Áron (Narrátor)

Arról, hogy miért lehet(ne) kényelmetlen a színház

Boros Kinga: *Kényelmetlen színház. A politikai tartalomtól az észlelés politikájáig*, UArtPress, Presa Universitară Clujeană, 2021

Boros Kinga *Kényelmetlen színház. A politikai tartalomtól az észlelés politikájáig* című kötetét az elmúlt néhány hónapban Marosvásárhelyen, Sepsiszentgyörgyön és Nagyváradon is bemutatták. Ez utóbbi két helyszínen a hagyományos értelemben vett könyvbemutatók keretein túlmutató formátumban gondolkodtak a szervezők.

A Szent György Napokon a Tamási Áron Színház Afrim-előadásaiból kilépő, önálló életet kezdő Székely Claribella életmódtanácsadó-influenszer „moderálta” az eseményt, Nagyváradon, a HolnapUtán Fesztiválon pedig egy közös szotyizás formáját öltötte a beszélgetés, utalva a borítótervező grafikus-képzőművész

54 Könyv

BIRÓ ÁRPÁD LEVENTE drámaíró (Nagyvárad, 1993.) A BBTE-n diplomázott, majd doktorált. 2022-ig a Szigligeti Színház kommunikációs felelőse Nagyváradon, jelenleg az Örkeny Színház munkatársa. Legutóbbi kötete: *Mesék a paraván mögül* (Holnap Könyvek 2021).

Benedek Levente nemrég Kolozsváron is bemutatott installációjára.

Mindkét esemény egyfajta „színrevitel”, amelynek lényege a bevonás-bevonódás szándéka mentén teremődik meg, s mint ilyen, egyszermind a kényelmetlen színház egy lehetséges definícióját adják.

Boros Kinga kötete a Marosvásárhelyi Művészeti Egyetem doktori dolgozatainak szentelt kötet sorozatának részeként jelent meg. A kötet gerincét tehát a szerző - marosvásárhelyi egyetemi oktató - doktori kutatómunkája adja, amely jelen kiadványban további gyakorlati példákkal bővült.

A szerző a kortárs színháztudomány felől határozza meg a kényelmetlen színház fogalmát. Az elméleti alapozásban, Boros Kinga, Erika Fischer-Lichte, Hans-Thies Lehmann és Jacques Rancière munkáira támaszkodva a társadalmilag érzékeny művészeti megnyilvánulások hatásmechanizmusát vizsgálja, és Kiss Gabriella színházteoretikus magyarítását használva, a politikus színház lényegéről beszél, amely „ahelyett, hogy hangszórójává válna valamely, bármely mégoly nemes politikai eszmének, felfüggeszti, megszakítja a politikai diskurzust” (Lehmann, 2022, 17).

Mint ilyen, a kényelmetlen színház – állítja Gadamer nyomán Boros Kinga – a színész és néző folyamatos kölcsönhatásában, az alkotó és befogadó közösségében realizálódik.

A továbbiakban a szerző a politikus színház történetiségét vázolja, Erwin Piscator és Bertolt Brecht munkásságának hatástörténeti elemzésén keresztül.

Az elméleti felvezetést követően, a szerző esettanulmányokon keresztül világít rá arra, mi mindent tekint kényelmetlen színháznak. Okfejtését mindenekelőtt történeti kontextusba helyezi, és arra kérdez rá, létezhetett-e politikus színház Romániában 1989 előtt. Kérdésfelvetése annál inkább fontos, mert a sepsiszentgyörgyi színház cenzori jelentései és a Vigu-ügy vizsgálataival lényegében az ideológiai felügyelet rendszerváltást követő hatásait is megérthetjük. Boros Kinga e tekintetben így fogalmaz: „*Mondhatjuk a fentiek alapján, hogy a mai romániai színház főszereplőjének, közéleti fásultságának*” (Sennett, 1998, 13) *a kommunista cenzúra és a születőben lévő román rendezői színház törekvéseinek egymásnak feszülésével, illetve ennek hosszú távú hatásaival magyarázható? Hogy az évtizedekig fennálló kényszerű ideológiai beágyazottságtól és a kritikai realizmus hazug valóságigényétől egyenes út vezetett a művészszínház elefántcsonttornyához? A feltételezést megerősíteni látszik, hogy míg az intézményesült művészszínház a rendszerváltás óta leginkább eltakarja a néző elől a jelen társadalmát, addig az elmúlt másfél évtizedben számos feltörekvő, jobbára független színházi rendező jelent meg, aki hangsúlyosan mint társadalmi lényt szólítja meg a nézőt*”.

A klasszikus értelemben vett, a szerző által közéleti szempontból fásultnak tartott, rendezői színház ellenében megjelenő, társadalmilag érzékeny színházról, Boros Kinga saját dramaturgi praxisából hoz példákat, amelyek közül a legreész-

A társadalmi témák beemelésével a színház alkalmassá válik a tabuk, kényelmetlenségek felfejtésére, az ehhez szükséges részvétel által pedig felszámolhatja a társadalmi egyenlőtlenségeket.

letesebben a Gianina Cărbunariu által írt és rendezett 20/20 című előadásról ír. A marosvásárhelyi fekete márciusról szóló produkció keletkezéstörténete a színház demokráciagyakorlat-jellegét helyezi előtérbe: a történelem elbeszélhetősége, a traumák feldolgozhatósága kapcsán a színház rítus- és fórumszerűségének fontosságára hívja fel a figyelmet a szerző, továbbá arra, hogy a társadalmi témák beemelésével a színház alkalmassá válik a tabuk, kényelmetlenségek felfejtésére, az ehhez szükséges részvétel által pedig felszámolhatja a társadalmi egyenlőtlenségeket.

Boros Kinga *Kényelmetlen színház. A politikai tartalomtól az észlelés politikájáig* című kötete több tekintetben is hiánypótló munkának tekinthető: egyrészt – ahogyan azt a szerző maga is kifejti a kötet előszavában – az alkotói tapasztalat és elméleti reflexió kötetben tetten érhető magától értetődő összekapcsolódása miatt, másrészt, mert történeti szempontból vizsgálja, hogy a romániai (magyar) színházi gyakorlat miért tartja magát távol a közéleti témáktól, és hogy a társadalmi felelősségvállalás intézményes struktúrába, valamint esztétikai programba való beemelése milyen változásokat idézne elő alkotó és befogadó kapcsolatában.

BIRÓ ÁRPÁD LEVENTE

A szeretet nyelve

Sian Heder: *CODA*

Ha vak lennék, festeni akarnál? – szegezi a kérdést zenei tehetséggel megáldott kamasz lányának a hallássérült anyja. Nem érti, hiszen nem is értheti, hogy felnövő gyermeke nem pusztán lázadásból szeretne éneket tanulni, nem annyiról van szó, hogy születésüktől siket családtagjainak életéből ki szeretne lépni. De ahhoz, hogy ezt megértsék, a középkorú szülőknek is fel kell nőniük.

Ruby (Emilia Jones) siket szülők halló gyermeke, angolos mozaikszóval élve CODA (Child of Deaf Adults). Átlagos kamasz, tele álmokkal és reményekkel. Családja azonban mindenben számít rá, hiszen ő az egyetlen a famíliában, aki képes a verbális kommunikációra, így az ő állandó jelenlététől és jeltolmácsolásától függ például, hogy a szerény életvitelüket biztosító halászatot folytatni tudják-e. De Ruby adottságai és ezzel együtt

álmai ennél nagyobbak: énekelni szeretne, mégpedig nem is akárhogy, hanem a híres Berklee Zeneakadémián. Az élet az útjába sodor egy karizmatikus énektanárt, ráadásul a fiú, aki tetszik neki, szintén ugyanarra az egyetemre készül, és tanáruk még egy közös duettet is rájuk bíz. Ruby egyre nehezebben egyensúlyoz családja elvárásai és saját céljai között.

Sian Heder dramedy-je az idei Oscar üdítő színfoltja és kellemes meglepetése volt. Az elsöre inkább melankolikusnak, mint komikusnak hangzó cselekmény a rendező könnyed attitűdjének és a színészek természetesen laza játékának köszönhetően a hasfájdító röhögéstől a könnyes meghatottságig mindenféle érzelmen átvezeti a nézőt. Emilia Jones bármelyikünk lehetne, bár életkörülményei finoman szólva is rendhagyók. A családja viszont... nos, az már más kérdés. Troy Kotsur (Frank) és Marlee Matlin (Jackie) párosa briliáns, pont annyira frankók, lazák és szerethetők, hogy annak ellenére, hogy tulajdonképpen – akarla-akaratlanul – Ruby álmainak útjában állnak, egy pillanatig sem tűnnek negatív szereplőknek, sőt, igazából olyan szülőpárt alkotnak, amilyenre mindenki vágyik. Imádják egymást, imádják siket fiukat és természetesen halló lányukat is, de bármennyire is szoros a kapcsolat köztük, Ruby óhatatlanul kilóg a sorból. Az életének egy egyre fontosabb részét ésszel nem érthetik meg, hiszen nem hallhatják a zenét. Így persze azt sem tudhatják, hogy Ruby valójában mennyire tehetséges. A legemlékezetesebb jelenetek a rendkívül humoros szituációk mellett egyértelműen azok, amikor Frank és Jackie a megteszik tőlük telhető erőfeszítéseket, hogy bepillanthassanak a lányuk világába, holott a család megélhetése függ attól, hogy a kislány segít-e kapcsolatot tartani a többi halással, a potenciális vásárlókkal és a hatóságokkal. Amikor például egy fellépést követően Frank félrevonja a lányát, és a nyakára teszi a kezét, hogy érezhesse, hogyan rezeg éneklés közben – garantáltan szem nem marad szárazon, és ez csak egy példa a sokból.

A film konfliktusa ezen a vonalon bonyolódik, és természetesen itt is kell megoldódnia, de ennek egyetlen eszköze lehet – még jó, hogy abból pedig van bőven ebben a családban. Hát persze,

50 Film

BOZSÓDI-NAGY ORSOLYA újságíró, szerkesztő (Nagyvárad, 1983). A PKE angol nyelv és irodalom szakán diplomázott. 2016 óta a nagyvárad Szigligeti Színház irodalmi titkára.

A Codát annak is látnia kell, aki nem érti, mi újat mondhat egy sima felnövéstörténet, hiszen ebben a filmben nemcsak a kamasz nő fel a végére, hanem az egész család, és mindannyian ráébrednek, hogy bár adottságaik és vágyaik messzire sodorhatják őket egymástól, a köztük lévő kapcsolat nem törhet el soha.

A Rossi család egyszerre átlagos és rendkívüli

hogy a szeretetről van szó, és azt gondolom, sokat jelent, hogy a legjobb filmek járó Oscar-díjat egy ilyen kicsi, mégis nagy szívvel megáldott filmnek ítélte az Akadémia idén, amikor olyan alkotások is versenyben voltak a címért, mint Steven Spielberg *West Side Story*-ja, vagy Jane Campion *The Power of the Dog* című westernje, amelyet e lap hasábjain is méltattunk.

És ha már a méltatásnál tartunk, kifejezetten méltatlan, hogy ennek a gálának a kapcsán hetekig egy bizonyos színpadon elcsattant pofonról szóltak a hírek – ami persze önmagában emlékeztet, de az Oscar-estén ünnepezt művészeti ághoz, a mozihoz vajmi kevés köze van. Pedig a *Coda* stábja történelmet írt – mennyivel méltóbb

lett volna ugyanilyen intenzitással arról cikkezni, hogy a legjobb filmnek járó elismerés átvételekor a francia anyanyelvű, angolul beszélő producer beszédét két jeltolmács fordította: egy a színpadon álló stábnak, egy pedig a gála jelen lévő és a tévékészülékek előtt ülő közönségének. Vagy arról, hogy Troy Kotsur az első siket színész a világon, aki legjobb férfi mellékszereplő-Oscart vihetett haza (a filmbeli feleségét alakító Marlee Matlin 1986-ban a legjobb női főszereplő díját nyerte el a *Children of a Lesser God* című filmben nyújtott alakításáért, ezzel ő a világ első siket színésze, aki Oscar-díjat kapott).

Zenés film siket szereplőkkel? Ó, igen. A *Coda*t annak is látnia kell, aki nem érti, mi újat mondhat egy sima felnőttérettörténet, hiszen ebben a filmben nemcsak a kamasz nő fel a végére, hanem az egész család, és mindannyian ráébrednek, hogy bár adottságaik és vágyaik messzire sodorhatják őket egymástól, a köztük lévő kapocs nem törhet el soha. Méltó, hogy ez a kisköltségvetésű, cseppet sem látványos és kifejezetten szokatlan felütésű kvázi-függetlenfilm maga mögé utasította az Oscar-mezőnyt, és megmutatta, hogy az Amerikai Filmakadémia sokat bíralt tagjainak is van még szíve. Erről beszéljünk, ne a bunyóról.

CODA

2021, Franciaország – USA

Victoria Bedos *La Famille Bélier* című filmje alapján a forgatókönyvet írta és a filmet rendezte: Sian Heder

FÉNYKÉPEZTE: Paula Huidobro

ZENE: Marius de Vries

SZEREPLŐK: Emilia Jones, Eugenio Derbez, Troy Kotsur, Ferdia Walsh-Peelo, Daniel Durant, Marlee Matlin

BOZSÓDI-NAGY ORSOLYA

Első levélváltásunk még jóval az internet, az elektronikus kapcsolattartás megjelenése előtt történt, de már a rendszerváltás után, talán annak első vagy második évében.

Hunyady Sándor *Családi album* című nagy elbeszélését készültem kiadni, azt a művet, amely egyike azoknak, amelyek alkalmasak arra, hogy ember az embert megszeresse. Kinek írhattam volna levelet, hogy a közléshez a jogot megkapjam, mint a szerző unokaöccsének, Alexander Brodynak. Honoluluba.

Mondanom sem kell, hogy a címét – nem is tudom honnan szereztem meg – viccesnek találtam. Nálunk, otthon a családban ugyan gyakran emlegették Honolulut, de az mindig a nemlétező, az elérhetetlen szinonimája volt (hasonlóképpen

végiglovagoltam a napi 30-40-60 kilométert. Első lovastúrám naplóját, amikor tudomást szerzett róla, el is kérte, és az *Alibi – Hat hónapra* című periodikájának lovas számában lehozta kalandos történetemet.

Én nála tájékozottabb, őszintén és értően jótékonykodó arisztokratával addig csak regényekben, emlékiratokban találkoztam, ezekben az időkben alkalmanként az egyik leghitelesebbnek az asztalánál ülhettem, a kocsijában utazhattam, tapintatos sofőrjével még

barátkozhattam is. Úgy vettem észre, óvatosan, de ő is barátkozgat velem.

A Bródy Sándor-díjjal pályakezdő írókat támogatott: következő könyvüket finanszírozta, a zsűrit is kiválóan, Magyarországon példanélküli értéken megfizette.

Aki adott már ki könyvet, többek között azt is tapasztalhatta, hogy vannak szerepüket félreértő, gonosz vagy gonoszkodó és vannak odaadó, az örökségükkel az irodalom barátjaként gazdálkodó (vagy nem gazdálkodó) örökösök, a szerző jogait féltő hozzáértéssel kezelő, gondoskodó jogtulajdonosok – szigorúan a védettség nevében. Ő nem csak szerette dédnagyapja (Bródy Sándor) és unokabátyja, a teljes Bródy és Hunyady család örökségét, hanem kutatta, gondozta, ápolta is, újabb és újabb utakat talált ahhoz, hogy gazdagítsa a családi életművet. Minden (csaknem minden) tudásával azon dolgozott, hogy az irodalmi, színházi hagyaték méltó helyén maradjon, hozzáférhető legyen. Úgy tudta élvezni ezt a gondoskodást, hogy egy pillanatra sem toladott, de gyakran,

Előhívás

KŐRÖSSI P. JÓZSEF költő, könyvkiadó (Nagyvárad, 1953), a Noran Libro könyvkiadó vezetője. Márkházán él.

a hottentottához, amely az érthetetlen nyelven történő megszólalást jelentette). Így aztán még ma is csodálkozom, hogy a „nemlétezőből” milyen gyors válasz érkezett. Jól emlékszem rá, nem csak hogy engedélyt kaptam, hanem Sándor már azt is megírta, mikor érkezik Budapestre, találkozzunk.

Az ezt követő években rendszeressé váltak az együtt elköltött ebédek, amelyekre a Tabán valamelyik, a Krúdy hagyományt őrző éttermében, a Gundelben, a Fő téri Postakocsiban, vagy éppen a Ménesi úti lakásában került sor. Egy ilyen alkalomkor mutatta meg azokat a Hunyady Sándor leveleket, amelyeken az író hol y-al, hol meg i-vel írt alá.

Miről beszélgettünk? Természetesen lovakról is. Akkoriban én is lovaztam, nem csak szerveztem családi, baráti lovastúrákat, hanem magam is

Kőrössi P. József Közöttünk egy művelt arisztokrata

Bródy Sándor, Hunyady Margit, Hunyady Sándor

Alexander Brody az elmaradhatatlan szivarral

nagyon gyakran kezdeményezett. Tematikus változtatások, hitelesen összeállított életrajzok születtek.

Nem tudom okát, de szerette a szabályos négyzet alakú könyveket. Saját aforizmák és bölcsességek gyűjteménye (*Húszszeregy éjszaka – Álmod és mesék a valóságról*), az Alibi hat hónapra sorozat darabjai és az általa rendkívül értékes dokumentumokból összeállított Hunyady Margit könyv is ilyen. Ő mesélte, hogy ezekre a dokumentumokra egy ládában talált rá, amit még édesanyja rakott össze, ő pedig úgy hurcolta magával számos költözése során tengereken és óceánokon át, hogy nem tudta mit tartalmaz. Aztán megtudta: kéziratok, családi fényképek, családi levelezés – a Bródy és a Hunyady család öröksége.

1947-ben, negyedik gimnazistaként hagyta el az országot, simán mondhatjuk, hogy édesapja, Bródy János (1946–1948 között az Ügető igazgatója) politikai kapcsolatait is érvényesítve gyermekét

Svájcba menekíti. Párizsban érettségizik, majd találkozik a család, szülők és testvérek Amerikában. A Princeton Egyetemen reklámszakembernek tanult, és ő lett az (a magyar), aki „portás-ként kezdte majd vezérigazgató és tulajdonos-ként” fejezte be, hagyta ott a nemzetközi üzleti világban elért, a mai ember számára ma különösen felfoghatatlan sikerek után azt a pályát, azért, hogy haza (haza?) költözve két nagy magyar író és egy felejthetetlen színésznő hagyatékát visszaépítse a... Hová is?

A nemzetközi üzleti világban eltöltött élete legalább – vagy éppen annyira – kalandos, mint annak a művészcsaládnak a története, amelynek minden bizonnyal utolsó hordozója volt.

Ki itt belépsz, te nyájas olvasó,
és nem tudod még, hogy mit olvasó,
mi vár e két kis fül között terád,
míg iszod kávéd, kólád vagy teád,
te nyájas olvasó, ez itt egy estély,
ide csöppentél, botlottál vagy estél,
a kólákból, pezsgőkből és borokból
különböző helyekről és korokból
Beckenbauertól Winston Churchillig
több száz nagy ember együtt szörcsöl itt,
és középen, kit körbeér a bál,
a vendéglátó, Bródy Sándor áll,
kezében böhöm, barna, bölcs szivar,
beszélget híres cimboráival,
minden vendéggel egy-két szót ha vált,
érintenek gyerekkort és halált,
szivarok, lovak, múlt-jelen-jövő,
sokféle téma bukkan itt elő...
mi hát e könyv, te nyájas olvasó?
egy kert, amelyben andalogni jó,
egy napló, melyet több száz kéz vezet,
egy kis kötetnyi életbölcsélet,
egy évbe összepréselt ötven év,
aztán mi még, aztán mi még, mi még?
egy meghitt kisvendéglő még ez itt,
hol Swift és Krúdy együtt étkezik,
egy jó szivar meg egy pohárka rum,
egy rendhagyó kis kalendárium,
miben humor van, szellem és fölény:
egy csillag fölött átugró bölény
(és ez, mit rája firkantok föl én?
csak egy számárfül egy bölény fülén).

Varró Dániel

